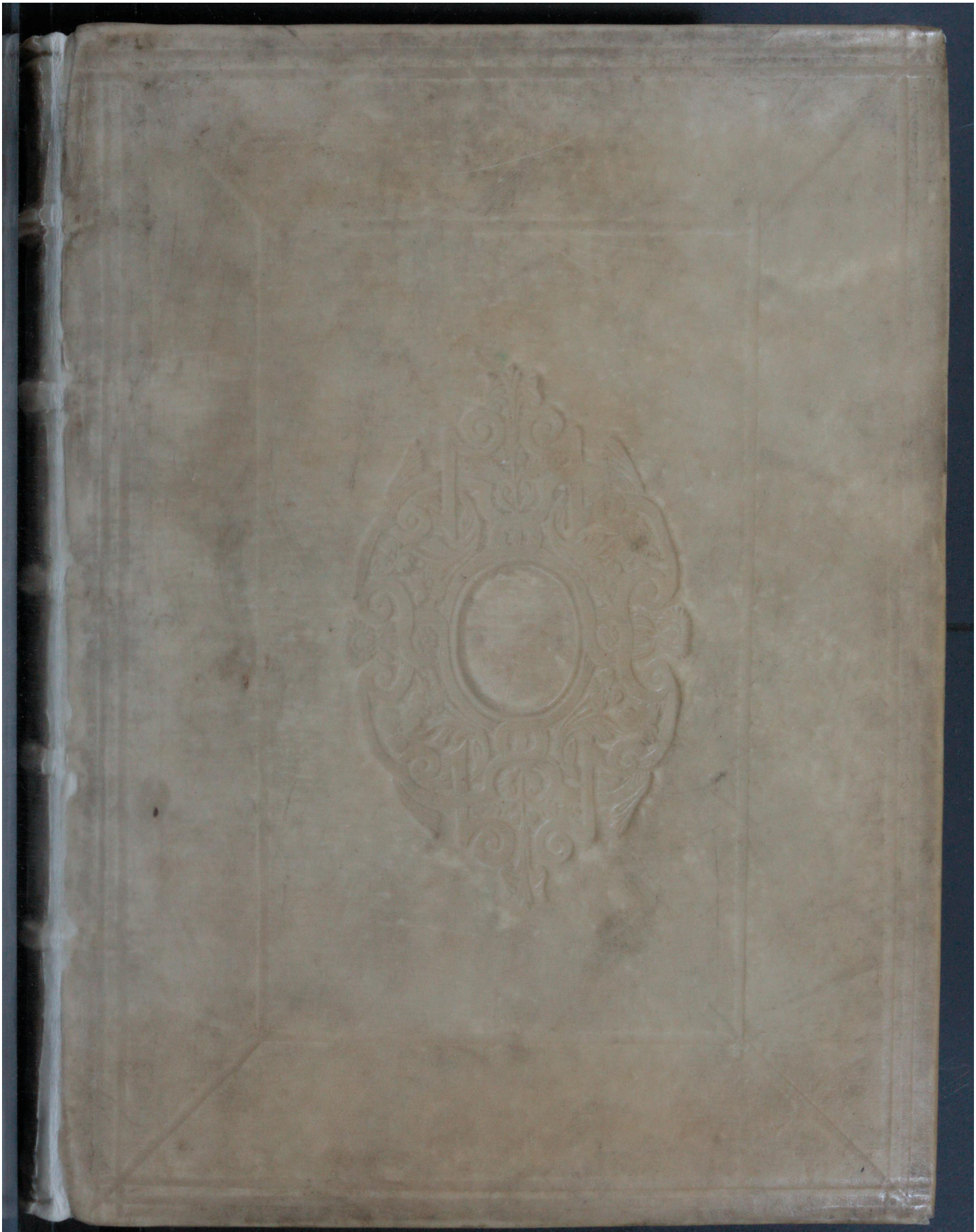

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [1]

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [1]

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [1]

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [1]

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [1]

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [1]

WEDERLEGGING
Van 't Boek van
D. JOHANNES VLAK
Van de
SABBATH;
Dienende tot een
AAN-HANGSEL
Aan 't Volkomen Disputt, Historie, en Practijk van de Sabbath, en 's Heeren Dag.

Beschreven door

JACOBUS KOELMAN,
Dienaar des H. Euangeliums.

t'AMSTERDAM,
By JOHANNES BOEKHOLT, in de Gaper-steeg, en tot Rotterdam by REINIER van DOESBURG, 1686.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

BRIEF tot Antwoordt aan D. Joh. Vlak.

Eerwaerde Broeder.

UW Boek aangaande den Sabbath heb ik geleezen, niet zonder verwondering, dat ook gy de Gemeinte van Nederlandt komt een aanſtoot leggen, met op-nieuw tegen de gezonde Sabbath-leer (die gy wel eer uit u Meeſters en uit het woord in-gedronken had) aan te vallen, met eenig herhaal te doen van redenen, die de Sabbath-beſtrijders in onze eeuw gebruykt hadden, en zo meenigmaal wederlegt zijn. Gy hebt my in't byzonder tot uw tegenparty willen neemen, zoekende mijn Hiſtorie van den Sabbath zwarte vlakken aan te vrijven, en latende my zulks weten door een brief, vol bittere uitdrukkingen, die gy voor uw *Nareden* zet; Dus hebt gy my gedwongen, om een antwoort tot Wederlegging van uw Boek te ſchrijven, ten eynde dat de waarheidt meer opgeklaart, en de leugen en laſtering ten toon geſtelt wierde. De tijdt en moeyte daar-in genomen, beklaag ik my niet, wanneer ik zie, dat mijn Schrift zodanig opgeſtelt is, dat het tot een bequaam *Aanhangſel* kan dienen, aan mijn Boek, als waar-in veele dingen by-gebracht worden, die aldaar niet gevonden worden, en veele ſtukken op-geheldert, en uitgebreydt, die zo duydelijk en volkomen in mijn Hiſtorie niet geſtelt, of door uw misvattingen verduyſtert, en verdraeyt waren; Maar gy hebt u met dit ſchrijven grootelijks bezondigt, door dien gy in het zelve niet alleen het gevoelen, dat de onze altijdt in de Socinianen veroordeelt en verworpen hebben, aangaande 't vierde gebod en 's Heeren Dag, verdeedigt, en de waare leere onzer Kerke beſtrijdt, gaande ſteets in de voetſtappen, en ſtrijdende met de wapenen der geener, die 't vierde gebodt heel te niet gedaan, en de godlijke Authoriteyt en inſtelling van 's Heeren Dag verloochent, en tegengeſtaan hebben; maar ook overmits gy, om uwe dwalingen wat meer luyſter en ingang toe te brengen, daar in zoveel valſche beſchuldigingen, bittere ſmadingen en grouwlijke laſteringen tegen my uitbrengt, zulks als men van geen Chriſten, veel min van een Leeraar zoude verwacht hebben: Ik verdraage al die ſmaat, hoon en vinnigheid, en vaage al die *Vlakken* af, die gy op mijn naam en boek werpt, en wijze u aan, waar in gy verkeerdelijk handelt, uw Conſcienty verwondet, uw Leezer abuſeert, en valſchen indruk geeft: ja ik toone u in tegendeel met het klaarſte licht, en onwederſpreeklijk, hoe gy meermaal *Voetii* en anderer woorden ontrouwelijk bybrengt, de Hiſtory der Diſpuiten over den Sabbath niet na waarheid verhaalt, 't gevoelen van *Teeling* en *Udeman* valſchelijk voor Browniſtery uitmaakt, en meenigten anderen misſlagen begaat. Gy geeft by den Lezer voor, dat gy om vrede te maken, zijt ſcheep gekomen; maar al wie oogen heeft, kan zien, dat gy beſchermt, ſo veel als gy kunt, de navolgende onwaarheden; dat het vier-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

de gebodt Ceremonieel is; dat het enkel ſtrenge ruſt, en geen Godsdienſt noch publijke ſamenkomſt tot Godsdienſt gebood; dat het de ruſt alleen op den laatſten dag der week gebood; dat het vierde gebod den Chriſtenen niet gebied een dag van zeven te vyeren, dat is, weekelijks een dag van haar werk te ruſten, om dien in Godsdienſt door te brengen; zo dat het heele vierde gebodt Ceremonieel en afgeſchaft, en dienvolgens voor de Chriſtenen niet verbindende, geſtelt word; En aan d'andere zijde kant gy u na vermogen tegen deze waarheden, welke wy ſtaande houden, van dat den Sabbath van den beginne ingeſtelt is, dat het vierde gebodt nevens de andere Moreel is, dat de Chriſtenen uit kracht van dat gebod haren Ruſtdag weekelijks houden, en houden moeten, en dat 's Heeren Dag van Chriſtus en van zijn Apoſtelen ingeſtelt, en voor de Kerk van 't N. Teſt. geordonneert is. Indien gy vrede haddet willen maken, en de partyen eenigſins vereenigen, gy had ons den Oorlog niet moeten aandoen, gelijk gy doet, en gy had geen boek moeten ſchrijven voor 't gevoelen van de Sabbath-beſtrijders, tot benadeeling van de waarheidt, en tot een ſtruykel-blok voor de gemeene belijders; Maar gy had alleen moeten toonen, *eerſt*, hoe, en waarom wy verdraagzaam moſten zijn ontrent de gene, die zo veel licht niet hebben, om te zien in de natuur van 't vierde gebodt, en in de inſtelling van 's Heeren Dag, en *ten anderen*, dat die party geen reden had, om tegen ons gevoelen aan te gaan, dewijl zy zelfs de Chriſtenen wil verbinden, om een weekelijkſchen dag, en in 't byzonder 's Heeren Dag geheel tot Godsdienſt te onderhouden, met ruſt van al ander werk en vermaak, 't welk de Godsdienſt hindert; ja dewijl zy mede (gelijk gy zegt) een godlijke verbintenis met zware bedreigingen wil op de Conſcientien der Chriſtenen leggen, om 's Heeren Dag te houden; 'k zeg, dit had u werk moeten wezen, (zo gy had willen arbeyden tot reconciliatie van gevoelens, en tot vereeniging der gemoederen in de Praktijk) klaar aan te wijzen, dat de gene, die niet konden zien zulken godlijken verbintenis van 't vierde gebodt voor de Chriſtenen, om een dag weekelijks Gode te houden, en ook niet konden uit Godts Woordt merken, dat de inſtelling en ordonnantie en onderhouding van 's Heeren Dag quam van Chriſtus en zijn Apoſtelen, vredes-halven wel mochten, ja behoorden in 't Preeken, Catechiſeeren, ſchrijven en ſamen-ſpreeken, zig te onthouden van die twe ſtellingen tegen te ſprekē, en alleen haar bewijzen en beweegredenen by te brengen, waarom de Chriſtenen 's Heeren Dag conſcientieus moeten houden: Want hoewel zy 't zouden aanzien als een dwaling en misſlag in ons, dat wy de verbintenis van 't vierde gebodt, en de godlijke Authoriteyt en ordinanty van 's Heeren Dag aandrongen; zo zoude dog dit enkelijk een misvatting en dwaling zijn, in een beweegreden te gebruyken, om 's Heeren Dag van 's morgens tot 's avonds heyliglijk te doen yeren, terwijl zy zelfs (die

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

(die ons dit konden tegen-werpen) andere beweegredenen daar toe gebruykten, doch van minder kracht. Maar nu hebt gy ganschelijk het tegendeel gedaan: want gy hebt de gemeinte willen wijs maken, dat alleen het gevoelen der geener, die 't vierde gebodt Ceremonieel stellen, en die de onderhouding van 's Heeren Dag uit een gewoonte af halen, zonder eenige last of ordre van Christus of van zijn Apostelen, de waarheid is, en dat het contrary zeggen in Gods Woort niet gegrondt is, ja zelfs door geen goede gevolgen daar uit te trekken is; en daar op komt gy dan zeggen, als of gy al vergeeten had, wat gy gezegt had, *daar is als geen geschil, daar is niet overig, dan een louter misverstant, men is 't genochzaam eens, zo 't maar aan de liefde niet en mangelt; laat ons blijven by 't geen zeker en klaar is, &c.* 't welk waarlijk eer is jokken en speelen in zo een wichtige zaak, dan ernstig spreeken. Zoude het 'er niet bitter mede gespot zijn, zo iemant tusschen twee strijdende partyen inkomende, veroordeelde ja smadigde d'een party, als zijnde ongefondeert, en hebbende een valsche sustenue en gevoelen, en hy rechtvaerdigde d'andere, zonder overtuigende redenen te geven van al zijn zeggen, en daar op dan zeyde, gy lieden zijt het genoegzaam eens, en hebt geen verschil, als 't maar aan de liefde niet ontbreekt; de vrede is licht te vinden. Neen, *Broeder*, zo handelt men niet, als men partyen vereenigt, en vrede maakt; ook laten verstandige Christenen zich zo niet wat wijs maken, nog met een ydele schijn, schoone woorden, en veinzery bedriegen; de zaak is haar ernstig, de waarheidt Godts is haar dierbaar; zy verkoopen, noch verlaatenze niet voor eenige prijs ter wereld; Gy hebt zo veel gedaan, als gy kond, om alle de verschillen open, en de wonden bloedende te houden, om ons te veroordeelen met de ganssche Kerk, en de nieuwe party te rechtvaardigen; gy hebt door uw losse gronden in te drukken, de conscientien eerst gezogt los te maken van alle waarlijk godlijke verbintenis, om een dag wekelijks, en in't byzonder 's Heeren Dag te onderhouden tot publijke en privaate Godsdienst; en dan komt gy weder elders een godlijke verbintenis zoecken, die gy onzes oordeel niet en vind, dan door in u onwetenheid en gebrek van verstandt en oordeel, tot ons gevoelen, 't welk gy veroordeelt hebt, tegen uw wil over te komen. Dit heb ik u breet en klaar getoont, en so heb ik u in desen van uw dwalingen willen te regt brengen. De Heere selve opene u oogen, en doe u zijn godlijke waarheit in zijn licht zijn, waar van gy af gevallen zijt. Maar nu heb ik nog iets te zeggen, aangaande de andere nieuwigheden, waar van gy in u *Aanmerkingen* gewag maakt, dog ik hebze niet eens willen aanroeren, om geen schijn te maken, van dat ik u boekjes, genaamt, *Eeuwig Euangelium*, *Vloek en zegen*, wilde wederleggen; want ik oordeele de beste wederlegging van zulke ongegronde niewigheden, stoutelijk en verwaandelijk de Kerk opgedrongen, te zijn, dat men die met geen wederlegging ontmoetet, maar den Autheur en zijn schrijven dus verre

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

verachtet,en alleen hier of daar by gelegentheit de grond van de contrary waarheit open legget;om alzo de gene,die de glory zoeken,van wat nieuws te kunnen bedenken,of beſchermen,tot inkeer te brengen,en van haar ydele waaan en hooge inbeeldingen te verloſſen. Gy komt de Kerk beroeren, niet alleen met uw Sabbath-beſtrijden, maar ook met het lochenen,van dat Godt met de menſchen kinderen een verbont der werken gemaakt heeft; 't is in uw ogen louter misverſtant,dat Moſes en Paulus daar van ſouden ſpreken; dies gaat gy alle de texten, die in de Schrift daar toe dienen, een heel andere zin, dan die onze Theologanten oit daar in erkent hebben, opdringen,en zo zal het Theologiſch Syſtema vry een anderen dray moeten krijgen; en dit is zo wat aangenaam aan jeukerige herten, die van 't oude walgen;zo had *Copernicus* uit zucht tot eer en wat nieuws,het Syſtema van *Ptolomæus* omgekeert,niet ontziende wat de H.Schrift in tegendeel te kennen geeft van den loop der Zon,en ſtilſtant der Aarde.Ik zie u hier in grote misvattingen,hoewel ik nog niet derf denken,dat gy onregtzinnig in de grontleer zijt.Gy kunt weten, dat uw gevoelen in dezen, al over hondert jaren in Engeland is op de baan gebragt (doch ik wil geloven, nog ongezonder,dan gy het ſtaande houdt,) door een Profeſſor tot *Cambridge*, *Petrus Baro Stempanus*, en aldaar toen,en daar na in Neerland,door verſcheydene is veroordeelt,gelijk gy kunt zien in 't Boek van de Heer *Leidecker*, *Vis veritatis pag.* 256. *&c.*Ook kan u niet onbekent zijn, dat uw Meeſters *Voetius* en *Eſſenius*, behalven veel andere Profeſſoren der H. Theologie in Nederlandt,het publijklijk in *D. Becker* veroordeelt hebben,dat hy ſtelt in zijn boek, verkeerdelijk genaamt, *de vaſte ſpijze van de volmaakte*, dat Godt met Adam voor den Val geen verbont der werken opgericht,noch een eeuwig en hemelſch leven belooft had, noch den Boom des Levens een Sacrament was van de belofte van 't eeuwig leven.Dit eene zal ik zeggen, om u van de dwaling van uw weg te bekeeren;ſo veel ik kan ſien en vatte; of dit ſal op een woorden-ſtrijt uitkomen, ('t welk geen kleine miſdaat is in een Leeraar, als hy wat nieus wil ſchijnen te zeggen, en daar na door de kracht der bewijzen gedrongen,gaat twiſten over de woorden)of gy zult tot meer dan een dwaling vervallen. Want dit ſtaat by my vaſt, en ik zal 't u hier eens kortelijk toonen,niet alleen hebben wy de zake zelf(van dat'er een verbont der werken is, het welk met Adam en alle zijn nakomelingen is aangegaan) door een noodzaaklijke en onmiddelijke deductie uit de Schrift ('t welk alzo waarlijk Schriftuur is, als het gene uitdruklijk daar in bevat is) maar wy kunnen ook toonen, dat de natuur,beloften,bedreigingen en conditien van dit verbont uitdruklijk in de Schrift zijn. Wat aangaat *het eerſte*, ik bid u, let op deze *vier* noodzaaklijke gevolgen, tot bewijs, van dat 'er zulken verbond der werken is.*Eerſt*.De Heere God had niet alleen zijn Wet in's menſchen hert geſchreven,maar hem ook een poſitijf gebodt gegeven,waar aan hy

hy uitdruklijk een bedreiging van de dood verknogt heeft, *Gen.* 2: *v.* 16, 17. en die bedreiging van de dood bevattede een belofte van leven, waar van Adam toen eeniger maate in bezitting was; vergelijkt *Gal.* 3: *v.* 12. Nu dewijl Godt met Adam niet handelde door enkel bevel, als een Wet-gever, maar ook door bygevoegde bedreigingen, en door beloften die noodzaaklijk in die bedreigingen ingewikkelt waren; zo volgt, dat'er een verbondt was, dat is, een verklaring van Gods Wil, waar door de menſch konde weten, wat Godt van hem eyſte, en wat hy van God te verwachten had, 't welk inderdaad is een reciprocatie van onderlinge conditien en verbinteniſſen: *Ten tweden*; God had den Boom des Levens, en den Boom der kenniſſe des goets en quaats, geſtelt in het Paradys, dienende tot beteekening en verzegeling van leven en dood, die op de gehoorzaamheid of ongehoorzaamheit des menſchen volgen zoude; nu deze ſegelen en tekenen ſtelden voor-uit een voorgaande verbont, en zy beveſtigden de bedreiging van de doodt en belofte van 't leven. *Ergo* was er zulk een Verbont. *Ten darden.* Paulus toont *Rom.* 5., dat alle menſchen zijn in Adam, gelijk de godzalige in Chriſto zijn: Nu hoe komen de uitverkoornen in Chriſtus te zijn, en met alle geeſtelijke zegeningen in den Hemel in hem gezegent te worden? Gewis, niet door een natuurlijke noodzaaklijkheit, om dat Chriſtus en zy de zelve menſchelijke natuur hebbē; want dan zouden alle menſchen behouden worden; maar door een verbonds-accoort, om dat God met Chriſtus als een publijk perſoon een verbont had gemaakt, waar door zijn uitverkoorne in hem als het Hooft van dat huysgeſin of geſlagt bevat waren; en ſo waren ook alle de menſchen kinderen, die natuerlijk van Adam af quamen, in hem, niet door een natuurlijke noodzaaklijkheit, maar alleen door een verbonds-accoort, 't welk God met Adam maakte, als met een publijk perſoon; Anderſins zoude Adams zonde en Val, en de bedreiging van de dood, die God over hem uit-ſprak, ons niet meer aangaan, dan den ſtaat, en het doen van eenige andere onſer Voorouders, of van onze onmiddelijke ouders. *Ten vierden*, het is uit *Rom.* 5: *v.* 12. 1 *Cor.* 15: *v.* 22. vergeleken met *Ezech.* 18: *v.* 20. klaar en onwederſpreeklijk, dat alle nakomelingen van Adam, aan zijn zonde ſchuldig, en dezelve bedreiging en ſtraffe onderworpen zijn, die op Adam wierd gelegt, wegens zijn ongehoorzaamheit aan het poſitief gebod, aan hem in den ſtaat van zijn oprechtigheit gegeven. Nu daar is geen andere weg te bedenken, waar door dit geſchied, dan door een Verbond tuſſen God en Adam, waar door 't goede van zijn gehoorzaamheit, en 't quade van zijn ongehoorzaamheit op alle zijn nakomelingen komt. Maer wat *het tvvede* belangt, naamlijk dat wy uit de ſchrift uitdruklijk kunnen toonen de natuur, de beloften, de bedreigingen, en de conditien van dat verbondt der werken; ziet daar twe ſchriftuurlijke bewijzen. *Eerſt*; in deze twe texten *Rom.* 10: *v.* 5. en *Gal.* 3: *v.* 10, 11, 12. wordt een weg van gerechtigheid en leven beſchreven, daar door het nu onmogelijk is het leven te verkrijgen, naamlijk

op con-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

op conditie van volkomene gehoorzaamheidt aan de Wet; dat is, gelijk *Rom.* 10: *v.* 5. ſtaat, *door een gerechtigheit die uit de Wet is*; en daar moet het woort *wet*, niet abſoluit voor een enkel gebod genomen worden; want een abſoluit gebod heeft geen conditien, en als zodanig geeft het geen belooning; 't is dan een Wet, die geen enkele beveelen gaf, maar conditien van geregtigheit en leven; nu van die conditien zegt hy, *de wet is niet uit den gelove*, dat is, de eerſte wet (die ook een verbont was) vereyſte geen geloof als de conditie van dat verbont; maar, zegt den Apoſtel, *de menſch die deſe dingen doet, ſal leven door de zelve*; dat is, het doen en werken was voor de menſchen de conditie des levens door de Wet, en het verbond. *Ten anderen. Gal.* 4: *v.* 22, 30. wort van twe tegen geſtelde verbonden uitdruklijk geſprooken, verbonden die directelijk tegen elkander waren in haar onderwerpſels, natuur, werkingen, en effecten; het eene gemaakt met de kinderen des Vleeſches, het andere met de kinderen des Geeſts of der belofte, het eene barende tot dienſtbaarheit, 't ander tot vryheit, het eene komende op een natuurlijke wijze, 't ander op een bovennatuurlijke; en die twe verbonden hebben zo van den beginne af tot nu toe in haar kragt geſtaan, zo onder de Wet, als onder het Euangelium, als blijkt uit *v.* 28, 29, en door het eene verbont heeft geen Bontgenoot oit de erffenis gekregen, of is erfgenaam geworden, maar alle deſſelfs Kinderen zijn uitgeworpen, en zy hebben de belofte van de erffenis niet, *v.* 30. zo blijkt dan, dat by Paulus die twe verbonden zijn 't verbont der werken en der genade; dog tot meer opklaring van die text heb ik breet geſprooken in't boek van de *Dvvalingen der Labadiſten pag.* 537. *&c.* Dus veel om u te recht te brengen; voorts wil ik u eyndelijk als een Broeder getrouwelijk waarſchouwen, dat gy u in het toekomende wachtet, van met ſchrijven de Gemeinte Gods meer te ontſtichten; gelukkig had gy geweeſt, zo gy door u ſchrijven in den druk niet gekomen waart, en alleen na u talent de gemeinte, aan u toe betrout, met de gezonde woorden geweydet, en gebouwt had, en exemplaarlijk had voor gegaan, ik zie uit uw ſchrijven, dat hoewel gy maar een *curta ſuppellex* hebt, en weinig van geleertheit voorſien zijt, gy nochtans een vierde boek voor hebt te ſchrijven; zo grooten welbehagen hebje in u concepten; gy zultze noch met een ander ſchrift voor ſtaan; dog ziet wel toe, en wagt u voor uw ziele, dat gy de waarheit Gods niet langer verduyſtert met woorden ſonder wetenſchap, en de dwalingen niet verder voort zet, en de Heere ſo doende terget, om u tot andere dwalingen, die aan uw ſtellingen annex ſijn, byſonder van de regtvaardigmaking door de werken, te laten vervallen, ſo dat gy een *ſchant-vlak* van onſe Kerk ſoud worden. Nu de Heere heylige u in ſijn waarheid, en maake u een arbeyder, die niet beſchaamt en worde in die dag. Dus blijve ik, die ben,

Tot Amſterdam den 27. July 1686.

Uw Dienſtbereyde Broeder in Chriſto,
JACOBUS KOELMAN.

WEDER-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

WEDERLEGGING

Van 't Boek van

D. JOH. VLAK,

Van den Heyligen

SABBATH

En

DAG des HEEREN.

§ 1. HEt zal veele vreemdt voorkomen / dat ik hier noch eens kome te schrijven van den Sabbath / die zo breedt en volkomentlijk onlangs dat heele Dispuit / met de Historie en de Praktijk van den Sabbath heb afgehandelt ; doch ik ben 'er toe genoodzaakt door D. Vlaks smadig en lasterlijk schrijven tegen my / en tegen mijn boek / gelijk elk zal oordeelen / die zijn Na-reden en Voorredens leest. Nochtans ben ik niet van voornemen / hier op nieuw / of Vlaks redenen tegen 't gezonde gevoelen van den Sabbath / en 's Heeren Dagh te wederleggen / of onze redenen voor 't selve / die hy of heel niet / of zeer zelden by-brenght / te verdeedigen ; 'k geloof ook niet / dat iemant zulks van my hier zal verwachten. Ik zal dan alleen aanwijzing doen / waar Vlak, en zijn eenvoudige Leezer / de oplossing van zijn redenen met de contrarie argumenten / in mijn Boek zal kunnen vinden : en dewijl hy een gedaante maakt / als of hy vrede zoude maaken tusschen de partyen in dezen / gebruykende zekere woorden en uytdrukkingen / waar door hy wilt schijnen / ons nader te komen ; daar hy ondertussen geduurigh recht uit / na de wijze / en met de redenen / van Coccejus, Heidanus, Burman, Allinga, zoekt te bewijzen / 't geen wy in haar verwerpen ; zo zal ik toonen / dat hy de scheure in der daadt even wijdt laat / alle de questien in standt houdt / en de waarheidt in dit stuk zo zeer bestrijdt / als iemant. En dus heb ik gelegentheidt / om 't geen noch nader tot opklaaring en bevestingh dient / van 't geen ik geschreven heb / hier als een Aanhanghsel aan mijn Boek te voegen ; Waar toe ik te meer gedrongen ben ; dewijl Vlak mijn Historie in eenige deelen heeft gepoogt zwart / en ongelooflijk te maaken / en mijn citatien voor valsch te

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

verklaaren / in 't byzonder aangaande de Post-Acta van 't Nationaal Synode van Dordrecht, en Voetii getuygenis daar over.

§. 2. Ik zal dan hier zo kort / als my mogelyk is / het boek van Vlak onderzoeken / de gebreeken van dien aanwyzen / eenige schynredenen wederleggen / en de valsche beschuldigingen tegen my afweeren / brengende met eenen zulke nieuwe Citatien / die in myn boek niet en staan / dat den Leezer zyn moeyte en koste licht vergoedt zal zyn / wanneer hy dit Aanhangsel achter myn boek stelt / en leest. En ik zal hier deze Methode volgen / dat ik hem in de vyf verdeelingen van zyn boek (die tot de zaak dienen) zal nagaan; naamlyk 1. zyn Historie. 2. zyn stellingen van den Sabbath. 3. zyn stellingen van den Dag des Heeren. 4. zyn Na-reden. 5. zyn Voorreden / en twee Bzieven.

I. AFDEELING.

D. VLAKS Historie van de Geschillen.

§. 3. D. Vlak begint zyn Historie van de questie / aangaande 't begin van den Sabbath / en hy zegt / De Joodsche Meesters hebben meest gelooft, dat die in *Mara* of in de woestyne *Sin* is gegeven. Verder zegt hy / dat van de oudste en eerste Leeraars onder de Christenen af, tot de tyden der *Browniſten* toe, dat gevoelen genoegzaam de overhandt gehadt heeft, dat den Sabbath eerst in de Woestyne *Sin* is ingestelt, en onderhouden, *pag.* 4, 5. 't zelve herhaalt hy in zyn Na-reden *pag.* 15. Waar op ik twee dingen moet zeggen. 1. Vlak zal in myn Disputt pag. 137. 138. en in myn Historie pag. 5. de woorden van verscheyde Rabbijnen vinden geciteert / die toonen / datse den Sabbath al van den beginne achteden ingestelt / en van de Patriarchen onderhouden. 2. Het is zo verre van de waarheidt / dat tot de tyden der Browniſten toe / het gevoelen / dat den Sabbath in de Woestyne *Sin* eerst ingestelt is / de overhandt gehadt heeft / dat in tegendeel het algemeene gevoelen is geweest / gantsch weinige uitgenoomen / dat den Sabbath van den beginne is ingestelt; de woorden van Lutherus, Calvinus, Zanchius, Gualterus, Aretius, Fajus, Simlerus, en Bucerus, alle van dit oordeel / heb ik uitgezukt in 't Disputt pag 135, 136. Walæus en Rivetus hebben zeer veel Autheuren genoemt van 't zelve gevoelen / Zuinglius, Beza, Martyr, Bullingerus, Ursinus, en meer andere / die ik nebens de menichte van Engelsche Schryvers aldaar citeere pag. 137. ja Walæus zegt uytdrukkelyk / dit zelve kan byna van alle de Uitleggers van de Gereformeerde Kerk gezegt worden, en tot noch toe heb ik 'er niet een gezien, die dat recht uit loochende; dan dat van de Theloganten een of twe dat derft in twyffel trekken; dat nochtans het andere gevoelen is 't gemeen gevoelen der Gereformeerde Kerke, blijkt uit het te vooren gezeide. Ook citeert Walæus voor ons / de Oudtvaders Chrysosthomus, Theodoretus, Augustinus, Cyprianus, Lactantius, Athanasius, Greg. Nyssenus, *in Dissert: de 4. præcepto cap.* 3. Vier andere Oudvaders / Justinus, Irenæus, Tertullianus, Eusebius worden voor 't contrary gevoelen geciteert; waar op Walæus en den Autheur van 't boek / Dies Dominica, antwoorden / en ik heb uit haar vier dingen daar op geantwoordt / in de Historie *pag.* 5. zo dat uit het gezeyde blijkt / dat Vlak zyn Historie begint met een notoire onwaarheidt.

§. 4. Dan verklaart Vlak het argument voor louter nieuw, en bedacht by de Browniſten, te weeten / om dat den Sabbath is voor den val ingestelt, zo is zy dan geen Cere-

Ceremonie. *pag.* 5. Maar al was een argument nieuw / zo is het daarom niet min krachtig; zijn meester Hoornbeek zeyde / of den Sabbath van den beginne is ingeſtelt, is by ons niet twijffelachtig, noch dat argument voor ons onbruykbaar. *Nader Beweering pag.* 82. In onſe Diſputen tegen de Papiſten / Pelagianen / Samoſatenianen / en Menniſten brengen wy nu veel argumenten / die te vooren niet gebruykt zijn / en ebenwel demonſtratijf zijn; En zoo is dat argument / genomen van 't begin des Sabbaths voor den Val / zodanig / dat het genogzaam is / om het heele gevoelen van de Partyen / aangaande de Ceremonieelheidt van den Sabbath en van 't vierde gebodt / om te ſtooten.

§. 5. Het heeft ook weinig te bedupden / dat Vlak zegt / hy moet een heele vremdeling zijn in de Schriften der Ouden, die niet en weet, datſe 't vierde gebodt aanmerkten tijdelijk, een teken, voorbeeldt, ſchaduw. *pag.* 5. Want 1. hy en kan / noch zal niet bewijzen / dat veele van haar het vierde gebodt aanzagen als tijdelijk / en als een enkele ſchaduw; het is wat anders / datſe zo van den Sabbath der Jooden ſpraken; noit is 'er tegen 't vierde gebodt iets van iemant gezegt, of ergens daar van gewaagt met eenige verbetering, zegt Hoornbeek, *Theol. Pract. Tom.* 2. *pag.* 339. en wederom *pag.* 351. De oude Theologanten ſpreeken wel tegen der Jooden Sabbath, maer niet tegen 't vierde gebodt, of tegen 's Heeren Dag, in desſelfs plaats, ook van haar, onderhouden. 2. Het is zeker / dat de Oudt-Vaders in het diſputeeren tegen de Jooden over den Sabbath / gelijk tegen andere Ketters / niet zo net zijn geweeſt in haar bewijzen en uitdzuikingen / dat wy haar daar in meer dan in andere diſputen / tot een regel ofte voorbeeldt zouden zetten. Twee zijn 'er onder haar geweeſt / die hier zeer buyten 't ſpoor liepen / naamlijk Auguſtinus, die maar negen geboden ſtelde / die ons na de letter verbonden / en Heſychius, die ook wilde / dat 't vierde gebodt in 't leezen zoude nagelaaten worden, 't welk Vlak zes maal verhaalt / op dat wy 't wel zouden geheugen / *pag.* 5. 6. *pag.* 96. in de Na-reden *pag.* 42. 48. 61. en in de Voor-reden §. 15, welke verkeertheidt wy ook in ons Diſpuit, *pag.* 275. hebben aangetekent / dewijl Burman dat aanhaalde tot zijn verſchooning / Bericht van den Sabbath pag. 63. 't is opmerkelijk / dat Vlak zegt aangaande Heſychius, dat bedroog hem, dat hy meende, dat het vierde gebodt heel Ceremonieel was *pag.* 6. Doch Burman meinde daer in niet bedzogen te zijn.

§. 6. Ik zal hier voorby gaan / dat Vlak hier verkeerdelijk zegt / dat de afſchaffing van de Joodſche Sabbath zeer langzaam is geſchiedt, en dat het de taal der Oude was, na het vyeren van den Sabbath den dag des Heeren te vyeren, tot dat men het zelve heeft gemeent te moeten tegen gaan, pag. 6. 7. dewijl van zijn misſlach in dezen / hier na breedt moet worden geſprooken. Maar ik merke hier aan / dat hy pag. 9. 10. 11, van de Schola ſtijken in 't Pausdom ſpreekende / alleen de woorden van Raymundus Martini, en Thomas Aquinaz over den Sabbath / verhaalt. Doch een beter opening zal men vinden in mijn Hiſtorie, allwaar verhaalt wordt / wat haar Concilien / wat haar Schola ſtijke Doctoren / Caſuiſten en andere / wat haaren Paus Alexander de derde / wat haar Roomſche Catechiſmus daar van voordeelden / en bevatteden; *pag.* 150. Men zal daar zien / dat ook verſcheyde groote Leeraars onder haar de Godlijke verbintenis tot een dag van zeven / en de Godlijke en Apoſtoliſche inſtelling van 's Heeren Dag erkennen / hoe wel andere daar na / om tegen ons haar Traditien en de Macht der Kerke ſtaande te houden / de inſtelling en onderhouding van 's Heeren Dag van de Authoriteyt der Kerke hebben afgehaalt. Met de laatſte is Vlak het eens; doch hy beſluyt met te zeggen / dat zijn de beuſelingen van de valſche Propheten der voorige eeuwen, daar Calvijn zo tegen uit-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

vaart, Institut. 2. Boek, 8. cap. §. 34. als zy in haar taal zeyden, &c. Hoe die bekende woorden van Calvijn, die men ons hondert maal voorwerpt / te verstaan zijn / heb ik in de woorden van Essenius en Walæus getoont in de Historie *pag.* 60. &c. Ik zal 'er nu noch de woorden van twee andere by doen / d'eene een Frans man, d'ander een Neerlander. d'eerste / naamlijk Sam: Maresius, spreekt aldus Systema. Theol. loc. 7. in Annotat. ad §. 8. *pag.* 312. Den Catechist (hy meinde Bekker) had geschreven, dat het vierde gebodt niet en vereyscht eenen dag in de week tot den Godsdienst, en dat 's Heeren Dag is van menschelijke instelling; 't is een lastering en leugen, dat *Calvinus* zo gevoelt: want in tegendeel zegt hy, 2. *Boek der Institutien* 8. *cap.* §. 28, &c. dat het tot ons behoort uit kracht van 't vierde gebodt, (laatende vaaren desselfs schaduwachtige) dat wy een gezetten dag hebben, op welken wy tot den dienst Godts saamen komen mochten, en op dat den dienstboden, en die onder een anders bevel en macht zijn, een dag der ruste vergunt worde, op datse een verquikking hebben na den arbeydt; dat het Ceremonieele van den Sabbath met des Heeren Christi komste zo afgeschaft is, dat de twee andere dingen, die ik verhaalt heb, niet moeten by de schaduwen gestelt worden, en op alle eeuwen even zeer passen, en dat na de afschaffing van den Sabbath, evenwel dat noch onder ons plaats heeft, dat wy op gezette dagen saamen komen, om 't woordt te hooren, broodt te breeken, en te bidden in 't openbaar; ten anderen, dat den dienstboden en werkluyden haar verpoozing gegeven worde van haaren arbeydt; dat 'er geen Kerkelijke Vergaderingen, van Godt aan ons voorgeschreven, kunnen gehouden worden, ten zy zy gezet zijn, en zy haar gezette dagen hebben; dat s' Heeren Dag zonder Joodsheidt van ons onderhouden wordt, niet om een Ceremonie te houden, met een zeer nauwe Godsdienstigheidt, waar door wy zouden meinen, dat een geestelijke verborgentheidt afgeschaduwt wordt, maar als een middel, dat noodig is om order te houden in de Kerk; ja dat Paulus ons dien dag voorgeschreven heeft, 1. Cor. 16. v. 2. om de handtreykingen, tot verquikking van de broeders te Jerusalem, te verzamelen. Die de noodzaakelijkheidt van een gezette dag tot den publijken dienst haalt uit het vierde gebodt, en die met opset beschermt de noodzaaklijkheidt van 's Heeren Dag te behouden, heeft die gevoelt en gezegt, 't geen den Catechist? Maar tot een slot van mijn lange reden van de Sabbath, zal 't my niet verdrieten zelfs de woorden van den zelven Calvijn over Gen. 2. v. 3. hier by te schryven; doch die woorden zijn te leezen in mijn Historie *pag.* 52. De tweede / wiens woorden over Calvijns woorden licht zullen geven / is Dr. Ryssenius, zeggende in de Doodtstuypen der Cartesianen en Coccejanen, *pag.* 127. Calvijn spreekt van zodanige, die den dag wel veranderden, en brachten van den zevenden op den eersten, maar die wilden, *dat de zelve beduyding der verborgentheidt, die by de Jooden haar plaats had, noch by ons blijven moet*, gelijk daar immediaat op volgt; en hy zegt voorts, *dat zy in grove en vleeschlijke superstitien des Sabbaths, de Jooden drie maal te boven gaan*, 2. Boek, cap. 8. §. 34. *dewijl zy de dagen als schaduwen der geestelijke dingen hielden*, §. 33. Want *wy en houden dan dien dag niet als een Ceremonie, met zeer benauwde Religie, gelijk of wy meinden, dat daar mede een geestelijke verborgentheidt afgebeeldt ware, maar wy neemen hem waar, als een noodzaaklijk middel, om ordre in de Gemeinte te houden*, §. 33. Heeft nu iemandt oit onbeschaamder leugen gezien, als dat Calvijn over mijn gevoelen zijn oordeel velt?

§. 7. Daar na verklaart Vlak het gevoelen der Socinianen, doch niet oprechtelijk / noch eenvoudelijk; zeggende / datse ook inclineerden na dat uitterste van de Vrygeesten en Wederdoopers, om onder voorwendsel der Christelijke Vryheidt een ongebondenheidt in te voeren, in alle dagen zonder onderscheidt, gelijk werkdagen te maa-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

maaken, *pag.* 12. diergelijk geeft hy te kennen *pag.* 46. zijn Meester hadt het hem anders geleert / de welke in dat bekende boek / 's Heeren Dags Heyliging, aldus spraak *pag.* 417. Het is ook een groot misverstandt, de Socinianen te willen aanwryven, en het onderscheydt tusschen ons en haar hier in te stellen, als of zy zouden leeren, dat men 's Heeren Dag in geen achting behoorde te hebben, 't welk ganschanders legt, als voor heenen uit haar eygen bekentenissen gehoort is, en met geen van haar getuigenissen zal beweezen worden; Uitdruklijk willen zy ook, dat de gewoonte der Christen Kerken als nut en stichtelijk moet blijven, en onderhouden worden. Dit is dan niet getrouw van Vlak gehandelt.

§. 8. Dan verhaalt Vlak wel / 't geen in de Augsburgsche en Zwitserssche Confessie staat van den Sabbath en 's Heeren Dag; maar hy vergeet / of slaat over / zijn Leezer bekent te maaken / hoe de Theologanten van de Augsburgsche en Zwitserssche Confessie zich verklaart hebben / ontrent dit stuk van haar Confessie; hy wiste immers wel / hy had het altans kunnen weten / indien hy 't Boek van Essenius maar eens ingezien had / dat de zelve zo spreeken en schrijven / datse met ons in de substantie der zaak over-een komen; Nu zal hy / en ieder Leezer in mijn Historie kunnen zien / hoe de Zwitserssche en Lutherssche Leeraars haar verklaaren over dit stuk: *pag.* 66. &c. 82. &c.; zelfs zal hy daar woorden vinden van *Melanchton* (die men weet, zegt hy *pag.* 14, dat met Luther de Augsburgsche Confessie voornaamentlijk opgestelt heeft,) die hem / eer hy 't weet of wil / zullen doen toestemmen / 't geen Walæus daar uit besluyt / naamlijk / dat men uit kracht van 't vierde gebodt een van zeven dagen weekelijks moet houden, en dat de Apostelen zelfs den dag verandert hebben; ziet de Hist. pag. 84.

§. 9. Het gevoelen der Waldensen of Picarden in Bohemen, en Moravien, wordt ook zeer soberlijk van onzen Vlak verhaalt / pag. 16. Doch ik heb haar gevoelen en uit haar schrifften en Kerken-order / en de schrifften der Papisten / en uit de mondelijke verklaaring van Amos Comenius een Boheems Leeraar / en van Johannes Leger een Piemontois Leeraar / vertoont / en beweezen met ons gevoelen over een te komen / in de Historie pag. 36. &c. Doch dit zoude ook Vlaks Historie niet verciert hebben; dies gaat hy over tot de Kerken in den Paltz, en haar Catechismus / en wil / men zal daar by vergelyken Ursinus en Olevianus haar uitleggingen; maar waarom verhaalt hy niet zo wel / wat Bucerus, Musculus, Zanchius, Piscator, Paræus, en andere Hoogduytsche Gereformeerde Leeraars gevoelden; zo wie haar woorden zal leezen / gelijk wy die citeeren in de Historie pag. 73. &c. zal zien / datse de Catechismus verstaan / gelijk als wy.

§. 10. Voorts spreekt Vlak van de Fransche Catechismus: maar dewijl hy de zelve anders verstaat / dan wy; zo most hy ook iets gesprooken hebben van de Fransche Theologanten / hoe zy in de Academien en Kerken / van den Sabbath / en 's Heeren Dag geleert hebben / en hoe zy toonen / hunnen Catechismus verklaart te hebben / en hier ware het nuttigh / te hooren / hoe zich Calvijn, Beza, Gallasius, Fajus, Molinæus, Le Vasseur, Amyraldus, Tilenus, Capellus, Ravanellus &c. uitgedzukt hebben; maar neen / 't is Vlak genoeg / eenige woorden van die Catechismus te verhaalen / en te wijzen na de Institutien van Calvinus; wy in tegendeel hebben de eygen woorden van die Leeraars breedt open gelegt / byzonder van Calvijn, in de Historie pag. 41. &c. 51. &c.; en wy twijfelen niet / of haar over-een-stemming met ons in het principaale zal klaar bevonden worden.

§. 11. Hier mocht men nu verwachten / dat Vlak ook 't gevoelen van de Kerk van Engelandt, en Schotlandt, en Ierlandt zoude hebben neer-gestelt; want die Kerken

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

ken zijn de vooznaamste Gerefozmeerde Kerken van Europa; ook heeft de Kerk van Engelandt en Schotlandt zich veelsms ontrent dit stuk uitgedzukt / gelijk ik in mijn Historie toone; en de Engelsche Bisschoppen / Andrews, Lake, Babington, Bayly, en andere / hebben al zonderling klaar 't gevoelen van haar Kerke voorgestelt; En byzonder / aangezien men de Augsburgsche en Zwitsersche Confessie / en de Fransche en Heydelbergsche Catechismus voorthzengt over dit point / zo most immers die uitneemende Catechismus / Confessie en Kerken-ordze / opgestelt in den jaare 1643 in die heerlijke Vergadering tot Westmunster / en zo solemneel van de Parlamenten van Engeland en Schotlandt / en van de Algemeene Synode van Schotlandt geapprobeert / en van alle die Kerken / en Leeraars der drie Koninkrijken aangenoomen / hier over dit stuk gehoort zijn; doch Vlak wilde zijn Leezer dat licht niet doen zien; is dit geen gebrek van onpartijdigheit / en oprechtigheid?

§. 12. Slaande die Kerken dan over / komt hy tot onze Kerken / en zegt / dat die de Heidelbergsche Catechismus hebben aangenomen, en dat men uit de Uitlegging van *Ursinus* zal oordeelen, van onze gemeene Leere pag. 18. te weeten / om dat hy weet / dat Ursinus in zommige uitdzukkingen zijn dwalende bevattingen wat meer begunstight / hoe wel hy (gelijk ik uit zijn woorden getoont heb / in de Historie pag. 75, 76.) in de grondt niet van ons verschilt. Maar waarom zouden wy Ursini verklaaringen in dezen meer of zo veel geloof geven / tot verstandt van de zin / en gemeene leer en taal onzer Kerke / als de verklaaringen van onze Neerlandtsche Theologanten daar over? Even dat eene / dat onze Leeraars / die Catechismus aanneemende / de byzhendt hebben genoomen / van de woorden van het antwoort op de 103 Vraag te veranderen / en te stellen in de plaats van Festis diebus (dat is is op de Feest-dagen, gelijk in de Latijnsche text van de Catechismus staat) of van op den Vyerdag ('t welk het hoogdupts exemplaar heeft) op den Sabbath, dat is, op den Rustdagh, geest genoegzaam te kennen / datse met opzet en voordacht vermijdt hebben / iets aan te neemen / 't geen zy oordeelden niet zo wel gezegt te zijn van de gene / die de Catechismus beschreven hadden.

§. 13. Spreekende over de Disputen in Engelandt, toont zich Vlak geheel een vremdeling / ontrent 't geen aldaar is geschiedt is / pag. 19, 20. Want hy meint / dat men daar over 't stuk des Sabbaths quam te disputeeren / wegens dat de Bisschoppen haar macht zo zeer wilden uitstrekken / om Feest-dagen en Ceremonien voor te schrijven en aan te dringen; even als of de geene / die zich eerst voor de H. Sabbath-leer en Sabbaths-praktyk aldaar stelden / en schreven / het eygentlijk en opsettelijk daar-in geladen hadden op de Bisschoplijke macht / en op Feestdagen en Ceremonien / 't welk een heel ander disput was / en contrarie blijkt / zoo wanneermen de schriften van Greenham, Bound, en Perkins over den Sabbath leest; in der waarheidt quamen daar de schriften en disputen uit de zelve gronden voort / waar uitze in Nederlandt zijn ontstaan; naamlijk / een groote meenichte van belyders / zelfs ook voorgangers in de Kerk / hadden een Vleeschelijke drift / en genegentheidt / om den Sabbath veelsms te schenden / en tot verschooningh van dien zochten zy door een verdorven vernuft haar schijnredenen / van de Christelijke vryheidt / van de verandering van den dag des Sabbaths / van eenige texten qualijk verstaan / als Rom. 14: v. 5. Col. 2: v. 16, 17. Gal. 4: v. 9, 10. Dit alleen was de eygen oorsprong van de disputen aldaar over dit subject; waar van een onwederspreekelijk bewys is / dat zelfs eenige Bisschoppen / en Bisschoplijke / zo wel als de Non-conformisten zich voor de gezonde Leere aldaar gestelt hebben / gelijk ik dat in mijn Historie getoont heb.

Alzo

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

§. 14. Alzo ongefondeert en onverſtandigh maakt Vlak een toepaſſing van de gelegentheidt van Engelandt op die van ons landt / zeggende / hier was men vry van 't quaadt dat daar drukte; de noodt was ons niet opgeleght om te diſputeeren, zelfs niet in opzicht van de profaniteiten des levens, van zo veel den dag des Heeren aanging, zelfs met Placcaaten geſtijft (hy wil zeggen in Engelandt / in 't Jaar 1618/ en 1633.) daarmen hier alle eenpaarig vyandt van was, niet alleen met leere, maar ook met leven; zulks men immers hier niet nodig heeft gehadt, op zo een trant de maat te ſtaan *pag.* 19, 20, 21. Twee dingen toont Vlak niet wel te weeten / Eerſt. Dat in Engelandt de Sabbath-leer en heyliging van den Sabbathdag / kerkelijk en Politykelijk is bevestigt geweest / naamlijk dooz de Liturgie, en Homilien, en kerkelijke Canones, en dooz de Placcaaten van Koningin Elizabeth, Koning Jacobus, en Koning Karel de eerſte / gelijk zulks te zien is in mijn Hiſtorie ppg. 92. &c.; wat belangt de Ordinantie van Koning Jacobus in 't Jaar 1618/ die was dooz een ſchielijke beweeging / en quade dzift zo vooztgekomen / tegen zijn eygen Pzoclamatie in 't jaar 1603 / en tegen zijn raadt / aan zijn zoon Hendrik gegeven; en hy had daar na berouw van 't uitgeven van die Declaratie / gelijk ik toone pag. 93, 190. En zo is de andere Pzoclamatie van Koning Karel dooz 't ſpel en recreatien op 's Heeren Dag / uitgegeven in 't jaar 1633 / en rechtſtrijdig tegen 't geen hy in 't jaar 1626 had uitgegeven; Ten anderen. Weinig weetet / of gedenkt Vlak, hoe ſchzikkijk de Sabbathſchendingen in zwang gingen in ons ganſche landt / dooz groot en klein / in Steden en op dozpen / dooz voozgangers en andere / lang vooz dat onze diſputen zijn opgekomen; Ons Nationale Synode / in 't jaar 1618 / en 1619. gehouden / dzuckt het in haar Acte Seſſ: 14. aldus uit; zeggende / dat het Volk toen Sondags-namiddags met andere werken of profaane oeffeningen bezich was, en zich onttrok van de namiddagſche Predikatien; dat doorgaans de namiddags tijdt des Zondags, inzonderheidt op dorpen, placht doorgebracht te worden, met alle ſervile of daaglijkſche werken, met ſpeelen, drink-gelagen, en andere Profanatien des Sabbaths, *pag.* 2. 't ſelve Synodus beſloot ſeſſ. 163. De Staaten Generaal te verſoeken, dat de veelvoudige en daagelijks toeneemende abuyſen en ontheyligingen van den Sabbath doorgaans in deſe Provincien, met ſcherpe Placcaaten mochten weg genomen en voorgekomen worden; en in het Requeſt dzukten de Gedeputeerden / Bogermannus, Faukelius, Feſtus en Polyander de gemeene Sabbath-ſchendingen aldus uit. Dat'er ſware en meenigvuldige Profanatien geſchiededen door markten, kermiſſen, maaltijden van Gilden, van Wachten, Buurten, Bruyloften, door oeffeningen van Wapenen, door Jaagen, Viſſchen, Vogelvangen, Balſpelen, door Comedien, Danſeryen, Boel-verkoopingen, drinkgelagen, en andere min noodzaaklijke werken, en dat dit noch daaglyks in deze landen toenam, (ziet de Hiſtorie *pag.* 251, 254.) Diergelijke klachten vindtmen in de Acten van 't Zeeuſche Synode tot Goes gehouden in 't jaar 1620 / en in haar Gedeputeerden Vertoog aan de H. H. Staaten van Zeelandt, gelijk in mijn Hiſtorie te leezen is pag. 254, 255. Ziet daar de yſſelijke geſtalte van onze kerke van Nederlandt in 't ſtuk van Sabbath-ſcheiding / lang eer onze diſputen opquamen; en overmits in Zeelandt meeſt gepleyt wierdt / vooz des Heeren Dag / en tegen deſſelfs ontheyliging / geen wonder / dat 'er zelfs onder de Leeraars aldaar op ſtonden / dewelke als Satans inſtrumenten dienden / om den yver van die mannen tegen te gaan / roepende van Chziſtelijke vzyheydt / van Joodendom / &c. en dus quamen de geſchillen van die Leeraars tot dat Synode van Dordrecht; ettelijke jaaren na het Synode / ſchzeef Burs zijn gebeinsde Weeklage

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

klage, met opzet / om die Overaars voor den Sabbath / en aandringers van Reformatie / haatelijk te maaken / gelijk ik eenigsins getoont heb in d'Historie *pag.* 257, en noch verder toonen zal. Doch Gisbertus Voetius heeft hem zijn Crocodils traanen wat afgeveegt; en 't zal dienen tot nader vertoog / dat de schuldt ook by de Leeraaren was in deze gemeene Sabbath-schendingen / dat wy eenige woorden van Voetius hier by-brengen; aldus schreef hy in't Jaar 1627. tegen Burs. Indien elk maar voor Godt zijn boezem uitschudde, hy zal ras bevinden, dat die Gravamina niet overtollig geweest zijn aan 't Nationale Synode van Dordrecht, sess. 14. en 18. Indien die dag met catechiseeren en preeken was door-gebracht, ('t welk het Synode klaagt niet geschiedt te zijn,) gewis zo zouden 'er zo veel gelegentheden niet open geweest hebben voor de Sabbaths-ontheyligingen, byna het meeste deel van den dag door; naamlijk na 't eyndigen van een eenige Predicatie ('t welk dikwils quam op negen uuren in de gecombineerde Kerken) tot den avond, of diep in de nacht. Voorts wierdt dezen dag zo zeer verslonden, of verteert door 't gaan na de Kermissen, 't beschouwen van ydele vertooningen, 't reyzen en rotsen zonder noodt, door markten, en spel-oeffeningen, dat den Sabbath nauwlijks in den Sabbath gekendt wierdt. En het is 'er zo verre van daan, dat de betuigingen uwer tegenpartyders importuin hebben geweest, of de maat van de profanatien zijn te boven gegaan, dat ook nu de Kerken alle jaren dezelve Sabbaths-klagten uitroepen. *Lacrymæ Crocodili abstersæ*, pag. 40. en daar na noch eens *pag.* 86. 87. Vraagt gy, waar 't gebrek zy geweest? De barmhertige Godt rekene ons die gebreken niet toe. De meeste van onze toehoorders en dachten zelfs niet eens aan private en huysselijke oeffeningen van godzaligheidt; een groot deel der zelve, had zich door een zeker privilegie vry gemaakt, van de namiddags-predicatien te hooren. De meeste Leeraars, zelfs niet bezorgt zijnde, om 's namiddags te prediken, en catechisatien aan te stellen, noch ook door een publijke Authoriteyt gewaarschouwt, gaven ten grooten deel immers de occasien tot de profanatien door deze hare onderlaating. Nu, na dat het heylzaamste besluyt van 't Nationale Synode, in de meeste Kerken ter executie gestelt, den loop van die Sabbathschendingen gestuyt heeft, zijn 'er nochtans menigerley gebreken, ook by niet weinig Predikanten, veel meer by de toehoorders; laat een ieder zich zelven onderzoeken, en zijn oog over alle de Kerken van Nederlandt laaten gaan, en hy zal zien, dat naulijks 't gerucht van 't Synodische besluyt tot zommige Kerken gekomen is; En zult gy oordeelen, dat het roepen der Sabbatarissen tegen de Sabbath-schending overtollig en importuin is? waarom gingt gy dan de Wachters opwekken? *pag.* 15. te weeten, hier komt ons al de zwarigheidt van daan, dewelke och ofze ons niet eyndelijk te gronde helpe! Nu laat de Leezer oordeelen / wat waarheidt in Vlaks woorden zy; dat men hier alle eenpaarig met leven en leere vyand was van de profanatien van 's Heeren Dag; en dat men vry was van 't quaadt dat in Engelandt drukte.

§. 15. Nu komt Vlak een toepassing op my en op myn schryven maaken / even uit die verkeerde indruk van de gelegentheidt / en oorzaak van der Engelsche schryven en disputeeren omtrent den Sabbath: hy zegt *pag.* 21. D. J. K. die zo uit de Engelsche geleert heeft tegen Feesten en Formulieren te yveren, dat men hem zo qualijk heeft afgenoomen, dat hierom uitzetting heeft moeten lijden, schijnt daarom hier toe gekomen, om dit Hooftstuk, dat zo annex is aan zijn andere, zo zeer ter herte te neemen, en met zulken drift voor te staan. Ik danke de Heere / en zal 'er hem over roemen tot myn doodt toe / die my tegen de opgelegde en gehandthaafde Feesten en Formulierdienst van de Kerk van Nederlandt heeft doen yveren; Dat ik 'er over uitzetting heb moeten lijden / door 't geweldt der Hooge Machten / zulks draag ik ge-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

geduldigh en bymoedig / doch de schuldt van dien zal ten grooten deele in den dag des oordeels bevonden worden te leggen op de Kerkelijken van Nederlandt / dewelke zo verre afgeweest hebben / van pligts en conscienties halven deze onrechtmatige proceduuren / en usurpatien van de Kerkelijke macht door de Hooge Overigheidt / tegen te spreeken / datse veel eer door haar infaemeele en injurieuze Synodale besluyten tegen my / en door haar daadlijke vervolging en tegenstandt hier en daar / het lijden verdubbelen ; Waar over ik / als mede over verscheyde andere zeer schadelijke nalatigheden en gebreken der Leeraars en Ouderlingen / mijn formeele Protestatie en uitdrukkijke betuiging heb uitgegeven in 't jaar 1683 ; en ik blijve daar by : Wat my bewoogen heeft / om voor den Sabbath en tegen de Sabbathsbestryders te schryven / heb ik breedt genoeg uitgedrukt in de twee Voorredens voor mijn Boek. Doch ik denk niet / dat iemandt zal oordeelen / dat het my niet en voegde (die tegen het houden en beschermen der Feestdagen breedt geschreven heb) ook voor den Sabbath en 's Heeren Dag te schryven / die nu meer dan oit / en dat openlijk op de Preekstoelen / bestreden wordt.

§. 16. Vlak baart in zijn onwetenheidt voort / te zeggen / Uit Engelandt, daar dit quaadt overgebleven was in de Kerke, en daar de Disputen hevigst zijn geweest ; zo verre ook, dat het een van de voornaamste redenen is geworden van de separatie der gener, die men *Browniſten* noemt, is het overgewæyt in Zeelandt, met eenen *Robert Broun*, die met zijn Vergadering in den jaare 1680 tot Middelburg is overgekomen, en door andere van daar vervolgens tot Amsterdam, en Leiden. Behalven dat *Mr. Willem Teeling* zelfs in Engelandt die gronden had gelegt, en zo zijn in de Nederduytsche rechtzinnige Kerken die geschillen gekomen, en eerst in Zeelandt begonnen, *pag.* 22. Het is alles onwaarheidt en onkunde / wat hy daar zegt ; en dit zal ik aldus doen blijken :

§. 17. Eerst, de hevige disputen over den Sabbath waren in Engelandt niet geweest voor het jaar 1631. veel min voor het jaar 1618 ; want alleen had 'er in 't jaar 1607 van eenen Rogers een boek geschreven geweest / over de Artikelen des Geloofs van de Kerk van Engelandt / waar in hy de leere van den Sabbath / zo als die van Dr. Bound met gemeene approbatie was voorgestelt / zocht te brandtmerken / en haatelijk te maaken ; maar Dr. Willet heeft hem in zijn verklaaring van Genesis in het volgende jaar 1608 wederlegt / en de mondt gestopt / dediceerende zijn boek aan Koning Jacobus, aan den Arts-Bisschop van Cantelberg, en aan den Bisschop van Londen, ziet de Historie pag. 179. Voorts quam daar niet meer van ; dan in 't jaar 1611 schreef Mr. Breerwood twee private brieven aan Mr. Nicolaus Byfield over den Sabbath / maar dezelve quamen niet in 't licht voor 't jaar 1631. daar na is 'er noch in 't jaar 1622. een Latijnsche Oratie door Dr. Prideaux tegen de gemeene Sabbath-leer gedaan / in de Academie tot Oxford, op de promotie van etteliike Doctoren der H. Theologie / en die Oratie quam eerst in 't Engelsch in 't jaar 1634. Eyndelijk heeft eenen Thomas Broad een Tractaat van twee bellen Papiers uitgegeven in 't jaar 1627. tot wederlegging van het tot noch toe beleden gevoelen ; en meer is 'er niet geweest ; hoe kan dan Vlak met eenige schijn van waarheidt zeggen / dat het quaade uit die hevigste disputen in Engelandt overwaeyde in Zeelandt / zoo dat daar de geschillen begonnen / en zo in 't jaar 1618. op de Synode tot Dordrecht quamen ?

§. 18. Ten anderen, het is absolutelijk onwaerheidt / dat de Browniſten van de Kerk van Engelandt geschreyden zijn / wegens datse een ander gevoelen hadden van den Sabbath / dan die Kerk ; maar dit is waar / datse de groote Sabbathschending

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

ding in Engelandt gepleegt / zonder dat 'er behoorlijke middelen tegen aangewendt wierden / naamen tot een grondt / waarom zy met zo een onreine Kerk niet konden gemeinschap houden. En zo hebben de Nonconformisten in 't jaar 1603 door een ootmoedig request aan de Koning Jacobus, onder andere dingen / die zy wenschten verbetert te zien in de Kerk / verzocht / dat ook de Sabbathsschending mocht geweert worden; en wanneer in 't jaar 1608 door de Professoren van Oxford een antwoordt tot wederlegging daar op gegeven wierdt / hebben zy over 't verzoek tegen de ontheyliging van 's Heeren Dag / zynde het twaalfde point / gezegt / hy is zeer profaan, die dit niet van herten wenscht; waar op dan de Nonconformiste Leeraars in haar antwoordt (genaamt The Defence of the petition for Reformation) erkennen / datse daar in over een stemmen, pag. 75. en daar op vernieuwen zy haar verzoek wederom aan de Koning / om de Sabbathschending tegen te gaan; en zo heeft noit de Kerk van Engelandt de Nonconformisten, noch de Browniſten tegen gegaan / als verschillende van haar in gevoelen / in opsicht van de Sabbath / en zo veel geeft Hoornbeek, dien Vlak citeert / te kennen / dat sy haar misnoegen in de Kerk toonden / wegens dat den Dag des Heeren in Engeland / en alzo zeer in Nederlandt / geschonden wierdt. Zo blykt dan / dat het valsch is / dat 'er verschepdenheydt van gevoelen was by de Browniſten en by de Kerk van Engelandt / ontrent de Sabbath-leer.

§. 19. Ten darden. Het is versiert / en Vlak kan 'er 't minste bewijs niet voor bzengen / dat het quaadt is in Zeelandt over gewaapt met Robert Brown, die met zyn vergadering in 't jaar 1580 in Zeelandt quam; want gelyk Hoornbeek verhaalt / de meeste van die vergadering weeken af tot de Wederdoopers / die immers verre zyn van 't gevoelen / dat Vlak Brownistisch noemt / en dien Brown ging weder na Engelandt / herriep / wat hy gedaan had / leefde wzeedt met zyn Vzouw / en verviel in veel ergernissen. Summa Controv. lib. 10. de Browniſtis, in initio.

§. 20. Ten vierden. Het is ook versiert / dat Willem Teeling in Engelandt andere gronden van de Sabbath had gelegt / dan in Zeelandt aangenomen waren; hy is wel in Engelandt geweest / na dat hy in Vzankryk in 't Jaar 1603. tot Advocaat gepzomoveert was; en hy had tot Bambury in een Burgers-huys daar hy logeerde / gezien (boven dat hy oit elders gezien had) hoe daar den Sabbath seer Godsdienstig gehouden wierdt / 't welk hy daar na in de voorreden van zyn Huysboek in 't jaar 1617 zeer aangepzeesen en geroemt heeft (en ik weet niet / dat Vlak of iemant zich daar aan kan stooten) ook had hy daar kennis gekregen aan Mr. Whately, Mr. Dod, en Mr. Hildersham, dewelke geen Separatisten noch Browniſten waren / maar publyke Leeraars / zo lang de Bisschoppen haar niet en hinderden; Dr. Willet noemde Hildersham den hamer der Scheurmaakers, die men Browniſten noemde, maar Teeling van Engelandt komende heeft tot Leyden in de Theologie verder gestudeert onder Lucas Trelcatius, en is in 't jaar 1606 tot Vzedikant beroepen tot Haemstede, binnen 't eylandt van Schouwen; zo dat blykt / dat Teeling zyn gevoelen niet had uit de Twisten over den Sabbath in Engelandt / die toen noch niet geweest waren / gelyk hy ze niet geleert had van de Browniſten, in allen dezen onderricht Vlak zyn leezer niet na waarheidt.

§. 21. Dan gaat onzen Historicus over tot de geschillen van de Zeeuwsche Bzoeders / die in 't jaar 1619 gebzacht zyn tot het Nationaal Synode / en zo spzeekt hy dan van de Post-Acta. En hier moet ik dzie misslagen en verkeerde informatien aantekenen / waar mede Vlak zyn leezer tracht een voorzoordeel ten quade in te werpen; naamlyk Voor eerst, hy zegt / dat Udeman en Teeling net het gevoelen

der

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

der Browniſten hadden aangenoomen, in allen deelen, en in alle bewijzen, en dat zulks blijkt uit *Udemans* Praktijk, uitgegeven in 't jaar 1612, vergeleken met *Robinſons* Apologie *pag.* 25, 26. Aangaande Teeling heb ik terſtondt getoont / dat die zijn gevoelen van geen Browniſten had; wat Udeman belangt / die kan uit de Browniſten zijn gevoelen / en bewijzen niet hebben; dewijl'er voor 't jaar 1612 / als Udeman zijn praktijk uit gaf / noch niet een Browniſt over geſchreven had / of zijn bewijzen daar ontrent opgeſtelt; Robinſon gaf zijn Apologie eerſt uit in 't jaar 1619 / gelijk Hoornbeek aanteekent / en eenige Jaaren daar na heeft hy iets tegen 't gevoelen van Rivet over de inſtelling van 's Heeren Dag geſchreven; zo dat Udeman zijn bewijzen uit hem niet konde hebben; en by die gelegentheidt moet ik 't getuigenis van Hoornbeek hier in brengen / zeggende / *Johannes Robinſon*, een Man vroom en geleert boven de andere, is de onze aangenaam geweeſt, zo lang hy geleeft heeft; zijn Apologie die in het Latijn en Duyts geleezen wordt, is waardig, datſe van alle Theologanten ernſtig geleezen worde; want zy bevat, en merkt aan veele dingen, die niet te verachten zijn; ook heeft hy verſcheyde dingen tegen de Arminiaanen geſchreeven; want hy was dikmaals een ſcherpe party en opponent van *Epiſcopius* in de Academie. *Summa de Browniſtis, circa initium*; elders ſpreekt Hoornbeek aldus van hem. In hoedanigen aanzien *Robinſon* geweeſt is by de Leydſche Profeſſoren, inzonderheidt by *Feſtus*, ende *Derramoutius*, wat dienſten hy gedaan heeft in 't diſputeeren tegen *Epiſcopius*, met ſchrijven voor de Synode van Dort, en hoe hy wegen Godzaligheid is bemint geweeſt, ook by de genen van welke hy verſchilde, konnen zelfs die niet looochenen, die het nochtans niet en willen weeten: *Nader Beweering pag.* 40. en zelfs zegt Heidanus van hem; ik heb *M. Robinſon* om zijn godtzaligheidt en ingetoogen leven, geleertheidt, en den yver, die hy in die zware tijden betoont heeft, tot voorſtandt van de waarheidt, als een Jongman betaamt ontrent den ouden, altijdt geeert, en gereſpecteert. *Conſideratien tweede Deel pag.* 26. Dit zo in 't voorby-gaan / dewijl Vlak meermaar zo wat ſmadelijk van hem in dit boek ſpreekt / als of hy deze Kerk met zijn gevoelen ontrent de Sabbath had komen verderven. Ik zegge dan / 't is met onwaarheidt en zonder 't minſte bewijs gezeydt / dat Teeling en Udeman haar gevoelen met de bewijzen net van de Browniſten hadden; als dewelke noch van de Kerk van Engelandt / noch van de onze in dat ſtuk verſchilden / en niets daar over geſchreven hadden / alleen datſe getuygenis gaven tegen het ontheyligen van des Heeren Dag.

§. 22. Ten tweeden merk ik aan / dat Vlak zegt / dat het gevoelen van Udeman en Teeling ſchijnt in Zeelandt van gevolg geweeſt te zijn, als af te neemen is uit de Reſolutie en requeſte van de Synode ter Goes. *pag.* 25, 20. zo wilde hy den Leezer een indruk geven / dat de Leeraars van Zeelandt te vooren niet waren van 't zelve oordeel / maar datſe door Teeling en Udeman daar toe gekomen waren / en haar gevolgt hadden; maar daar van heeft hy / noch geeft hy niet 't minſte bewijs; in tegendeel dewijl dat Synode / eben na 't houden van 't Nationale Synode / zo eenpaarig was met Teeling en Udeman, en zo yverde voor den Sabbath / zo blijkt / dat de contrary party klein en niet conſiderabel was.

§. 23. Ten darden. Ik merke / dat Vlak ſpreekende van de Regelen van de Poſt-Acta, zich veel ophoudt / met te zeggen / wat de Profeſſoren / Gomarus, Walæus en Thyſius gevoelden / waar in zy verſchilden van de Zeeuwſche Broeders / wat zy in haar quaad keurden: doch de queſtie was niet / wat en hoe de Profeſſooren gevoelden / die zelfs onder malkander niet eens waren / gelijk hy toont

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

pag. 27. 28. maar hoe men de Zeeuwſche Broeders zoude eenigſins voor een tijde vereenigen; want zo luydden de Poſt-Acta, gelijk hy ſelfs verhaalt *pag.* 22. Zijn de Heeren Profeſſoren verzocht, in 't byzonder met de Broederen van Zeelandt, over die queſtie een vriendelijke Conferentie aan te ſtellen, en met eenen te diſpicieeren, of niet eenige gemeene regelen met gemeene toeſtemming zouden kunnen worden begrepen en geſtelt, binnen welkers limiten beyde de parthyen in 't verhandelen van deze queſtie, zich zo lang zouden houden, tot dat in 't naaſte Nationale Synode nader onderzoek zoude worden gedaan. En Vlak zegt zelfs *pag.* 29. De Profeſſoren hadden zelfs die regulen geconcipieert. de tijdt, die zo kort was, van een uur of twee tuſſchen de ſeſſien, liet geen diſputeeren of confereeren toe; men is genoodzaakt geweeſt, de geſchillen voorby te gaan, en zo iets algemeens en zekers te bedenken, dat beyde konden toeſtaan . . . . . zulke regelen moſten geſtelt worden, die zy alle konden toeſtemmen, zo wel de Zeeuwſche Broeders, als alle de Leden van de Synodus, daar onder *Voetius* mede een was, die van zijn *Mr. Gomarus* zeer verſchilde. Wat baat het dan te zeggen/ dit keurden de Pzofeſſoren quaadt in de Zeeuwſche Bzoederen; dit of dat konden zy in haar niet toeſtemmen; wy geven licht toe/ dat der Pzofeſſoren gevoelen in die regelen niet vervat is/ maar datſe dezelve zo begrepen hadden/ dat zy zo wel als de Zeeuwſche Bzoederen/ die konden toeſtemmen. Maar dat Vlaks oogmerk was/ zijn Leezer te kennen te geven/ dat de zin der Pzofeſſoren zo ingevloeyt is in de regelen/ dat men alle die gene moet verdoemt achten/ die niets ſchaduwachtigs in 't vierde gebodt erkennen/ zal nu blijken.

§. 24. Ten vierden, dit kan ik noch met de oprechtigheidt/ noch met de waarheidt geenſins over een brengen/ dat Vlak zegt/ dat men die regelen moſt opvatten, zo als 't gevoelen van de Profeſſoren was, *pag.* 29. en dat men de zin der zelver moet neemen, zo die gemeent is van de Profeſſoren, die de zelve hebben opgeſtelt, *pag.* 143. Hy wil zeggen/ niet zo als zy kunnen genoomen en verklaart worden/ maar zo als de Pzofeſſoren die na haar gevoelen namen; en derhalven als 'er in de Poſt-Acta ſtaat Regel 1. en 2. dat 'er wat ceremonieels in 't vierde gebodt is; en dat dit ceremonieele was de ruſt van de zevende dag na de Schepping, en de ſtrenge onderhouding den Jooden opgelegt; zo zal dit ceremoniel genoomen moeten worden voor ſchaduwachtig, en voorbeeldende, ziende op Chriſtus; want de Pzofeſſor Gomarus was in die meining/ die verſtondt het zo. En by gevolge/ zo is 't gevoelen van de gene/ die niets ſchaduwachtig in 't vierde gebodt erkennen/ voor die regelen van de Poſt-Acta veroordeelt: ja dat is/ 't geen Vlak meermaal uitdrukkelijk zegt/ als naamlijk *pag.* 80. Dat 'er wat ceremonieel of ſchaduwachtig is in het vierde gebodt, is de taal van de Poſt-Acta, en in de *Voorreden*, §. 13. Men gaat de Poſt-Acta directelijk tegen, niet willende iets ceremonieels in het vierde gebodt erkennen; hy verſtaat voor ceremonieel ſchaduwachtig/ gelijk in 't voorige; want iets veranderlijks/ te weten den Saterdag/ dat erkennen zy alle; zo in de *Tweede Brief* §. 14, 't is tegen den eerſten regel, te zeggen, dat in 't vierde gebodt niets ceremonieels is; wederom *pag.* 78. 79. De Broederen gaan regel-recht tegen de eerſte en tweede regel van de Poſt-Acta, leerende, dat het vierde gebodt eyſcht een van zeven, en in het zelve niets ceremonieels ſchaduwachtig is. En *pag.* 96. daar in was men in het Synode eens, (te weeten dat 'er wat ceremonieels of ſchaduwachtig was. Dit is volkomentlijk valſch/ en ik kan niet vatten/ hoe hy zich des niet geſchaamt en heeft: want hebben wy hem daar terſtont niet hooren zeggen/ dat de Regelen zo moſten geſtelt worden, dat alle de Zeeuſche Broederen, en de Leden van de Synodus die konden toeſtemmen? Nu hy verhaalt ons zelfs van eenige Zeeuſche Broederen, datſe het vierde

gebodt

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

gebodt t'eenemaal Moreel stelden, datse wel wat veranderlijks erkenden, als de bepaaling van de zevende of eerste dag, maar niets schaduwachtig in 't gebodt, *pag.* 27. **zo hebben zy dan / de twee eerste regelen toestemmende / het woordt ceremonieel niet genoomen in de zin en meining van** Gomarus, **voor schaduwachtig / maar voor iets veranderlijks en tydelijks / en zo zijnze dan ook niet door de selve veroordeelt ; ja dat zegt hy expresselijk /** *pag.* 29. De Zeeuwsche Broederen konden gemaklijk al die regelen toestaan, als in de welke haar gevoelen niet direct wierdt veroordeelt, maar alleen voorby gegaan, of niet direct aangeroert, en alzo in zijn geheel gelaten; d'eerste regel zoude wel schijnen haar meest tegen te zijn, maar *Udeman* konde die met zijn distinctie (van 't gebodt alleen, of met zijn aanhang te neemen) lichtelijk toestaan; insgelijks de tweede, als men door ceremonieel ruym genoomen, verstaat iets veranderlijks. **En wat belangt de Leden van 't Synode /** Voetius **en veel andere / dat die 't woordt ceremonieel ook niet namen als** Gomarus, **zegt hy zelfs in zijn** brief **aan,** N. N. §. 36. Wy gelooven niet, dat alle de Synodalen de zelve zin gehadt hebben, 't welk alleen zijn opzicht heeft op 't woordt ceremonieel, dat d'een wat ruymer kan genoomen hebben, en als noch neemt, als de ander: **maar hoe kon hy daar even na zeggen /** in wat zin de regelen zijn geapprobeert, hebben de Professoren Gomarus, Thysius, en inzonderheidt Walæus, **te kennen gegeven? ten zy hy wilde seggen / datse 't woordt ceremonieel in tweerley zin lieten neemen. En in zijn** tweede brief §. 13. **verhaalt hy deze woorden van** Voetius, **uit zijn** Lacrymæ Crocodili absterſæ, **tegen** Burs, pag. 62. 79. **Ik zalze volkomentlijk / en niet ten halven verhaalen:** Indien gy meint, dat de Theologanten, die anders dan gy van de Moraliteyt van den Sabbath gevoelen, door die Artikelen in 't Nationale Synode veroordeelt zijn, zo bedriegt gy u zelven met een beminlijke razerny; Dat mocht de vyandt willen, en dat zouden uwe medgezellen wel dier willen koopen, die men doorgaans hoort klaagen, dat de Synodale Artikelen zijn een schoen voor alle voeten, en een schuylhoek van de onrechtzinnige Sabbathisten, ja datse door de politijkheidt van eenige met opzet zodanig gemaakt zijn; hoe zy u mishaagen, is uit dit uw' boekjen en uit den heelen draad van het dispuit licht te gissen; insonderheidt daar gy stelt, dat de Apostolische Kerken geen zekeren dag hebben gehouden: (Vlak **wil / datse beyde de dagen hebben gehouden/**) welk veroordeelt wordt in de vijfde Artikel van 't Synode; maar laat de Post-Acta van 't Synode nagezien worden, en de Notulen der Synodalen, op dat uwe stoutigheidt beschaamt gemaakt worde . . . en *pap.* 79. wat, waar, en wanneer is 't veroordeelt? Indien gy meint, dat 't gevoelen van den Sabbath, of van desselfs godsdienstige onderhouding (welk die gene, die gy tekent, en byzonder in Zeelandt, belijden,) van 't Synode Nationaal veroordeelt is; zo zijt gy heel buyten de weg; Vraagt het alle, zo veel als 'er in 't Synode Nationaal geweest zijn; gewis 't Synode zoude noit gevreest hebben een schuyt een schuyt te noemen, 't welk blijkt uit de veroordeeling van *Vorstius*, en van de Remonstranten; laat onzen Schryver nazien de Acten van de *Scribæ*, de Notulen of Aantekeningen van Synodalen, en hy zal zich schaamen van dezen ydelen roem. **Zo wenschte ik dat** Vlak **in dezen schaamte op zich neeme / als die na 't verhaal dezer woorden van** Voetius **zegt** §. 13, geen van beyde is dan gedecideert of veroordeelt, net gelijk *Walæus* ook getuigt; zo dat de zes Regelen zijn opgestelt tot een interim, om daar in eens te zijn, tot nader decisie toe, gelijk in de Post-Acta uitdruklijk staat; **Die dan niet schaduwachtigs erkenden in 't vierde gebodt / maar wel wat veranderlijks / en die het Moreele van 't gebodt stelden in een van zeven dagen / gelijk** Udeman, Voetius, **en andere / die gaan niet tegen de Post-Acta / en zy zijn 'er niet door veroordeelt; hoe abuseert hy dan zijn Leezer /**

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

met het contrarie boven te zeggen? En hoe derft hy zeggen / men moet de regelen na de zin en meining van de Professoren verstaan?

§. 25. Na dat Vlak overloopender wyze iets gesprooken had van eenige wederzydsche schriften der Professoren over den Sabbath / verhaalt hy / dat / behalven vuylaardige schriften, Paschasius, tot Leyden gepromoveert Doctor Theologiæ; onder de naam van Nathanaël Johnson, het gevoelen van Coccejus (hy had 'er Heidanus moeten bybvoegen) had doorgestreeken als Sociniaans en godloos, *pag.* 33. Waar op ik twe dingen moet zeggen. 1. Dat dit een zeer gekeert schrift was; 't was niet zonder herssenen geschreven (zegt de Professor Leidekker, in zyn zedige verdediging *pag.* 341.) zo dat het niet licht te wederleggen was; de titel was / Sententia Sociniana de Sabbatho, & quarto præcepto, inimica pietati, cum vindiciis expressi mandati de institutione diei Dominici; dat is / 't Sociniaans gevoelen van den Sabbath / strydig tegen de Godzaligheit / met de beschermingen van het uytdrukkelyk gebodt van 's Heeren Dag. Indien Vlak het naerstich doorleezen wilde / hy zoude ras voelen / hoe weinig hy 'er op zoude kunnen antwoorden / daar Coccejus zo weinig tegen inbracht in zyn Indignatio; ik heb van hem gesprooken in myn Historie pag. 295. en in 't Disputt pag. 557, 560. 2. Als Vlak wilde iets gewagen van vuyle schriften ontrent den Sabbath / zo most hy met een zwarte kool geteekent hebben / het losse en schandaleuze schrift van Primerose, tot Leyden vertaalt / door Wijngaarden en Alethusius, en noch goedt gekeurt van de Classis; maar neen / hy verhaalt dit zonder eenige verfoeying; 't was die man / die het geen ongerymtheidt achtede, te zeggen, dat van de tien geboden der Wet, niet dan negen morael zijn, die ons als noch verbinden, en dat de Wet, die Moreel genoemt wordt, ons niet en raakt in al, dat daar in begrepen is, welke aanstootelijke en waarlyk ongerymde woorden die Overzetters noch hebben derven stellen met een Romeinsche letter / anders als in de Engelsche Coppe / op dat doch niemant vergeeten zoude, zich aan dezelve te ergeren, zegt Hoornbeek, *Nader beweering pag.* 37. Uit dat boek bzengen de Sabbath-bestryders haare redenen voort; en daar wordt nauwlyks een reden van gewicht van iemant van haar voortgebracht / die niet by Primerose al gevonden wordt, hoedanig dien Primerose geschreeven heeft / heb ik breedt aangewezen in myn Historie *p.* 224, &c. en hoe zyn redenen zyn op te lossen / is te vinden in het disputt; en 'k heb tot gerief des leezers een register / in 't eind van 't Disputt / gestelt / op dat men zoude weeten / waar de wederlegging te vinden van 't geen Primerose zegt.

§. 26. Dan verhaalt ons Vlak de Synodale Resolutien / genomen tegen de al te groote Precisitepten; welke by een te verzamelen, in 't Synode van Leyden hem ook (want dat wisten wy niet) opgelegt wierdt in 't jaar 1658. Ik heb dezelve ook breedt verhaalt in de Historie pag. 285, 286. maar ik vind 'er geen bewys van / dat die dingen zo gebeurt waren; de onderbindingen van Voetius, en ook de myne / waar van ik daar gewach maake / hebben my doen gelooven / dat het maar valsche rapporten en uytstroopselen waren; Doch ik zal 'er hier na noch eens moeten van spreeken.

§. 27. Nu komt 'er een verhaal van 't gepasseerde in 't Synode van Zuyd-Hollandt / in 't jaar 1659 tot Gouda: Op de Gravanina van de Classis van Dordrecht en Delft, uitgeschreeven over de twist-schriften, wierdt gerefolveert / by de voorgaande goede Resolutien te blijven, ook de Heeren Professoren door Gedeputeerden te versoeken, om hun hier mede te conformeeren, en by gebreke van dien, dien aangaande zich te addresseren aan haar Ed. Gr. Mog. de H. H. Staaten van Holland en

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

en West-Vrieslandt, Nader Formulier te maaken, is niet geoordeelt te zijn in de macht van een Provinciaal Synode. Deze Commissie aan de Professoren is / staande de vergadering / uitgevoert / en zijn daar op in de Synode ingekomen de twee navolgende brieven / d'eene van de Professoren Heidanus en Coccejus / d'andere van de Professor Hoornbeek; ik zalze hier invoegen / en eenige korte aantekeningen daar op stellen; te meer dewyl Vlak dezelve meermaal citeert / en meint uit de eerste wy wat te kunnen bewijzen / pag. 144, 165, 169.

§. 28. De Brief van Heidanus en Coccejus was deze.

„ Op het minnelijk en ernstig verzoek des E. Synodi van Zuid-Hollandt / te„ genwoordig vergadert binnen Gouda / door haar A. Gedeputeerden aan de „ Professoren der H. Theologie in de Universiteit tot Leiden gedaan / hebben wy „ ondergeschreven / uit enkele zucht en lief de tot de Vrede der Kerken / zonder der „ Academien / of iemant anders prejuditie in dezen / (aa) om alle bedenkingen, die „ over 't stuk van den Sabbath, en onderhouding van den Dag des Heeren / tegen „ ons mochten opgenoomen zijn, voor te komen / ende zo veel doenlijk weg te ne„ men / deze volgende verklaaring neergestelt / op hoope dat dit zal kunnen die„ nen, tot bedaaring der ontstelde gemoederen, ende een goede aanleiding geven „ tot Vrede. Eerst, dat wy om vredes wille / en alle aanstoot weeh te neemen / „ bereyd zijn / die zes (bb) regelen / die in Post-Actis Synodi Nat. Dordr. tot ver„ gelyking van de verschillende partyen / van die zelve / die in dezen verschil met „ malkanderen hadden / en zonder d'een den anderen te veroordeelen / zijn goed „ gebonden / (cc) in zulken zin / als die met de H. Schrift overeenkomt / aan te ne„ men / en te volgen; als die oordeelen / dat wat de substantie aangaat der zaaken / „ de Kerke met zodanige bepaaling van goede ordre kan / en behoort contentement „ te neemen; Gelyk dan ook verscheyde Synoden dezer Provincie / en met naa„ men die tot Leiden voorleden jaar gehoudene Synodus / van dit oordeel geweest „ zijn / en dienvolgens der respective Kerken onder haar gehoorig / gerecomman„ deert hebben; Dit te meer / om dat die deze regelen houdt / zich verzekeren kan / „ dat hy niet en doet tegen het vierde gebodt / nochte 't geen den Apostel zo zorg„ vuldig wil gemydt hebben / Col. 2: v. 16 / naamelijk / dat ons niemant en mach „ oordeelen in spijze of in drank, ofte in het stuk des Feest-daags, ofte der Nieuwe „ Maane, ofte der Sabbathen, welke zijn een schaduwe der toekomende dingen, „ maar het Lichaam is Christus. Want (dd) wy oordeelen / dat het vierde gebod niet „ en kan / noch en moet zijn plaatse uit den Decalogo ofte tien geboden verliezen. „ Dewyl ook de Kerke des N. T. haaren Sabbath heeft / in den ouden Sabbath „ begrepen en beteekent / gelyk ons den Apostel leert Heb. 4: v. 9. ende van welken „ ook de Prophect Jesaias te vooren geprofeteert heeft / Jes. 56, 58, 66. Aangaande „ nu 't morreele des Sabbaths / achten wy het zelve zeer klaar uitgedrukt te zijn / „ (ee) in onzen Chr. Catechismus Vra. 103; en (ff) approbeeren / 't geen over dese „ materie / raakende den Sabbath / van *p. m.* Thysius onze voorzaat / met toe„ stemming van de andere Professoren in deze Academie is voorgestelt geweest / „ en te leezen in Syn. Pur. Theol. D. 21. Zo nochtans dat wy noch ons zelven / „ noch ook anderen daar mede willen geprejudiceert hebben / nopende deze of gene „ opinie / 't principale point niet rakende / en daar over noch onder den geleerden „ gedisputeert wordt: Voorts oordeelen / dat den Sondag of dag des Heeren / „ zo universeelyk van alle Christen Kerken aangenoomen en geapprobeert / en met „ zo goeden stichting tot noch toe onderhouden / in 't minste niet mach / noch kan „ in een anderen dag verandert / veel min t' eenemaal afgeschaft worden; ende dat

„ men

„ men volgens den zesden regel / die tot den Godsdienst moet heplgen en ruſten.
„ En alzo de E. Synodus oordeelt / dat zy haar oogmerk om tot vrede te komen /
„ niet en zoude konnen bereiken / by aldien noch weder-zyds het schryven en pre-
„ diken over deze materie / zo als tot noch toe geschiedt / bleve continueeren ; zo
„ ist / dat wy / zo veel ons aangaat / zeer dienstig oordeelen / dat de Kerke voor-
„ taan niet meer of door Predikatien of twist-schriften werde bekommert / maar
„ dat de Conscientien werden geinformeert door die dingen / die zeker zyn / en haar
„ bewys hebben uit Godts Woordt ; Dienvolgens zy ook wel bereyd zyn / dit van
„ haaren 't wegen na te komen / mits dat ook van de Professoren / zo dezer als
„ anderer Academien / en den Predikanten dezer Provincien verkregen worde /
„ dat zy haar houden binnen dezelve paalen / en die nochte in 't schryven / nochte
„ in 't prediken te buyten gaan. Vertrouwende / dat wy hier mede onze lief de tot
„ de vrede der Kerken / ende bevordering der Godzaligheidt voor deze tydt hebben
„ genoeg gedaan / ende dat de E. Synodus noch van onze actien / noch van
„ onze leer / eenig quaadt gevoelen zal neemen / indien eenige ons daar over wil-
„ de bedenken / zonder alvoorens ons bericht gehoort te hebben. Abraham Hei-
„ danus, Johannes Coccejus.

§. 29. a. a. De Professoren geven te kennen / dat 'er in de Synode veel bedenkingen tegen haar waren over 't stuk van de Sabbath / en dat de gemoederen aldaar zeer ontstelt waren ; en zo was het ook : want daar was voorgestelt / dat de Professoren zich ook niet aan de regelen van de Post-Acta hielden / datse niets Moreels in 't vierde gebodt erkenden / dat zy leerden en schreven / dat het vierde gebodt was afgeschaft / en dat zy zo maar negen geboden der Wet / Moreel en verbindende / erkenden / en loochenden / dat de Conscientie door 't vierde gebodt verbonden is te rusten ; Dit maakte groote ontstaltenis en op-schudding ; een Lidt van 't Synode, hoewel niet gestudeerd, zeyde met grooten ernst in de Vergadering / daar by zal ik leven en sterven, dat het gebodt niet is afgeschaft, maar blijft, en dat 'er zijn tien, niet negen moreele geboden, ons verbindende ; gelyk Hoornbeek dat aanteekent / Sondag Rustdag, pag. 31. 32. Van die ontstaltenis der gemoederen schreef Heidanus daar na in zyn *Consideration*, 2. *Deel*, *pag.* 15. Dat ick van meining was, dat 'er alleen negen niet tien geboden des Wets Moreel waren, dit heeft men zeer hoog doen gelden in den laatst gehoudenen Synodo, en met zeer haatelijke termen geëxaggereert, gelijk my van verscheyden Leeden des Synodi is bericht ; en heeft men genogzaam een Landtgeschrey daar van gemaakt.

§. 30. b. b. Uit het gene de Professoren daar zeggen / dat de Regelen der Post-Acta van de parthyen zijn goedt gevonden, zonder den anderen te veroordeelen, blijken twee dingen / waar over ick met Vlak disputt heb. 1. Dat de approbatie van die Regelen was geschiedt van de partyen / de Zeeuwsche Broederen / die verschil met malkander hadden ; en dat 't Synode Nationaal de zelve voor een Interim tot vrede aan-gerecommandeert heeft. 2. Dat die partyen / de welcke niets eygentlyk Ceremonieels of schaduwachtig in 't vierde gebodt erkennen / niet veroordeelt worden door de eerste twee regelen ; maar dat men 't woordt Ceremonieel daar zo breedt moet verstaan voor veranderlyk / en tydelyk / en in die zin is het van beyde partyen geapprobeert.

§. 31. c. c. Indien het in waarheidt is / dat de Professoren bereyd waren die regelen van de Post-Acta aan te neemen / gelyk zy hier schryven / en gelyk Coccejus ook zonder bepaaling zegt / Typus Concord. *pag.* 20. Wy maaken de Post-Acta van het Dortsche Synode de onze. Zo mosten zy dan deze dingen stellen / 1. Dat

het

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

het vierde gebodt niet heel Ceremonieel is. 2. Dat het gebodt niet enckele rust gebiedt / maar ook Godsdienst / en een dag tot Godsdienst. 3. Dat het gebodt ons ook nu gebiedt te rusten van alles / uitgesondert dingen / die de liefde en tegenwoordige noodzaaklijkheidt vereyschen; want dat zeggen de Regelen klaar en onwederspreeklijk; maar nu is 't / dat uit de Schrifften van Heidanus en Coccejus blijkt / datse hier tegen leerden: want 1. Heidanus zegt / Dit gebodt na de letter te neemen en eyscht niet meer dan een uitterlijke rust, zulke te weeten, die ook den kinderen, den Dienstboden, den Vremdeling, en het Vee most gegont worden. Considerat. 2. Deel, *pag.* 79. 2. Heidanus zegt / dat de heyliging van den Sabbath-dag bestondt maar in te rusten, en op den zelven geen werk te doen; en dat het ons niet specialijk geboden is in 't vierde gebodt, de ruste te refereeren tot den Godsdienst, en ons werk te onderlaaten, om te beter te kunnen tot den Godsdienst vaceeren. *ibid. pag.* 80. 89. 3. Heidanus stelt niets Moreels in het vierde gebodt; want hy zegt / noch den zevensten dag, noch de rust, noch de heyliging van den rust tot Godsdienst is Moreel, en dit is het alles, dat het vierde gebodt begrijpt; zo kan daar niets Moreels in dat gebodt aangewezen worden, zo niet hier wat Ceremonieels onder dit gebodt begrepen is, *Considerat. 1. Deel, pag.* 15. en in zijn tweede Considerationen zegt hy *pag.* 55. De Moraliteyt des Sabbaths bestaat, of in de determinatie van den zevenden dag, of dat een van zevenen geviert worde, of in de ruste van dien dag, want dat is 't al, dat in 't vierde gebodt begrepen is; niet in de bepaaling van de zevende dag .... niet ook daar in, dat een van zevenen geviert worde &c. en *pag.* 209. Wat is de reden, dat 'er in de Decalogo geen Ceremonieele geboden nevens de andere moreele geboden zouden mogen plaats gegont worden? 't zijn immers ook geboden Godts, van Godt zelfs oorspronkelijk voort gekomen &c. 4. Heidanus en Coccejus stellen het Moreele van 't vierde gebodt / niet met de Post-Acta daar in / dat een zekere en gezette dag tot de Godsdienst is verordineert, en zo veel rust &c. maar in Godt te dienen, alle den tijdt Gode toe te weyen, Godt t'allen tijde lief te hebben, in Godt te rusten wegens Christus, de zonden te belijden &c. ziet Heidani Disput. th. 20. Cocceji summa cap. 89. th. 8. indign. justa pag. 82, 83. 5. Zy stellen dat het vierde gebodt den Christenen niet verbindt / om een gezette dag te rusten van werken / en dat het woordt gy zult geen werk doen, ons niet aangaat; 't komt in bedenking, zegt *Coccejus*, of dat gebodt, *gy zult geen werk doen*, den Christenen verbindt? in dat gevoelen zijn de Jooden; de oude Christenen hebben geoordeelt, datse aan dit gebodt niet gehouden zijn, gy zult geen werk doen; *Indagat pag.* 39, 42, en Typ. Concord. *pag.* 82. uit alles is klaar, dat te rusten uit kracht van 't vierde gebodt, den Christenen niet en moet opgelegt worden; en *in Rom.* 14. *v.* 5. zegt Coccejus, op dien dag zijn werk te doen, en houden wy voor geen zonde, ten ware om des orders wil; zonder gebodt van niet te arbeyden, verledigen wy ons tot de zaaken, die de liefde Godts en des naasten eyscht. Nu door Kerkelijke order (zegt Burman Synop. Theol. lib. 8. cap. 4. §. 15.) worden de Conscientien niet verder verbonden, *quam ut offendicula vitentur*, dan dat ergernissen vermijdt worden. Dat Heidanus met Coccejus gevoelt / blijkt uit zijn Considerat. 1. Deel pag. 100 &c. en 2 deel pag. 162, 127, 129. Laat nu elk oordeelen / of deze Professoren die regelen van de Post-Acta oprecht aannamen / ten ware zy misschien geschuylt mochten hebben / achter die woorden / datse die aannamen in zulken zin, als die met de H. Schrift over een komen, ondertussen niet geloovende dat der zelver zin met de H. Schrift waarlijk accordeert.

§. 32. dd. De Professoren oordeelen wel / dat het vierde gebodt niet kan noch

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

moet zijn plaats uit de Decalogus (of tien geboden) verliezen; maar zy zeggen niet/ dat het vierde gebodt daar ſtaat/ als ons na de letter en zin des letters verbindende. De Vraag is niet (zegt Hoornbeek, Sondag Ruſtdag pag. 32.) of het gebod zijn plaats uit den Decalogo zoude verliezen? Want wie zoude het daar uit kunnen neemen, daar het Godt eens in geplaatſt heeft? Niemant twijffelt, of Godt heeft het vierde gebodt in den Decalogus gegeven; maar of het blijve in den Decalogus *voor ons*, en als een Moreel gebodt, ons noch verplichtende, dat is de Vraag. Want ook *Leviticus* zijn plaats altijdt behoudt onder de boeken Moſis; maar veele dingen, die daar in ſtaan, en verbinden ons daarom nu niet; de Vraag is dan, of het gebodt blijft als verbindende, of niet, ende of 't Moreel, of anders? Want is het, en wordt het voor Moreel erkent, hoe kan het gezeydt worden, afgeſchaft te zijn? Nu de Pzofeſſor Heidanus had die woozden in zijn Diſpuit geſtelt/ waar van hy geen berouw heeft verklaart/ *quartum præceptum eſſe abrogatum*, dat het vierde gebodt is afgeſchaft; en hoe veel hy 'er tegen ſpzeekt/ dat 'er tien Moreele geboden zouden zijn/ is te leezen in zijn Conſider. 2. deel pag. 204. &c. ook zegt hy daar pag. 122, 123; daar wy niet in kunnen geoordeelt worden, Col. 2: v. 16, daar van en is geen gebodt meer: want daar 't gebodt van iet noch in vigeur is, daar kan men noch geoordeelt worden. De reden/ die de Pzofeſſoren in haaren Bzief geven/ waarom wy noch tien geboden hebben/ is/ dewijl ook de Kerk des N. Teſt. haaren Sabbath heeft, in den ouden Sabbath begrepen en betekent, Heb. 4: v. 9. Jeſa. 56, 58, 66. En zo geven zy klaar genoeg te kennen/ dat het vierde gebodt ons niet meer verbindt dan dat van de beſnijdenis/ en dat het was enkel Ceremonieel en ſchaduwachtig; want zo ſpzeekt Heidanus in zijn Conſid. tweede Deel pag. 75. Het gebodt des Sabbaths na den letter genoomen, verbeelt alleen den uitwendigen en Joodſche Sabbath, en zo het niet als een figuur des geeſtelijken Sabbaths genoomen wordt, zo begrijpt het den waren Sabbath niet, gelijk die ons Jeſa. 56, 58, 66. beſchreven wordt.

§. 33. e e. Indien deze Heeren in waarheidt erkenden/ dat de Catechiſmus Vra. 103. 't moreele des Sabbaths zeer klaar uitdzukt/ en zy dat aannamen/ zo moſten zy dan ſtellen/ dat dit is 't moreele/ dooz 't vierde gebodt aan de Chziſtenen geboden/ dat wy op den Sabbath, dat is op den Ruſt-dag, Godt inzonderheidt dienen, en Godt door zijn geeſt in ons werken laaten; doch dewijl zy 't moreele noemen den Geeſtelyken Sabbath/ gelijk wy terſtondt hoozden/ zo zien wy daar geen waarheidt in.

§. 34. ff. Zy verklaaren te appzobeeren/ 't geen Thyſius in de Synopſis Diſp. 21. van den Sabbat heeft voozgeſtelt; en zo ſpzeekt ook Coccejus Typ. Concord. pag. 20. Nu Thyſius heeft in dat Diſpuit deze nabolgende vijf dingen. 1. Dat het Cere-
„ monieele van den Sabbath niet beſtaat in de algemeene of inwendige natuur des
„ ſelfs/ maar in het uitterlyke/ acceſſoire/ en van buyten toekomende/ en 't geen
„ den Jooden eygen was. 2. Dat het waarſchijnlijk is/ dat den Sabbath van
„ den beginne des werelds is geweeſt/ en niet eerſt begonnen heeft ten tijde Moſis.
„ 3. Dat des Heeren dag van de Apoſtelen is gebzuykt/ en geozdonneert/ om oz-
„ dinaarlijk alzo gebzuykt te wozden. 4. Dat in de onderhouding 't ganſche ge-
„ moedt van andere zozgen afgetrokken/ en de ganſche dag in pligten van Gods-
„ dienſt en liefde doozgebzacht moet wozden. 5. Dat of ſchoon den Sabbath/
„ naamlijk der Jooden/ is afgeſchaft/ het vierde gebodt nochtans niet en is af-
geſchaft. Hoornbeek, die vijf dingen uit Thyſius hebbende aangetreekent/ ſchzeef aldus/ met opzicht op deze verklaaring van de Pzofeſſoren/ Heidanus en Coccejus,

jus. Indien 't waarachtelijk, en oprecht gemeent is, gelijk het immers behoort, 't geen aan zo een aanzienlijke Vergadering, als de Synode is, geschreven wordt, *dat men approbeert, 't geen over deze materie, raakende den Sabbath, van P. M. Dn. Thysio, onzen voorzaat, met toestemming van de andere Professoren in deze Academie is voorgestelt geweest, te leezen in Synopsi pur. Theol. Disp.* 21. zo zijn wy 't d'accoort, en is de questie ten principalen uit; wy maar begeerende, 't geen in die vijf voorgaande stellingen, uit gezeyde Disputatie van D. Thysius getrouwelijk gehaalt, en voortgebracht is. Laat 'er ons dan hier by blijven, en rusten in de ruste, ziende dat Zondag is onze Rustdag, (*Zondag Rustdag pag.* 157.) ziet Thysii woorden in 't tweede uitgehaalt in de Historie *pag.* 120. &c.

§. 35. De Brief van Hoornbeek aan 't Synode was deze:

„ De Christelyke en zeer Eerw. Synode van Zuid-Hollandt / tegenwoordig „ vergadert ter Goude, hebbende uit het midden tot ons afgezonden haar W. W. „ gecommitteerden / ter occasie van zekere Disputen aangaande den Sabbath en „ de Dag des Heeren / zijn wy overbodig / om aan haar en ieder een rekenschap van „ onze Leere en doen / gelijk in andere / zo ook in dezen deele te geven / verklaarende „ oprechtelijk te blijven by de Regelen van de Post-Acten des Synodi Nationaal / „ aangaande de Sabbath / en 't geen in ipsis Actis staat / sess. 14. Op dat het volk op „ des Heeren Dag, ende den namiddag niet door andere werken, of profaane exerci- „ tien, van de namiddags-predicatien worden afgetrocken, zullen de Magistraaten „ verzocht worden, dat zy alle slaafachtige of daaglijksche werken, byzonderlijk spe- „ len, gelagen, en ander Sabbath-schendingen, waar door, inzonderheidt op Dorpen, „ den namiddag van des Heeren Dag plagt toegebracht te worden, met scherpe Plac- „ caten verbieden, om ook door dit middel het volk te beter tot de namiddags predi- „ catien te krijgen, en te leeren den geheelen Sabbath-dag te heyligen. Welk (a a) „ oordeel dat by de gezeyde regelen van de Post-Acta, als eygentlijk Nationaal „ zijnde / boven al behoort gevoegt / ende den Proponenten / zo wel als iets / voorge- „ houden te worden. Ende dat derhalven niemant tegen de algemeene Leere on- „ zer Kerke vermach te leeren / voor 1. Dat het vierde gebodt zoude zijn afgeschaft / „ of dat wy nu niet meer tien / maar negen Morale geboden zouden hebben / die ons „ verbinden. Ende dat men ten 2. Op de Sabbath of Dag des Heeren alle slaaf- „ achtige en daaglijksche werken wel mach doen / en op dezelve niet zoude zijn ver- „ bonden / uit kracht van 't vierde gebodt / van alle zodanige werken / uitgezondert „ die / welke de liefde en tegenwoordige noodzaaklijkheidt vereyschen / te rusten. „ Wegens 't schryven en disputeeren hier over / oordeel ik: Eerst, dat men behoort „ te beginnen van de eerste Autheuren dezer twisten / zo Professoren als Predikan- „ ten / die met haar schryven / uitgeven en overzetten van schriften / tegen de Mora- „ litept des vierden gebodts / de dag hebben op-geheven van contentie / inzonder- „ heidt na en tegen de Resolutien des Synode van Leiden, des voorleden jaars / wel- „ ke goedt vondt / dat men alle Disputen voortaan zoude mijden. Ten tweeden, „ (b b) Dat men niet in een graad behoorde te stellen / die schryven / en daar toe door „ veel schriften eerst gevergt / voor de Moraliteit des vierden gebodts / met die gene / „ die daar tegen schryven / door dien geene / de gemeene Leere der Gerefor meerde „ Kerken in de verklaaring van dat gebodt / en tegen Socinianen en tegen Weder- „ doopers altijdt gemaintineert / voorstaan / daar deze dezelve bevechten / ende de „ zaake zelfs iets substantieels en fundamenteels is in Godes Wet en practijke der „ godzaligheidt; derhalven niet zonder groot en zwaar gevolg van lossigheden „ kan werden tegen-gegaan; Daar by komende / dat in andere Gerefor meerde

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

„ Kerken ingetoomt en gestraft worden / die tegen de Moraliteyt van het vierde „ gebodt / maar nergens in de wereldt / die daar voor schrijven. Ten derden, zo „ vinde ik ook niet ongeraaden / dat de zaake van het disputeeren en schrijven van de „ Professoren van de Academien tegen elkander / gebracht werde aan haar Ed. „ Gr. Mog. ten einde zy niet alleen kennis mogen dragen van den toestandt haar- „ der Academie / maar ook zien / wie in haar schrijven / niet alleen de beleefdheidt in „ personeele benaamingen en diffamatien van den anderen / maar ook de wijze orde / „ by haar Ed. Gr. Mog. gestelt / en den Professoren in deze Academien (c c) aan- „ bevolen den 6 Octob. 1656. (daar van gewaagt wordt in 't Synode van Dor- „ drecht Art. 48.) te buyten gaan ; waar by de Professoren gelast is geweest / niet „ met opset te stellen / 't welk zy voorshandts weeten / den anderen aanstootelijk te „ zullen weezen. Ten vierden, belangende het ophouden van vorder schriften / in „ regard van twee Boekjens mijner Eerw. Collegen / tegen my nominatim, een dag „ of twee na onze Ante-Synodale Classis, en voor het houden van de Synode, uitgege- „ ven ; alhoewel ik bereyd en waerdig ben / my tegen dezelve overvloedig te verdee- „ digen / en alreede daar van het begin na den Druk hadde gezonden / eer de E. E. „ Gedeputeerden tot ons waren gekomen / ende waar in wy voornemens waren / „ met de meeste eer en respect / alleen de zaake te verhandelen / en wat nader te dedu- „ ceeren / zonder zelve eenige persoonen te noemen / ofte te beschrijven / op dat wy in „ zaaken te gelijk / en in beleefdheidt mochten overwinnen ; nochtans verstaande het „ verzoek des E. Synodi, dat zulks voor deze tijdt mochte nablijven / heb ik dat zul- „ ken plaats by my willen geven / dat ik zal suyersederen van het uitgeven van mijn „ nader beweering van des Heeren Dags heyliging / immers laatende de zaake „ zelfs spreken / die ik meene zo bewerkt te hebben in mijn Boek / dat benessens veele „ ongeroerde stukken / noch machtig genoeg is / zijn zelven te verweeren / en te vol- „ doen / ook het gene dat wederom gezegt is / in de zaak / die ik vertrouw den E. Sy- „ nodo zo wel ter herten te gaan als my / om tegen alle verandering en verval die „ voor te staan / en te beveſtigen. Gegeven in Leiden dezen 7 Julij 1659. Johannes „ Hoornbeek.

§. 36. a. a. De Heer Hoornbeek merkte / dat men deze Acte van 't Nationale Synode / sess. 14. als voorby zagh / daarze nochtans zeer krachtig is / en eygentlijk Nationaal / overmits de Hitheemsche Theologanten toen noch by-weezig waren ; daar de regelen der Post-Acta in quamen na het vertrek der Hitheemsche Theologanten / en alleen iets bevatteden / dat door de Professoren schielijk ontworpen / en van de verschillende Broederen van Zeelandt als een vredes concept wederzijds geapprobeert / en zo voor een interim door de Synode aan dezelve / tot vrede aan-gerecommandeert was / tot dat het volgende Nationale Synode haar eygen oordeel over de verschillen over den Sabbath zoude uit brengen.

§. 37. b. b. Vier redenen geeft de Professor te kennen / waarom het ons altijdt most vry staan / voor de Moraliteyt van 't vierde gebodt te schrijven en te disputeeren. 1. Voor dien wy de gemeene Leere der Gereformeerde Kerken voorstaan. 2. Dewijl die altijdt zo gemaintineert is / in de verklaaring van dat gebodt / en tegen de Socinianen en Wederdoopers. 3. Dewijl de zaak zelfs iets substantieels en fundamenteels is / in Godts Wet / en in de practijk der godzaligheidt. 4. Dewijl men nergens ter wereldt intoomt en straft / die voor die Moraliteyt van 't gebodt schrijven. In tegendeel wikkelt hy vijf redenen in / waarom geen Gereformeert Leeraar daar tegen zoude schrijven of predicken. 1. Om dat men anders bevecht de gemeene Leere der Gereformeerde Kerken. 2. Om dat de zulke zich

zon-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

zouden ſtellen by de Sociniaanen en Wederdoopers. 3. Om dat zy zouden tegen gaan een zeer wichtig deel van de Wet / en van de Praktijk der Godtzaligheidt. 4. Om dat 'er een groot en zwaar gevolg van loſſigheidt uit haar leer zoude volgen. 5. Om dat andere Gereformeerde Kerken die gene geſtraft / en ingetoomt hebben / die de Moraliteyt van 't vierde gebodt tegen gaan.

§. 38. (cc.) 't Kort begrip van de Reſolutie der H. H. Staaten / waar van de Profeſſor gewaagt / is te leezen in de Kerkelijke Hiſtorie van Hornius, f. 72. omtrent het eynde; de Profeſſoren Heidanus en Coccejus hadden die order te buyten gegaan / hoewel zy onder handtaſting by haaren eede belooft hadden, haar preciſelijk daar na te zullen reguleeren (zegt Hoornbeek in de Nader beweering pag. 48., behalven datſe ook elk haar boek uitgaven / tegen de Reſolutie van 't Synode tot Leiden gehouden in 't jaar 1658.

§. 39. Nu de Reſolutie / welke op dit ſchryven van die dry Profeſſoren volgde / was deze navolgende.

De Synodus perſiſteerende by haar voorgaande Reſolutie, heeft daar by goedt gevonden, te infereeren, om zich daar na nevens de voorſchreven Poſt-Acten mede te reguleeren, deze volgende woorden, uit de Acten Synodi Nationalis ſeſſ. 14. *En op dat het Volk &c.* (die woorden ſtaan uitgedrukt in de Brief van Hoornbeek) waar op dan de Chriſtelijke Synodus in gevolge van dien heeft nodig geacht, hier by te voegen, dat zy houdt, dat 'er tien moreele geboden zijn. Dat 'er in 't vierde gebodt iets Moreels, en iet Ceremonieels is; En dat dienvolgens het zelve voor zo veel het moreel is, *tempore Novi Teſtamenti* niet is geabrogeert; en dat volgens den 6. *Art. in Poſt-Actis* een iegelijk zich heeft te onthouden op den dag des Heeren van alle dienſt-werken, uitgenomen die de liefde en de tegenwoordige noodzaakelijkheid vereyſchen, en van alle zodanige vermaakingen, die den Godsdienſt verhinderen.

§. 40. Deze Reſolutie van 't Zuyd-Hollandtſche Synode was genoegzaam een approbatie van 't gevoelen van Hoornbeek, en een veroordeeling van de ſtellingen van de Profeſſoren / Heidanus en Coccejus; het reſpect voor haar naam / haar verklaaring en belofte in haar Brief / en haar ernſtige tegenſtandt / 't zy in perſoon / 't zy door eenige haar genegene leden in 't Synode / hebben verhindert / dat die Reſolutie niet verder is uitgeſtrekt geworden; zo ſchynt de Profeſſor Heidanus zich noch wel te bedanken / dat het niet ſtimmer uitviel / wanneer hy eenige maanden na dat Synode aldus ſchreef: ik denke dikwils by my zelven met verwondering, hoe 't mogelijk is, dat onze ſententie (die de zelfſte is met der eerſte Reformateurs) nu by zo veele in deze tijdt als een nieuwigheidt veroordeelt wordt, byna op alle ſtoelen uitgemaakt, en N B in onze Synoden byna zonder voorſtandt gezien is; Dat by aldien mijn Collega *D. Coccejus* en ik ons niet en hadden voor de zelve in de ſpitſe geſtelt, het zeer hachelijk zoude zijn, of de oude eerſte ſententie niet byna univerſeelijk als een nieuwigheidt zoude verworpen zijn, *Conſiderat: tweede Deel pag.* 131. ziet hier op 't woordt van Hoornbeek, Zondag Ruſtdag pag. 64.

§. 41. Onzen Hiſtory-ſchryver / niet blijde zijnde (zo 't ſchynt) over deze Synodale Reſolutie / wil zijn Leezer een indruk geven / datſe was by gekomen door een favorable directie van eenige na Hoornbeeks begeerte / als of het bekuypt werk was / zeggende / met deze Reſolutie triumpheerden geweldig (gelijk ons noch gedenkt) de broederen, die in die vergadering de meeſte waren, en de zaak zo favorabel na de begeerte van de Profeſſor Hoornbeek hadden gedirigeert *pag.* 41. Doch het bleef daar noch niet by: maar de Heeren Staaten van Hollandt en West-Vrieſlandt / hebben

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

niet alleen door Resolutie van den 7 Aug. 1659. bevestigt de Dispositie ontrent den Sabbath of Rustdag des Heeren / gedaan by de Synode Nationaal in den jaare 1619, tot Dordrecht gehouden / ende de Post-Acten daar toe spectteerende / maar ook op de klachten der Gedeputeerden van beyde Noord en Zuyd-Hollandt over de zeer ongebonde ontheyliging van 's Heeren Sabbath, een brief geschreven den 17 December desselven jaars / aan alle de Steden en Hooft-Officieren / aangaande het weeren en tegen gaan van de ontheyligingen van des Heeren Sabbath; waar in zy verklaarden / dat die zonde / tegen Godts gebodt begaan / Godts toorn tegen ons ontsteekt, en dat de ontheyligingen van den voornoemden dag so openlijk in swang gingen / als of het niet nodig was / NB / datmen Godts gebodt gehoorzaamde. De geheele Brief is te leezen in de Historie pag. 296, 297. So dat het blijkelijk was / dat de Heere God hier en hierkelijken en Politijken sonderling verwakkerde / om de leere van de Sabbath / tot die tijdt toe in de Gereformeerde kerk gemainteneert / voor de oogen van geheel Hollandt / en ook van Nederlandt / sonderling te bevestigen.

§. 42. Daar op laat Vlak een verhaal volgen / waar mede hy zijn Meester Hoornbeek schijnt een streek te willen geven / als of hy zijn voordt / aan 't Synode gegeven / niet wel gehouden had / seggende: De Professor Hoornbeek immers geeft kort daar op zijn schriften uit, in zijn brief vermelt, noch even voor het uitgeven van de Resolutie van haar Ed. Gr. Mog. in dato den 7 Aug. 1659. *pag.* 42. Wat de Professor Heidanus eerst gedaan heeft / verzwijgt hy / of hy wist het lichtelijk niet. De occasie by welke dit schrijven van Hoornbeek toequam / was deze; Heidanus brak eerst zijn belofte aan 't Synode gegeven / door dien hy zijn Tractaat tegen Hoornbeek ten tweedemaal liet drukken; so dat het terstondt na het Synode wederom te voorschijn quam; en dat hy 'er kennis van had / en het ooglupkte en begunstigde / dat den Drukker daar mede beezig was / bleek / door dien hy / als 't eerste bladt gezet was / eenige kleine verandering zelfs daar in maakte / gelijk hy zelfs beleedt / terwijl hy zijn doen excuseerde. Consid. tweede Deel pag. 10. Hier op voordeelde Hoornbeek, dat hy nu vryheidt had / ja gehouden was / voor de zaak met een nader Beweering uit te komen; Doch Heidanus quam terstondt met zijn twede Consideratien tegen Hoornbeek, zoekende zijn Nader Beweering te wederleggen / waar op dan Hoornbeek liet volgen zijn Tractaatjen / genaamt Sondag Rust-dag; waar in hy op 't eynde pag. 151. &c. deze redenen van zijn schrijven geeft / gelijk wy dan geschreven hebben, niet tegen belofte den Synode gegeven, die alleen was bepaalt, van *voor als noch* niet uit te geven; wel te gemoete ziende, dat ons niet lang rust zoude gelaaten worden; zo en stond het ons niet toe, beneven andere reden, daar onze party voortging met het haare te *herdrukken*, en te *perpetueeren*, niet daar tegen te doen, als of wy niet en konden ofte wilden, 't geen wy, wilden of niet, mosten doen. Want deze dingen zal ons niemant ontnemen of loochenen kunnen, die recht en onpartijdig wil oordelen; *Eerst*, dat wy niet de eerste geweest en zijn in den twist; niet tegen een ander eerst hebben geschreven, of iemant uitgevergt: maar dat andere, en die 't voorwaar niet betaamde, die van ons nochte genoemt, nochte gemeent waren, ons hebben besprongen: ende questie aangedaan &c. *Het twede*, daar ik op mach staan, is, dat men belieft heeft, tegen alle billijkheidt en gebruyk, mijn Naam in 't Disputt ende gemeene taale te spellen, op zulken wijze en gevolge van bejegening, als geschiedt is &c. *Tendarden*, ik heb niet eerst dese disputen gebracht in 't Neerlandts, en daar door onder 't Volk &c. *Ten vierden* kan dit ook niet werden geloochent, of het disputt tegen ons, loopt aan tegen 't gemeen

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

meen gevoelen van onze Kerken en Leeraaren ; de welke aan onze zijde zijnde, wy gehouden zijn die met alle middel voor te staan ; *Ten vijfden*, heb ik voor my de Leere niet alleen van onze Kerken ende Synoden, maar ook van onze Academien, die my ook toekomen voor te staan.

§. 43. Vlak **teekent met een woordt aan / hoe de Sabbath-twisten tot** Utrecht **herbat zijn tusschen** Burman **en** Essenius, **en dan beslupt hy het met een Censure / die** Maresius **over de Utrechtsche doet / als te zeer dringende de Moraliteyt van 't vierde gebodt** / *pag.* 42. ; **Maer ik zal hier de Leezer mededeylen 't geen de zelve** Maresius **ter zelver plaatze spreekt tegen de Leydtsche Theologanten / want dat heeft** Vlak **achtergehouden ; want het diende in zijn kraam niet. aldus spreekt** Mareef. Syst: Theol. Locuplet. Annotat. Loc. 7. annot. ad §. 8. pag. 306. 307. Daar zijn 'er die t'eenemaal in 't contrarie gevoelen zijn overgegaan, met toejuyching van de Wederdoopers, Remonstranten en Socinianen, stellende, dat het vierde gebodt geheel en enkel Ceremonieel is, en door Christi doodt t'eenemaal afgeschaft ; en dat des Heeren Dag niet uit kracht van de Wet der Tien Geboden onderhouden wordt, maar door een vrye Politie van de Kerk. Voor dit gevoelen hebben gestaan eerst *Coccejus* en *Heidanus* tegen haar Collega *Hoornbeek*, een verstandig beschermer van het voorige gevoelen ; daar na zijn de voncken van deze verdeyltheidt na Utrecht overgevlogen, alwaar 't gevoelen van de Leydsche wederom vieriglijk op de baan gebracht is, *Burman* het voor haar opneemende tegen zijn Collega *Essenius*. . . . . het ware vry beter geweest, dat de Heeren Leydsche, hier de Leere van haar Voorzaten in de zelve Academie behouden hadden, dan datse dezelve t'eenemaal van de brug afwierpen, en zo hittig en stoutelijk bestreden. Ook had ik gewensicht dat de Utrechtsche de Moraliteyt van 't vierde gebodt zo hadden verdedigt, datse meer tredende in de voetstappen van *Walæus*, *Rivetus*, en veel andere, die Moraliteyt zo breedt niet uitgestrekt hadden tot een lastige en arbeydtzame ruste, dewelke eer by de Ceremonieele lasten had moeten gerekent worden. . . . . Indien 'er in dit gebodt niets Moreels geboden wierdt, 't welk van het natuurlijke en altijdt blijvende recht zy ; zo zoude de Moreele Wet niet meer moeten genoemt worden *Decalogus*, de Tien Geboden, maar *Ennealogus*, de Negen Geboden ; ja de Gereformeerde zaak is 'er aangelegen tegen de Papisten, dat men alle de geboden van de *Decalogus* stelle te zijn van een zedelijk en onveranderlijk recht : want indien gy staande houdt, dat het vierde gebodt louter Ceremonieel is, en dat het tot de Christenen niet en gehoort ; waarom zouden zy niet met haren *Thomas*, en met veele van haar andere Doctoren, 't zelve stellen van 't gebodt van de Beelden, bepaalende dat alleen aan de Jooden, zo veel gewisser, door dien het in haar oogen niet en is het tweede gebodt van de tien, maar alleen een aanhangsel van het eerste.

§. 44. **Daar na spreekt** Vlak **een woordt van 't geschil over den Sabbath tusschen** Maresius **en** Jacob Alting **tot** Groningen, **den laatsten hebbende geadopteert het gevoelen van een Engelsman** / George Walker, **naamlijk dat** wanneer den Val Adams noch den zelfden dag geschiedt was, en den zondaar de Belofte *Gen.* 3. was voorgehouden, God op den zevenden dag heeft gerust, zo wel van 't werk der Schepping als Verlosling, zo dat den Sabbath van den zevenden dag der Wereldt aan, een Schaduw, een Voorbeeldt en een Sacrament is geweest, en dat in de plaats van dezelve 's Heeren Dag was ingestelt. Maresius **beschrijft ter aangehaalder plaatse dit gevoelen aldus** ; dat het vast stelt, dat Adam op den zelven dag gevallen is, op welken hy geschapen was ; Dat Godt geen Wettisch Verbondt, of der Werken, met hem aangegaan heeft, dat hem geen beloften gedaan zijn, van een beter leven in den Hemel

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

mel te verkrijgen, indien hy had blijven staan; dat hem geen ware en eygentlijk gezeyde heyligheidt uit Godts beeldt, waar na hy geschapen was, toequam; Dat Godts rust op den eersten Sabbath niet zag op de volbrenging van het werk der Schepping, maar op de berusting in 't werk van de beloofde Verlossing, door het Zaadt der Vrouwe, zullende de Slang den kop vertreden; Dat Godt daarenboven de heyliging van den Sabbath had ingesteldt, op dat den Sabbath een geduurig Sacrament zoude zijn van de vergeving der zonden door Christum, en van de eeuwige zaligheidt en ruste in den Hemel te verkrijgen; waarom des Heeren Dag gestelt in de plaats van den Joodschen Sabbath, voor een Sacrament van de Christen Kerk moet gehouden worden. Ik heb in de Historie, van dezen Walker gesprooken; *pag.* 230. en in het Disputt *pag.* 138. &c. heb ik de grondt van zijn/ en Altings dwaling/ van dat Adam op den zesden dag geballen was/ met ettelijke redenen zo wederlegt/ dat ik oordeele/ dat ras gezien zal worden/ dat het heele gebouw van dit gevoelen grondeloos is. Een Schotsch Professor Joh. Strang, (wiens Opuscula tot Rotterdam gedruckt zijn in 't jaar 1663.) heeft Walker wederlegt/ en zo heeft een ander Schotsman/ Joh. Brown, hem en Alting te gelijk grondig wederlegt/ oplossende haar redenen/ Causa Dei contra Anti-Sabbatarios Tom. 1. lib. 3. cap. 8.

§. 45. Noch voegt Vlak in zijn korte Historie iets in/ van een Boekjen van een Bakker van Zoetermeer, uitgegeven van zijn broeder (hy spreekt 'er ook van in zijn Na-reden pag. 82.) dewelke beyde scherp doorgestreeken worden in een Temperament zonder naam/ (men zeyde van Saldenus) wegens dat zy wilden doen gelooven/ dat Lodenstein van gevoelen verandert was ontrent den Sabbath/ eer hy stierf; maar Vlak meint/ dat Lodenstein haar daarom niet eens bang zoude aangezien hebben, *pag.* 43. zo oordeelt Vlak, nu hy mede van gevoelen verandert is; maar wy hebben billijk zo veel indruk van Lodensteins ernst in de zaaken Godts/ dat wy gelooven/ hy zoude wel ter dege zijn verontwaerdiging vertoont hebben tegen diegene/ welke daar zy de waarheidt door hem uit Godts Naam gesprooken/ ontfangen hadden/ nu niet alleen de zelve verlaten/ en de nieuwigheden/ die tot lossigheden strekken/ omhelzen/ maar ook hem (wel eer haar Leeraar) onteeren/ en valschelijk beschuldigen/ en dat in een publijk schrift/ als of hy van de waarheydt in dezen afgeballen was; Doch Lodensteins liefhebbers/ van deze lastering hoorende/ vonden goedt/ zijn laatste gedachten over den Sabbath/ in zijn schriften nagelaaten/ in 't licht te brengen; op dat die smaadt op haar waarde Leeraar niet zoude blijven leggen; Ik spreek hier van in de Historie *pag.* 150. en 313.

§. 46. Als Vlak zijn Historie beslupten zal/ doet hy noch drie dingen; Eerst, hy valt scherp uit/ om dat ik gezeydt heb/ dat in voorgaande eeuwen over deze zaak zo niet zoude zijn gedisputeert; dat is waar, zegt hy/ van zijne nieuwigheden, van de Browniſten geleert, &c. *pag.* 44.] Dat het enkel verzonnen en valsch is/ dat ons gevoelen van de Browniſten is geleert/ is boven Zonneklaar gebleken; Laat hem toonen zo hy kan/ dat het nieuwigheden zijn/ te stellen/ dat den Sabbath van den beginne der Werelt al in gestelt was; Dat het vierde gebodt ons gebiedt/ een dag van zeven te onderhouden met Godtsdienst/ rustende dan van ander werk; en dat 's Heeren Dag van Christus of zijn Apostelen is ingestelt. Dat is 't summier van mijn gevoelen/ en van alle die ik bescherme; zijn dat nieuwigheden van de Browniſten, waar van de rechtzinnige te vooren niet wisten, en waar mede men de Kerken in Zeelandt, en daar na noch andere beroert heeft? zo zegt hy/ doch niet zonder lastering. Maar om hem te overtuygen/ dat men niet placht te disputeeren over den Sabbath/ gelijk van Coccejus, Heidanus en Burman geschiedt is/ zal ik

Hoorn-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

Hoornbeeks woorden in 't zengen; aldus ſchreef hy in zijn *Nader Beweering pag.* 111 12. Men heeft voor deezen ook gediſputeert, gelijk als nu, van den Sabbath, en over de gelegentheidt van den Dag des Heeren, maar anders doe, anders nu; 't welk wel moet onderſcheyden en waar genomen worden. Doe viel het diſpuit meeſt over den oorſprong, en het begin van den eenen en anderen dag, wanneer en van wien den Sabbath, wanneer en van wien des Heeren Dag was ingeſtelt, of eerſt onderhouden; maar men heeft niet gediſputeert tegen 't vierde gebodt, als of dat buiten datum zoude zijn, ganſch ceremonieel en afgeſchaft, en derhalven maar negen geboden ons nu verpligten, niet tiene; alleenlijk zo ſpraken de Wederdoopers en Sociniaanen; maar de Kerk eenpaariglijk daar tegen, en heeft de kracht en geduurige Moraliteyt van 't vierde gebodt altijdt voor haar erkent ende geleert. Volgens dien heeft men niet getwijffelt, of des Heeren Dag nu gekomen zijnde na den Sabbath, men was gehouden op dien uit kracht van 't vierde gebodt te ruſten van zijn daaglijks werk om Godt te dienen, en dien dag ſolemneelijk te heyligen; maar de tegenwoordige diſputen zijn ganſch van anderen aart, en van vry meerder gevolg ontrent de zaaken des Godsdienſts; en derhalven is het te vergeefs, dat men in deze verandering zich behelpe met die eerſte diſputen, even als of van niet anders nu gehandelt wierdt, dan doe. Nu wordt getwiſt over 't vierde gebodt, of het zy afgeſchaft of niet? Doe onderzocht men alleen, of den Sabbath van aanbegin des werelds was geweeſt, of eerſt begonnen hadde ten tijde Moſis? Nu diſputeert men over 't onderhouden des vierden gebodts in ruſt en Godſdienſtige heyliging der zelve, op onze Ruſt- of Zondag; doe alleen of de dag des Heeren van Chriſtus was ingeſtelt, ofte van de Apoſtelen, dan of het een gebruyk was van de Kerk, al by der Apoſtelen tijden begonnen? maar men diſputeerde niet over haar onderhouding, zo als nu; dit bekent zijnde, en blijvende, dat het onzen Ruſtdag was, op welken wy de Wet des vierden gebodts moſten nakomen; gelijk zo de Catechiſmus het vierde gebodt verklaart, dat *Godt in 't vierde gebodt gebiedt, dat ik inzonderheidt op den Sabbath, dat is op den Ruſtdag*, Godt diene; zo dat de tegenwoordige diſputen vallen over die twe dingen, het vierde gebodt, en de religieuſe onderhouding van het zelve; ziet ook *pag.* 174. En overmits Heidanus in zijn Conſideratien 2 Deel pag. 201. dit loochende / zo gaat het Hoornbeek weedt beſchermen in zijn Zondag Ruſtdag pag. 118 &c. uit de ſchriften van Gomarus, Rivetus, Urſinus, Walæus, en Burs. Doch 't is te weedt dat hier in te voegen.

§. 47. Ten anderen, Vlak zoude noch geern toonen uit Bellarminus en Danæus, welk 't gevoelen der Gereformeerde geweeſt zy van den Sabbath *pag.* 44, 45. Hy vindt zich zeer verlegen / die ons gevoelen moet gaan bewijzen uit een Papiſt / en dan uit eenen / die ten uitterſten uitſpoozig van den Sabbath heeft geſchreven: want dien Danæus zegt / gelijk Vlak verhaalt / dat het vierde gebodt onder de tien tot ons niet en gehoort, en dat daar uit te willen argumenteeren buiten alle Theologie is, zo vuyl en erg als de grootſte Ebionitiſche Ketter zoude kunnen ſpreeken; Vlak hoorde beſchaamt te zijn over zulk verfoejelijk zeggen; doch hy brengt al by / wat hy kan.

§. 48. Ten darden. Vlak zegt / dat men diſpuiten heeft gehad met de Weder-Doopers, en Sociniaanen &c. (waar van even iets gezegt is) en noch meer hier na zal geſprooken worden) dan ook tegen die van 't Pausdom, drijvende meeſt alle, dat 's Heeren Dag niet is ingeſtelt in Godts Woordt, en alleen van menſchelijk aanzien, of uit de traditien *pag.* 96. Der Papiſten gevoelen van 's Heeren dag / dzukt Hoornbeek aldus uit; zommige van haar haalen den oorſprong van 's Heeren Dag

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

uit de onbeschrevene traditien, of Authoriteyt van de Kerk, nochtans andere, waar onder zijn Bellarminus, Suarez, Estius, Maldonatus, Jansenius; Viegas, Ribera, en andere, stellen, datse is van godlijk recht, en dat uit die zelve plaatsen van de Euangelische en Apostolische schrift, die van onze Theologanten daar toe pleegen bygebracht te worden. *Theol. Pract. Tom. 2 pag.* 341. Maar aangezien Vlak nu mede loochent, dat 's Heeren-dag is in gestelt in Godts woord, houdt hy het dan niet in dezen met de Papisten? gewis ja / en dat vertoonde Lodenstein aangaande Burman, gelijk zijn woorden te leezen zijn in de Historie pag. 156, 157. Doch op dat Vlak leere / hoe men tegen de Papisten disputeeren moet in dit stuk / zal ik Rivets woorden voort brengen / en dat te meer / dewijl hy met de onze handelende / de godlijke instelling van 's Heeren Dag tegen gaat; maar als hy tegen de Papisten spreekt / hooren wy hem aldus antwoorden / *in Isagoge ad S. Scripturam cap.* 27. §. 14. Wy en gebruyken 's Heeren dag niet tot de solemnele ordinare Kerkelijke vergaderingen, zonder het exempel en getuigenis van de Schriftuur. Want die onderhouding heeft de Heere ons door zijn exempel aan-bevolen, als hy in die veertig dagen, die voor zijn Hemelvaart gingen, den eersten dag der weeke verkooren heeft, op welke hy zich aan zijn vergaderde discipelen tegenwoordig vertoonde; Joh. 20: v. 26; en daar na by-gebracht hebbende de texten *Hand. 20: v. 7. Cor. 16. v. 2. Openb. 1. v. 10.* zegt hy verder; zo en most dan den baldadigsten Jesuit *Gretserus*, den allergeleertsten *Wittakerus* daarom niet van bottigheidt beschuldigen, om dat hy uit de aangetoogene texten getoont heeft, dat wy de onderhouding van 's Heeren dag niet hebben uit een onbeschreven traditie; gewis, hy zelf kan met recht, indien niet van bottigheidt, immers van boosheidt en verkeertheidt beschuldigt worden, die niet heeft willen onderscheydt maaken tussen 't gewach van de Sabbath, dewelke in 't N. Test: sodanig is, dat ook te gelijk desselfs afschaffing te kennen gegeven wordt, *Col. 2: v. 16, 17*, en het gewag maaken van 's Heeren Dag, en d'eerste dag der weeke, dewelke zo dikwils als zy geschiedt, by een heylige daadt gevonden wordt, die ordinaar is, by Paulus *1 Cor. 16*, alwaar uit de collecten noodzaaklijk ook beslooten wordt een Kerkelijkergadering, waar van in de Handelingen dikwils gewaagt wordt. Wat bottigheidt is het dan, zo wy zeggen; dat wy op 't exempel van de Apostelen zelf, 's Heeren dag toeweyen aan het houden van des Heeren Nachtmaal, de Prediking van Godts Woordt, de verzaameling van aalmoessen voor den armen, en tot andere godsalige gebruyken? en ons moet niet beweegen de aanhouding van *Gretserus*, *dat de H. Schrift niet en zegt, dat 's Heeren dag moet heylig gehouden, en vry van alle slaafs werk doorgebracht worden:* want dat zegt de H. Schrift van den Sabbath-dag, dewelke indien zy verandert is in 's Heeren Dag, 't welk *Ribera* wel zach uit *Openb. 1*, zo zal van zelfs volgen, datse tot den Godsdienst moet toegeweyt worden: want de moreele betekenis van 't vierde gebodt blijft, na dat de Ceremonie van den dag, en de Joodsche scrupuleusheidt wech genoomen is, naamlijk, dat een dag van de week tot den publijken Godsdienst moet geweyt worden, en dat men dan moet rusten van alles, 't welk ons van die plicht zoude kunnen aftrekken.

§. 49. Aldus heb ik mijn Aanmerkingen over Vlaks Historie geeyndigt; en heb daar in breeder moeten zijn / dewijl hy in zijn Nareden en Voorreden en Brieven, mijn Historie van den Sabbath op het bitterste zoekt verdacht verdacht te maaken van valsheidt; daar ik nu klaar getoont heb / dat hy zeer onbedreven is ontrent de Sabbath-twisten; en dewijl hy hier zijn gronden gelegt heeft / waar op hy in de Nareden en Voorredens zo vinnig tegen my spreekt / en zo meesterlijk en trotselijk handelt / hoewel hy zo weinig kennis van zaaken heeft / zo zal ik hem daar

daar / na die voorige wijzen / om niet / gelijk hy / twee of drymaal een en 't zelve te zeggen.

II. AFDEELING.

D. VLAKS stellingen van den Sabbath.

§. 50. d'Eerste stelling van Vlak is aangaande de naam of het woordt Sabbath / of Sabbathen / en hier wil Vlak, dat wy weeten / dat hy alle de plaatsen der Schrift, van de Sabbath spreekende, niet alleen de grondt-text, maar ook de 70 Overzetters nauwkeurig had na gezien, en 't was om een gemeen misverstandt tegen te gaan *pag.* 52. Maar dat hy verlooren moeyte heeft gedaan / en zich verkeerdelijk afgeslooft / blijkt / dewijl hy niet kan noch derft loochenen / dat de naam van Sabbath en Sabbathen ook gegeven wordt aan andere dagen / dan de weekelijksche Sabbath; als naamlijk dat de verzoendag / en de eerste en zevende dag van de ongezuurde brooden / &c. Sabbath genoemt wordt in de Schrift / en dat is ons genoeg / en het dient tot verklaaring van de plaats Col. 2: v. 16, waar over dit het klaarste en eenvoudigste antwoordt is, gelijk Voetius zegt / dat door Sabbathen niet verstaan worden de weekelijksche, maar den eersten en laatsten dag van de groote Feesten, Levit. 23: v. 39. *Disp. Select. part.* 2 *pag.* 1246.

§. 51. Zijn tweede stelling is over de zevende dag der schepping / en Godts rust op den zelven; pag. 56. Doch hy erkent geen instelling van den weekelijkschen Sabbath van den beginne; ja hy zegt / daar van is geen bewijs altoos pag. 61; hy durft zo stout niet zijn; hy meint anders uit Godts Woordt geleert te hebben, pag. 60. wel laat hem dan onze Argumenten en uit de Schrift / en uit de reden overwegen; wy brengen 'er een goed getal / en die niet oberloopser wijze gededuceert / maar wel beschermt tegen allerley exceptien van de partyen; Vlak zal 'er ook antwoordt op zijn redentjens vinden / en zien daar / dat dit geweest is / en is 't gemeene gevoelen der Theologanten / dat den Sabbath van den beginne is ingestelt / in het Disputt pag. 106 &c. 122 en 140 &c. Hoe vdel is dan Vlaks beslupt / zeggende *pag.* 62. men zoude dit verschil (van de instelling van den Sabbath voor den val) met Godts Woordt stil kunnen voorby gaan. Wy toonen dat Gods Woordt de zaak niet voorby gaat; wy toonen die instelling uit Gen. 2: v. 3, Exod. 16 en 20, en uit Hebr. 4: v. 3-10; laat Vlak antwoorden; weet hy noch iets te zeggen / dat daar niet gezegt is. Deze grondt van ons disputt vast staande / zo valt het heele gebouw der partyen / van de Ceremonieelheidt van 't vierde gebodt. Vlak antwoordt; men mocht dan noch zeggen / dat 'er wat schaduwachtigs by den Sabbath daar na moche by gekomen zijn *pag.* 61. Maar dan blijft de substantie van 't gebodt Moreel / en dat is genoeg.

§. 52. Vlaks darde stelling is / dat den weekelijkschen Sabbath eerst in de woestijne Sin is in gestelt / en dat meint hy is de eygen letter en taal van de H. Geest, pag. 62, 63. En als hy de gemeene text Exod. 16. daar toe by brengt / zegt hy / ik beroepe my op de Conscientie van een waarheidt-lievend Leezer, die eenige eerbiedigheid heeft voor Godts Woordt, of niet alle omstandigheden te kennen geven de eerste en nieuwe instelling, pag. 64. Arme disputant; honderden Vroome mannen / ook zelfs Vlaks Meesters / Voetius, Hoornbeek, Essenius, hadden eerbiedt voor Godts Woordt / en liefde tot de waarheidt / en zy verklaarden in

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

goeder Conscientie dat het contrary waar was. Wat helpen dan zulke spreekwijsen? Zo mede als hy de Texten Neh. 9. Ezech. 20. inbrengt / zegt hy / die Texten spreeken zo klaar, dat wy niet zouden kunnen wenschen, dat de H. Geest anders had gesprooken, ja wy weeten niet, hoe de H. Geest, om dit te zeggen, anders zoude moeten spreeken, *pag.* 66. dat zelve loopje heeft hy noch eens *pag.* 105. maar dit alles helpt zijn bewijs niet; 't is maar woorden vermenigvuldigen; wy hebben met veel Argumenten beweezen / dat den Sabbath niet eerst is ingestelt in de Woestyne Sin / en alle de contrarie redenen hebben wy op-gelost / de Texten geopent / in 't Disputt pag. 125. &c. 179. &c. en dewijl men 'er een groote objectie van maakt / dat men niet leest van der Patriarchen Sabbathhouden / zo heb ik dat breedt tot voldoening beantwoordt pag. 163. &c. 229. &c.

§. 53. Vlak excuseert zich hier by den Leezer / dat hy een bepaaling maakt / die in de Post-Actis is voorby-gegaan / pag. 72. Doch wy konden 't licht verschoonen / indien hy de bepaaling niet zonder en tegen de Schrifture maakte. Immers hier staat men nu tegen malkander / d'een zegt / dat de instelling van den dag is geschiedt in den beginne / op fundament van Godts woordt / Gen. 2. v. 3. Heb. 4. v. 3-10. &c. d'ander zegt / dat de instelling 2513 jaren daar na eerst geschiedt is / en brengt ook zijn Texten uit het woord; De vrede is hier maklijk te vinden, zegt Vlak *pag.* 3. hoe dat? Laat ons, zegt hy / blijven by de taal van Godts woordt. Zeer wel / wy blijven 'er by / hoe komt dan / dat hy tegen ons hier over twist? wat een schoone verzoening!

§. 54. Vlaks vierde Stelling is / dat in 't vierde gebodt de zevende of laatste der week geboden is / *pag.* 74. dit loochenen wy niet; want wy zeggen / dat Godt daar in een van zeven dagen gebiedt in de eerste plaats directelijk / en vooraamlijk / en dat hy ook den laatsten der week / dien zevenden / daar in geboden heeft / doch in de tweede plaats / indirectelijk / en by gevolge / gelijk de Heere in 't eynd van 't gebodt te kennen geeft / zeggende want op den zevenden heeft Godt gerust, en dien gezegend en geheyligt; Walæus staat met ons toe / dat het Moreele van 't vierde gebodt is / dat uit kracht van 't zelve een dag van zeven / of weekelijks / Gode gheheyligt worde; maar hy meint / dat den zevensten dag precijselijk hier directelijk geboden is / 't welk wy loochenen; alle stellen wy dit vast / dat den zevenden in order geboden is. Doch Vlak loochent tegen Walæus, en tegen het gemeene gevoelen onzer Leeraars / dat wy uit kracht van 't vierde gebodt een van zeven dagen moeten heyligen en rusten; en hy bat ons gevoelen zoo op / als of wy loochenden / dat den laatsten der weeke ook in 't vierde gebodt geboden was te houden in den Ouden Testament: Hy verstaat niet wel / hoe wy kunnen zeggen / dat de substantie van dit gebodt ziet op eenen dag weekelijks / gebiedende dien directelijk en vooraamlijk / en dat den zevenden in order door dit gebodt geboden was indirectelijk en by gevolge; dies zendt ik hem tot het Disputt, cap. 34. en 37. pag. 392. en 428. &c. alwaar ik hem breedt door verscheyde andere geboden / en met de woorden van Durham, Cawdrey, en Richard Bernard deze zaake openleg; zo dat hy zijn oogen maar heeft te openen; ik mach het niet overschrijven. Doch indien hy liever 't verstandt van ons gevoelen wil haalen van D. van Hengel, (hoewel ik 't klaarder meine voorgestelt te hebben /) ik zal 't hem daar uit vertoonen; aldus spreekt hy in zijn Onpartijdig Receul ofte verzameling van de wederzijdse Argumenten, in 't jaar 1668. uitgegeven / *pag.* 12. 13. Het vierde Argument, der gener, die 't vierde gebodt zeggen Ceremonieel te zijn, is: *Dat het vierde gebodt strict en precies genoomen, uitdruklijk alleen gebiedt de heiliging van den Joodschen Sabbath, zijnde den zevenden dag in ordre; en dewijl zulks by de Christenen is wech-*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

mech-genoomen en verandert, dat daar mede dat gebodt precies en ſtrict genoomen ceſſeert en ophoudt. Op dat Argument antwoorden die van 't ander gevoelen tweeſins. 1. Sommige zeggen, in 't vierde gebodt wordt maar geboden een zevenden dag, of eenen dag uit zeven, zonder dien in dat gebodt te determineeren, en aan te wijzen; waar op, wanneer andere zeggen, wel waar uit wiſten de Jooden dan, welke van zeven zy moſten neemen; zo antwoorden zy daar op, en zeggen; dat heeft Godt aangeweezen by een byzondere notificatie. 2. Andere en wel de meeſte antwoorden op het voorzeyde Argument, en zeggen, dat wel in 't vierde gebodt uitdruklijk wordt geboden, den Joodſchen Sabbath, dat is, den zevenden dag in ordre na de Schepping, dien Godt geruſt heeft; maar dat die determinatie en ſpecificatie niet en is de eenige, en de geheele wille des Wetgevers, maar dat de Wetgever, ſchoon hy iet ſpecifijk, en gedetermineert heeft geboden, dat hy nochtans *implicitè*, of bedektelijk iets generaals daar onder heeft vervat, en geintendeert, te weten dat een van zeven dagen tot zijnen dienſt zal worden geheyligt, welke generale is de principaalſte materie, en object van ſijnen wille, en het gedetermineerde alleen de circumſtantie. By exempel, een Vader gebiedt zijn zoon, dat hy hem alle morgen ten zeven uuren zal komen goeden-morgen zeggen, het intent en de wille van den Vader in dat gebodt is, ten principale, alle morgen van zijn zoon te willen gegroet zijn, ende de bepaaling van de tijdt is maar een circumſtantie van zaaken, ende aanwijzing, wanneer het den Vader, doe hy dat gebodt gaf, beſt gelegen quam, en daarom wanneer die circumſtantie van tijdt al komt te veranderen door interval of belet, of wille des Vaders, dewijlze niet en is noch het eenige, noch geheele, noch principaale van den wille en 't gebodt des Vaders, zo blijft de zoone door dat gebodt verpligt, zijn Vader te groeten op een andere uur of tijdt, by den Vader, ofte hem daar toe te verkiezen, en zo zeggenze is 't mede met het gebodt van den Sabbath gelegen. **En daar na wederom** *pag.* 18. 19. Die het vierde gebodt Moreel ſtellen, ende zeggen, daar in te beſtaan, dat men uit kracht van dien een van zeven dagen moet beſteden tot den Godtsdienſt, die zeggen wel, dat Godt in 't vierde gebodt ſpecialijk gebiedende den zevenden dag te heyligen, de determinatie van dien dag nochtans maar geweeſt is een circumſtantie, en niet de ſubſtantie en het voornaamſte, veel min het eenige en het geheele van zijnen wille: maar dat onder dat ſpeciale gebodt *implicitè* en heymelijk volgens de intentie en wille des Wetgevers is vervangen en beſlooten, een generaal gebodt, om wanneer dat die gedetermineerde zevende dag al zoude ceſſeeren en verandert zijn, nochtans altijdt een van zeven dagen Gode tot zijnen dienſt te heyligen; Dat het zo zoude kunnen weezen, ſtaan ik garen toe; gelijk boven getoont is met de gelijkenis van een Vader, zijn kindt gebiedende alle morgen ten zeven uuren hem te komen goede-morgen zeggen .... Aan d'andere zijde zoude ik wederom van die gene, die het vierde gebodt Ceremonieel ſtellen, ende den Chriſtenen niet verbindende, dit wenſchen grondig wederlegt te mogen zien, waarom men het met het gebodt van den Sabbath niet en zoude kunnen ſuſtineeren zo gelegen te zijn, gelijk die andere zeggen, te weeten, dat in en onder dat ſpeciale gebodt van den Sabbath des zevenden dags volgens de intentie en wille des Wetgevers, *implicitè* ende bedektelijk een generaal gebodt van een van zeven dagen Gode te heyligen, ingeſlooten is; zo dat de bepaaling van tijdt ſpecialijk uitgedrukt, maar is geweeſt een gedeelte van zijnen wille, en de circumſtantie van het gebodt, maar het generale daar onder begrepen, de ſubſtantie en het principaalſte van zijnen wille, het welke ook daarom na de verandering van die circumſtantie en bepaaling des tijdts blijven moet, ende den Chriſtenen in den Nieuwen Teſtamente uit kracht van Godts wil en gebodt is verbindende. **Nu hoop ik zullen** Vlaks **oogen wat meer geopent zijn;**

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

te meer dewijl hy zelfs hier na zegt *pag.* 117. Eyscht het vierde gebodt de zevende dag in 't byzonder, (N B.) het begrijpt dan een van zeven: want die zevende dag is gelijk al de andere zes, een van zeven, 't is een dag van de kring der week.

§. 53. Vlak, zullende zijn gevoelen tegen ons bewijzen / naamlijk dat in 't vierde gebodt niet een van zeven dagen geboden is / maar alleen den laatsten in order / bevoert eerst wat met woorden / zeggende / 't zijn glossen en nieuwigheden, tegen de algemeene Oudtheidt, en tegen het algemeen gevoelen der Gereformeerde Leeraars, t'eenemaal buyten en tegen Godts woordt opgenomen, en allermeest strijdig met het vierde gebodt, en na zijn Letter, en na zijn uitleg, *pag.* 76. Maar den armen man zal wel inkrimpen / en zwijgen moeten met schaamte / als hy in ons Disputt zal zien / dat 'er zestien Argumenten staan tot bewijs / dat in 't vierde gebodt den laatsten dag der weeke niet direct geboden wordt / als de substantie de selfs / en wederom twaalf Argumenten tot bewijs / dat het vierde gebodt vereyscht de heyliging van eenen dag weekelyks; en dat aldaar de tegenwerpingen / die by Primerose, Burman en andere gevonden worden (waar uit zijn redentjens genoomen zijn /) breedt en ten vollen opgelost worden; ziet Kap. 34. 35. 37. van 't eerste Boek. Dat ook ons gevoelen / van dat het vierde gebodt vereyscht een dag van zeven / is over-een komende met de algemeene Oudtheidt / en dat het is 't algemeen gevoelen der Gereformeerde Leeraars / heb ik zo overbloedig en met zo veel Autheuren bewezen / pag. 440. 441. dat ik niet weet / hoe Vlak de stoutigheidt heeft / om 't contrarie te zeggen. Walæus, dien ik daar onder andere citeere / zegt / dat het met recht voor 't gemeene gevoelen der Kerke gehouden moet worden.

§. 56. Dan brengt Vlak een groote onwaarheidt voort / zeggende dat ons gevoelen strijdt tegen den eersten en den tweeden regel van de Post-Acta, *pag.* 78; want / en Voetius en Walæus en Udeman, en andere die in 't Synode present waren / en de Post-Acta hebben toegestemt / geloofden / dat wel den laatsten der weeke is afgeschaft / als zijnde veranderlyk / maar dat evenwel het vierde gebodt vereyscht en gebiedt een van zeven; hoe kan het dan strijden tegen de Post-Acta? maar dit heb ik boven §. 24. pag. 12. 13. zo overbloedig / ook uit zijn eygen mondt / bewezen / dat ik 'er niet meer behoeve by te doen. Wat middel nu tot vereeniging? Hier is geen raadt tot vrede, zegt hy / anders als met Godts woordt te spreeken, gelijk de Post-Acta doen, by de aangenoomene Leere te blijven, en de strijdige gedachten daar tegen te laaten vaaren, *pag.* 79. dewijle wy nu dan met Godts woordt spreeken / en by de gemeen-aangenoomene Leere blijven; zo moet Vlak zijn strijdige gedachten daar tegen laaten vaaren; ende keeren weder tot de omhelzing van 't gemeen gevoelen der Kerke / (gelyk Walæus het noemt) waar van hy afgevallen is.

§. 57. Zijn vijfde Stelling is / dat 'er in 't vierde gebodt wat Ceremonieel of schaduwachtig is, den Jooden eygen, positief, veranderlijk, pag. 79. Dat 'er wat veranderlyks in 't gebodt is / naamlijk de zevende dag in order / dat erkennen alle / en moet niet bewezen worden; indien men 't woordt Ceremonieel zo breedt neemt / dat het ook betekene iets veranderlyks / zo kan men zeggen / daar is iets Ceremonieels in; De groote Spanhemius wilde daar geen disputt over hebben / zeggende; Wy moeten met eenige redenen toonen, dat dit gebodt niet en is geheel en al Moreel, maar ten deele Moreel, en ten deel Ceremonieel, of immers enkel positief, (stellig) want wy en oordeelen niet, dat men daar over angstig behoort te twisten, of het moet genaamt worden nauw Ceremonieel, of immers louter positijf; het is genoch dat het gecontradistingueert (onderscheyden wordt) tegen dat gene, 't welk Moreel is nauw te spreeken, en derhalven onveranderlijk. Dub. Euangel. part. 3. Dub. 116. pag. 582; in welke woor-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

woorden hy toont / dat by het onveranderlyk moreel wel iets veranderlyk kan zyn / en dat die twee dingen wel in een moreel gebodt kunnen ſaamen gaan / en dat het een het ander niet uit en ſtoot; ook wil hy geen twiſt over 't woordt Ceremonieel / als men maar iets enkel poſitiefs en veranderlyks in 't gebodt erkent; gelyk hy dan daar 't gevoelen van die rechtzinnige, die willen dat het vierde gebodt enkel moreel is, onderſcheydt van 't gevoelen der Jooden, dewelke willen, dat 'er in dit gebodt niets gevonden wordt, dat Ceremonieel of enkel ſtellig is, noch in opzicht van 't gebodt, noch in opzicht van de omſtandigheidt van 't gebod, dat de eerſte bekennen, dat den Sabbath van den zevenden dag afgeſchaft is, en gelooven, dat dit alleen moreel is, dat eenen dag van zeven, tot den publyken Godsdienſt moet afgezondert worden; En alzo zeer als hy het eene uitterſte gevoelen der Jooden verwerpt / zo verwerpt hy het andere uitterſte gevoelen der Wederdoopers, en andere fanatijken, dewelke de Chriſtelijke Vryheidt veranderen in ongebondenheidt, en willen dat het gebodt enkel Ceremonieel is geweeſt, en dienvolgens in zijn geheel afgeſchaft door de Meſſias *pag.* 581, 52. Maar onzen Vlak neemt het woordt Ceremonieel voor ſchaduwachtig, en daarom zegt hy / 't is de taal van Paulus, ende de Poſt-Acta; daar mede is dat uit pag. 80. Waar zegt Paulus / dat 'er wat ſchaduwachtig is in 't vierde gebodt? nergens; de text Col. 2: v. 16, 17. ſpreekt niet van 't vierde gebodt; de Poſt-Acta zeggen niet / dat 'er iets ſchaduwachtig is in 't vierde gebodt; 't woordt Ceremonieel, gelyk ik getoont heb pag. 12, 13, woordt daar by een genoomen / voor veranderlyk / en enkel poſitijf / gelyk 't Spanhemius nam. Tot volle onderrichting en montſtopping van Vlak, wyzen wy hem na het 17, 20, 23, 24, 26 Kapittelen van 't eerſte boek van ons Diſpuit, alwaar hy onze veelvuldige bewijzen voor de Moraliteyt / en tegen de Ceremonieelheidt van de Sabbath / en van 't vierde gebodt zal vinden; gelyk hy ook de argumenten van zijn nieuwe Meeſters overvloedig zal opgeloſt zien / als hy het 18, 19, 21, 22 Kapittel van 't zelve boek zal leezen.

§. 58. Nu gaat Vlak zijn dwalingen verder uitdrukken in twe dingen. Voor eerſt; als hy zegt; de heyliging van den dag is niet anders dan ruſt van daaglijks werk, geen werk doen, is die dag heyligen, maar werk doen is dien ontheyligen *pag.* 83. daar op gaat hy voort te zeggen / dat de Prieſters offerende op den Sabbathdag, en doende / wat daar toe behoorde / deeden tegen 't gebod van den Sabbath / en datſe dien ontheyligden, pag. 86, 156; ja verder / hy oordeelt en zegt / dat Chriſtus werkende op den Sabbath / en zeggende / neemt uw beddeken op, en wandelt, den Sabbath ontheyligde pag. 101; wie en ſchrikt 'er niet van! zo trekt d'een dwaling d'ander; als men de waarheid heeft begonnen te verlaaten / verbalt men verder en verder; van dit laatſte van Chriſtus zijn ontheyliging van den Sabbath / zal ik moeten uitſtellen te ſpreeken / tot dat wy handelen over Vlaks brieven. Aangaande het eerſte zal ik hem twee dingen zeggen. 1. Gomarus; dien hy dikwils voor zich citeert / zoude hem beter hebben kunnen leeren: „ want dezelve verklaarende „ het heyligen van den Sabbath zegt / dat dit het voornaamſte is in dat gebodt / en „ dat het na 't gebruik der Schrifture betekent / iet van een gemeen gebruik af te „ zonderen tot een heylig; en dat deze heyliging gelegen is in twe dingen / eerſt in „ een religieuſe onderhoudinge van den Sabbath ofte heylige ruſte / waar door „ men uit eerbiedt van dit bekent gebodt af houdt van 't werk van menſchelijke „ bezigheden / om Gode den Wet-gever gehoorzaamheidt te plegen / Jer. 17: v. 24. „ het andere lidt is / de heyliging van die ruſt tot publyk oeffening van Godsdienſt „ &c. ziet verder zijn woorden uit-getrokken / in de Hiſtorie pag. 265, 266. Nu

't is

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

't is Gomarus, van welken zelfs Heidanus zegt / 't is die hoog-vermaarde Godgeleerde, die in 't uitleggen van de Schrift in onze eeuwe weinige zijns gelijke gehadt heeft (*Consider. 2 Deel pag.* 140) en van welken Vlak boven aldus geroemt heeft / ieder prijst even zeer de groote geleertheidt en vaste nauwkeurige gedachten van de vermaarde Gomarus *pag.* 27, Waarom heeft hy deze en veele andere goede verklaaringen dan niet van hem geleert / en vervalt in dezen en in veel andere pointen tot schandelijke nieuwigheden; zo dat ik op hem mach passen / 't geen Voetius tegen Burs zeyde / in opzicht van Gomarus *Lacrymæ Crocod. pag.* 27. och of gy een Vaster Theologie met zedigheit gevoegt uit de Theses en schriften van den hoogsten Theologant (dien gy aanhaalt, geleert had) noit zoudt gy zo schandelijk aangestoten, en gevallen hebben; en dewijl hy meint / dat Calvin hem in 't stuk van den Sabbath zo gunstig is / zo most hy nimmers dat van hem geleert hebben / 't geen hy over Gen. 2. zegt / Godt en heeft den mensch niet alleen geboden den zevenden dag ledig te zijn, als of hy in de ledigheidt behagen nam; maar op dat zy van alle andere bezigheden ontledigt, te vryer haar gedachten tot den Schepper zouden begeven. 2. Godt had het offeren / en het verdubbelen van de offeranden op den Sabbath geboden als een dienst / die op den Sabbath / en om dat het Sabbath was / gepleegt most worden / en aangenaam zoude zijn. Num. 28: v. 9; en in tegendeel heeft Godt zo weinig de Priesters / als iemant anders uitgenoomen / als hy verboodt den Sabbath te ontheyligen met eenig werk / zeggende / wie den Sabbath ontheyligt, zal zekerlijk gedoodt worden; want een ieder ziele, die op den Sabbath eenig werk doet (geen mensch uitgenoomen) die ziele zal uitgeroeyt worden uit het midden haarer volkeren; wie op den Sabbathdag arbeydt doet, zal zekerlijk gedoodt worden; dat dan de kinderen Israels den Sabbath houden; *Exod.* 31: *v.* 14, 15, 16; derhalven moet het werk van Godtsdienst / gelijk de werken der liefde en barmhertigheidt / uitgenoomen zijn / als zynde rechte heyligingen van den Sabbath; anders zal Godt tegen hem zelven gebieden / ja contradictoire dingen gebieden / te werken / en niet te werken / te heyligen den Sabbath / en te ontheyligen den Sabbath; hoe kan men ongerijmder dingen bedenken! het woordt der Joodsche Rabbinen / in Vlaks zin genoomen / dat 'er in den Tempel geen Sabbath is, quam voort uit haar onverstandt; daarom strekt het tot geen bewijs; ontrent den text Math. 12: v. 5. / had Vlak kunnen licht krijgen / had hy Calvin, Paræus, en andere uitleggers na-gezien / zo dat hy in zyn misverstandt niet zoude gesterkt zijn geweest; maar ik wijze hem nu na het 33 Kapittel van het eerste boek van het Dispuit, alwaar hy breedt beweezen zal zien / dat het vierdegeboodt ook Godsdienst eyscht / en niet alleen rust; met de beantwoordinge van de tegenwerpingen der partyen; en de text Math. 12: 5. zal hy verklaart vinden pag. 333; waar by ik nu de verklaaring zal voegen van de gene / die Poli Annotatien in 't Engelsch vervolgt en volmaakt hebben / naamlijk; de zin is, alle daaden van dienstwerk zijn niet ongeoorloft op den Sabbath-dag; de Priesters offeren na de Wet *Num.* 28: *v.* 9. offeranden, en zy doen veel andere daaden, als daar is besnijden, en veel andere dingen, die na uwen zin een *ontheyliging van den Sabbath* zouden zijn, nochtans beschuldigt gy haar niet, ook zijnse niet te beschuldigen, om dat Godt dezelve toeliet, en belaste.

§. 59. Ten tweden, Vlak voegt 'er een andere dwaling by; dat naamlijk Godt in 't vierde geboodt geen Godsdienst's oeffening geboden heeft / geen publyke of private Godsdienst / geen saamen-komst tot dezelve / ja geen tijdt daar toe bepaalt heeft; hy staat wel toe / dat de Joden by vervolg van tijdt daar na haar byeenkomsten in de Synagogen hebben gehouden; maar hy vindt niet door wiens order,

en

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

en wanneer 't begonnen heeft; de Text Levit. 23. v. 3. 4. bewijst hem geen saamenroeping tot Godtsdienst / dat is een algemeene misvatting in zijn oogen; Ey lieve zegt hy / als spottende / waar zouden in de Woestijn, die heylige Vergaderinge zijn gehouden? waaren daar zo veel Tenten, daar men als in Synagogen konde by-een komen? of zoude de Tabernakel de groote Vergadering kunnen bevatten? meent men, dat men doe het Sabbath-offer konde waar neemen? daar men zelfs de Besnijdenis na most laaten? of kon men Moses Wetboek uitleggen, eer het beschreven was? of Davids Psalmen van den Sabbath zingen, eer die gedicht waaren? Burman, zegt hy / heeft net aangemerkt over Levit. 23. dat daar gezien wierdt op de uitroeping van heylig dag; Coccejus toont, dat niemant der Oude heeft gemeint, dat Godt tijdt tot zijn dienst bepaalt heeft met het vierde gebodt; daar van daan schijnt te komen, zegt hy / dat de nalaatigheidt van de oeffening van Godtsdienst noit is bestraft geworden, als zijnde meer geoorloft, na Christus woordt, dan bevolen. *pag.* 86-91. Ziet de volle wederlegging hier van in het Disput, pag. 388. &c.

§. 60. Ook spreekt Vlak iets van de strenge rust, den Jooden opgelegt, en onder de straffe des doodts; maar, zegt hy / men is het eens, dat nu de Christenen tot zulken nauwen rust niet verplicht zijn, als de Jooden; maar (segt hy / niet zonder smaading) de Broeders aan de Browniste zijde zeggen, dit heeft alleen plaats gehadt in de Woestijne, als uit Christus practijk blijkt, pag. 84. 90. Het is een dispuit / of den Jooden zulken strenge rust is geboden / datse in een zin / gelijk sommige het neemen / geen vyer mochten aanstooten, niet uit haar plaats gaan, geen spijs bereyden, &c. andere oordeelen / en mijn bedunkens beter / dat de texten / die daar van spreken / heel wel en meer over-een komende met andere texten der Schrift / kunnen verklaart worden / zonder zulken strengen rust den Jooden boven de Christenen op te leggen; en zo mein ik / dat de werken van liefde en barmhertigheidt alzo wel den Jooden als den Christenen op den Sabbath geoorloft waren; ziet de oplossing van de tegenwerpingen / die men voor die Joodsche strengheidt voortbrengt / in het laatste Kapittel van mijn Disput. Maar genoomen / daar was een strengheidt in die ruste / naer de kindertucht van 't Oude Testament den Jooden opgelegt; dit most vast staan / dat het vierde gebodt ons Christenen gebiedt een dag van de week te rusten. Doch dewijl Vlak dit loochent / en meint dat de rust Ceremonieel was / en zo afgeschaft / waarom spreekt hy dan van de strengheidt van die rust / als afgeschaft? Voetius spraak zo tegen Burs; Gy zegt, de rust is afgeschaft, zo wel als dien bepaalden zevenden dag; zo raakt het ons dan niet; daar na voegt gy 'er by, dat de gestrengheit van de rust is afgeschaft, uit *Danæus*, en *Perkins*; de zaak zelfs is de rust, of aflaating van dienstbaar werk, de wijze van de zaak is de strengheidt van de zaak; indien de wijze maar is afgeschaft, zo blijft de zaak zelf; maar indien de zaak zelf is afgeschaft; wat helpt het, te beuzelen aangaande de wijze; dewijl 'er geen aandoening of wijze is van 't geen niet en is. *Lacrymæ Crocod. pag.* 35. Van de verdraejing van de Post-Acta heb ik te vooren gesprooken; en ik herhaal het niet.

§. 61. Vlak beslupt deze stelling met eenige afgebrooke woorden van Voetius, waar door hy den Leezer een verkeerden indruk geeft; laat de Leezer oordeelen / of hier getrouwigheidt en oprechtigheidt blijkt; Hy woude geern zijn Leezer wijs maaken / dat 'er wat schaduwachtig is in 't vierde gebodt; en hy brengt deze woorden van Voetius tot bevesting der waarheidt; pag. 97. stelt hyze in 't Latijn / en in de Nareden pag. 110 stelt hyze ook in 't Duytsch. Voetius zegt *part.* 3. *pag.* 1246, andere zeggen, dat 'er wat Moreel en wat Ceremonieel, of voorbeeldig in is geweest; en dit gevoelen kan niemandt tegenspreeken, dan een Judaiseerende. Wat Leezer

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

zoude hier uit niet verstaan/ dat Voetius verwerpt een iegelijk/die tegenspreekt/ datter wat voorbeeldig en schaduwachtig is in 't vierde gebodt; en dat dan gewis Voetius zelfs dat toestemt? maar verre is het 'er van daan: want de woorden die 'er eben op volgen / geven te kennen / dat Voetius het verstaat van iets veranderlyks / naamlijk den laatsten dag der weeke; denwelken niemant voorspreekt dan een Judaiseerende. Aldus luyden Voetii woorden te dier plaatse. De vrage is, of den ouden Sabbath een Ceremonie, of eygentlijk geseydt voorbeeldt geweest zy? *Anwt.* Dat zeggen de Papisten ordinaar, *ad 2. 2. qu. 122. art. 4. & Zuarez loc. cit.* En zy willen, datse Christi rust in 't Graf heeft afgebeeldt; Onder de onze zijn 'er, die willen, datse heel voorbeeldig is, zo dat 'er niets Moreel in zy, dan in opzicht van 't geslacht, gelijk dat is in de heele Ceremoniele Wet: Andere zeggen, dat 'er iets Moreel in is geweest, en iets Ceremonieel, of voorbeeldig, 't welk nu afgeschaft is, te weten de ruste van de zevende dag van de Schepping; En tegen dit gevoelen kan niemant spreeken, dan een Judaiseerende, *indien men maar* (let / deze woorden heeft Vlak achter-gelaaten) *het Ceremonieele of voorbeeldige wijdt neeme, naamlijk voor veranderlijk, dat komt, en gaat, of passeert, (ambulatorium) en voor een byzondere omstandigheidt, die alleen tot den byzonderen staat van dat volk behoort.*

§. 62. Ik ga nu voorby / dat Vlak eenige Moreele leeringen en beslupten gaat trekken uit de gelegentheidt van het vierde gebodt / pag. 94. 95. want zo kan men uit de heele Ceremoniele Wet Moreele conclusien/ toepassingen/ en leerstukken trekken/ 't welk de Geleerden (gelyk wy terstondt uit Voetius hoorden) noemen Moreel in opzicht van 't geslacht, doch dit hindert niet / of het gebodt kan t'eenemaal Ceremonieel en afgeschaft zijn; en dat Vlak zo gevoelt van 't vierde gebodt / zullen wy nu terstont over zyn zesde stelling toonen.

§. 63. Vlaks zesde Stelling is van de afschaffing van de Joodsche Sabbath / *pag.* 97. Dit is, zegt Voetius, het gevoelen van het oude en tegenwoordig algemeen Christendom, van het welke zo wie afgegaan zijn (gelijk de Ebioniten, Cerinthianen, Nazareën, Apollinaristen) werden Judaiseerende en Sabbatarissen genoemt. *Disp. Select: part. 3. pag. 1232.* Van die afschaffing van den Saterdag-Sabbath heb ik breedt gesprooken in het Dispuit, in 't 1. en 2. Kap. van 't eerste Boek. Nu zoude het schijnen / als of Vlak maar zoude spreeken van de afschassing van die dag; maar neen / hy zoekt de Ceremonieelheidt van 't vierde gebodt te beschermen en te bewijzen; hy wil toonen/ dat dit gebodt ophoudt/ en de Chzistenen niet en raakt/ even gelijk Heidanus, Coccejus en Burman; Den H. Geest leert ons, zegt hy / dat de Sabbath van de zelve aart is als plaatse, spijsen, offeren, en datse daarom ons niet en raakt, *pag.* 100, wederom zegt hy *pag.* 101. 102. in 't Nieuwe Testament wordt noit van Christus of zijn Apostelen van een bevel, gelijk het vierde gebodt, gerept: alle mondt wordt gestopt door Paulus Rom. 14. v. 5. . . . Die hier een exceptie maakt, beschuldigt Paulus van onvoorzichtigheid, van den toom ruim te geven, zonder eenige waarschouwing te gebruyken, wegens 't waarneemen van een dag der weeke, uit kracht van 't vierde gebodt, en *pag.* 103. Paulus maakt Col. 2. 16. 17. geen uitzondering van de weekelijke Sabbath, of eenige dag uit kracht van 't vierde gebodt, by de Christenen waar te neemen, die hier dan willen excipieeren, willen al weder wijzer en voorzichtiger zijn dan Paulus; door de Sabbathen wordt alleen de Weekelijksche gemeent. Dit alles geeft ons klaar te kennen / dat Vlak volkomen met Burman en d'andere accordeert/ die 't vierde gebodt heel Ceremonieel houden/ en loochenen / dat het ons Chzistenen verbindt tot het houden van eenigen weekelijksche dag. Wy hebben boven gehoort / dat hy beschermde / dat het vierde gebodt alleen den laatsten dag der

weeke

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

weeke geboodt; ook zeyde hy / dat het geen Godsdienst / maar alleen rust geboodt; Waarenboven / dat 'er wat schaduwachtig in was; eyndelijk zegt hy nu / dat en die Sabbath en die ruste nu afgeschaft is / en dat 'er uit kracht van 't vierde gebodt / geen dag over-blyft weekelyk te onderhouden; in summa / 't heele vierde gebodt is afgeschaft / en is heel Ceremonieel / 't verbindt de Chzistenen niet tot eenigen dag; alle onze antwoozden op de texten Col. 2. Gal. 4. en Rom. 14. zyn in zyn oogen zodanige uitvluchten, door welker aanmerking hy zonderling in deze gedachten gesterkt wordt, ziende, zegt hy / datmen zich hier zo aan alle zijden verlegen vindt *pag.* 105. Waarom spreekt Vlak dan niet recht uit / en zegt / 't vierde gebodt raakt ons niet meer dan andere Ceremonieele en schaduwachtige; 't is afgeschaft / 't is geheel Ceremonieel / 't verbindt de Chzistenen niet; andere spreeken rechter uit; en Vlak gevoelt even gelyk zy: Maar neen / voor de kleyn-wetende en eenvoudige wil hy dat zo niet recht uit verklaaren; 't mocht stooten; hy maakt de mynen van een die de bzede maakt; de menschen zullen te lichter zyn redenen en gevoelens aannemen / als hy die woozden wat in-bindt; maar dit is geen oprechtigheidt en eenvoudigheidt; hy neemt alles weg / wat 't vierde gebodt na de letter gebiedt; en evenwel houdt hy de woozden in / 't vierde gebodt is afgeschaft / 't is heel Ceremonieel; 't is waar / hy zegt wel in de volgende zevende stelling / dat wy uit kracht van 't vierde gebodt gehouden zijn, den geestelijken Sabbath te houden, daar de Joodsche Sabbath een schaduw van was; maar even daar mede geeft hy te kennen / dat het gebodt enkel Ceremonieel is; want dien geestelyken Sabbath moet men alle dag houden.

§. 64. Alle Vlaks schynredenen / die diene n zouden tegen de verbintenis van 't vierde gebodt / om een van zeven dagen te houden / en tot bewijs van desselfs afschaffing en niet verbintenis onder 't N. Test. heb ik in mijn Disputt bzeed opgeloft / en tot volle mondtstopping heb ik de bzie bekende texten uit het N. Test. Rom. 14: v. 5. Gal. 4: v. 9, 10. Col. 2: v. 16, 17, en de text uit het O. Test. Exod. 31: v. 14, 15, 16, 17. verklaart / en beschermt; ook had ik in mijn kozte Methode en Bestieringen, die ik in 't jaar 1682 heb uitgegeven / op die tegenwerpingen bzeedt geantwoozdt / en Vlak heeft het gezien / maar hy wacht zich wel / van iets daar op te antwoozden; doch hy kan 'er wel mede spotten / gelyk blykt in zyn Nareden p. 99. Hy bzengt ook de text Matth. 24: v. 20. en antwoozdt 'er iets op; maar indien hy ons Disputt zal nazien / pag. 339. &c. zal hy bevinden / dat wy uit die text een groot argument booz een Sabbath onder 't N. Tert deduceeren / en verdeedigen tegen alle haar exceptien.

§. 65. Als nu Vlak spreekt van de afschaffing van de Joodsche Sabbath / zoekt hy zijn pzofijt te doen / met de zondige gewoonte van zommige Chzistenen na de tijden der Apostelen / die beyde den Sabbath / dat is de Saterdag / en des Heeren dag vperden; hy zegt / de Joodsche Sabbath is zeer lang by de Christenen geviert, *pag.* 106, hy strekt het uit tot vijf of zes hondert jaaren, *pag.* 153. hy zegt datse meest overal geviert is *pag.* 106, en datse die vryelijk geviert hebben, en dat in dezen is gebleken de Christen vryheidt *pag.* 106, 109, 153. ook zegt hy / dat het de taal der ouden was, na het vyeren van den Sabbath, den dag des Heeren te vyeren, en dat de afschaffing van de Joodsche Sabbath zeer langsaam is geschiedt; tot datmen (zegt hy / gemeent heeft, het zelve te moeten tegengaan, *pag.* 6, 7. en *pag.* 115. na dat men zo lang twee dagen geviert had, heeft men het eyndelijk by een gelaten, en verder. Dat des Heeren Dag al vroeg boven andere dagen zelfs boven den Sabbath den voorrang heeft gekregen, blijkende zulks uit het verschil over 't Paasch-houden *pag.* 8.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

En van de Apostelen zegt hy / datse in haaren tijdt overal geduurig den Saterdags Sabbath hebben waar genoomen. en dat de Christenen zulks gezien hadden, doch dat men om zich van de Jooden te onderscheyden, ook om de opstanding, den eersten dag der weeke daar heeft by gedaan, en die allenx geprefereert *pag.* 153; nu uit die onderhouding van de Joodsche Sabbath zo langen tijdt besluyt hy dan / tot tweemaal pag. 109, 153. datmen niet oordeelde / dat 't vierde gebod verbond tot een dag van de week, noch ook / dat 'er een inttelling der Apostelen was van des Heeren Dag. Tot onderrichting en wederlegging van Vlak, zal ik hier eens voor al de gansche zaak van dit houden van de Joodsche Sabbath open leggen / op dat ik het hier na / en byzonder ook over zijn Nareden, niet behoeve te herhaalen.

§. 66. Ik zegge dan hier over / het navolgende. Voor eerst daar was geen grondt / en geen verbintenis / dat de Chzistenen zouden den Joodschen Sabbath houden na Chzisti Opstanding; ja daar was een contrarie verbintenis / om de onderhouding desselfs te laaten vaaren: want de tijdt was nu al uitgeloopen / van de duuring van de Sabbath / 't was des Heeren wille / dat die onderhouding na Chzisti opstanding zoude ophouden; Chzisti doodt en opstanding uit het Graf (daar door de dag des Heeren N B als ingewijdt is) heeft ons verlost en bevrijdt van 't waarneemen van de Joodsche Sabbath, zegt Vlak pag. 106.

§. 67. Ten anderen. Des Heeren Dag door Chzisti opstanding als ingewyet / en in de grondt van Chzistus ingestelt / en geheyligt / om den Sabbath der Chzistenen te zijn / is niet alleen van Chzistus en zyn Apostelen al terstondt tot heylige vergaderingen besteedt / ook op den Pinxterdag door Chzistus met de uitstorting van zijn geest / en bekeering van duyzenden grootelyks vereert / gezegent en verhoogt / maar voorts door de Apostelen / onfeylbaarlyk door den Geest Godts bestiert / in alle de Chzisten kerken ingestelt / en geordonneert / om weekelyks gebyert te worden van de Chzistenen / in plaats van den Joodschen Sabbath / zonder dat haar byzyndt gelaaten is / de laatste en de eerste dag te vieren; dewyl 't gebodt gebiedt zes dagen te arbeyden / en den zevenden te rusten; dit is 't geen wy breedt bewezen hebben in ons Dispuit / Kap. 3/4/5/6. &c. van 't twede boek / en daarom presupponeren wy het.

§. 68. Ten darden. Het blijkt wel / dat de Chzistenen ten tijde der Apostelen / haar H. saamenkomsten hebben gehouden op den eersten dag der weeke / Hand. 20; v. 7. 1 Cor. 16: v. 2. Openb. 1: 10. maar 't blijkt niet / en 't kan noit bewezen worden / uit Godts Woordt / dat de Chzistenen particuliere vergaderingen houdende / hebben saamen gekomen op den Joodschen Sabbath; de texten die Vlak by brengt pag. 106, 130, 134. geven 't geensins te kennen / Hand. 13; v. 14, 42, 44. Hand. 16: vers. 13. Hand. 17; v. 2. Hand. 18: v. 4, 11; alleen heeft het wat schijn / dat wy vinden Hand. 13; v. 42, 44, dat de Heidenen, die op den Sabbath mede in de Synagoge der Jooden waren / van Paulus / na dat hy gepredikt had / verzochten / dat tegen den Sabbath haar de zelve woorden mochten gesprooken worden, en dat op den volgenden Sabbath de gansche Stadt by na te samen quam, om het woordt Godts te hooren; maar men moet weeten / gelijk het blijkt uit de contexT / dat die Heydenen waren Joden-genooten / immers zulke die het Heydendom verlaaten hadden / Godt vreesden / en quamen / om in de kennisse van de ware Godt door de Jooden onderweezen te worden; zo dat het noch geen Chzistenen waren / en 't was geen vergadering van Chzistenen / zy kenden noch de gelegentheidt van 's Heeren Dag niet.

§. 69. Ten vierden. Paulus en de andere Apostelen hebben wel op den Joodschen Sabbath in de Synagogen geweest / en gepredikt / maar zy hebben dien

dag

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

dag niet gevyert als heylig / maar zy namen alleen de bequaame gelegentheidt waar / als de Jooden by-een waren / om haar het Euangelium te predicken / gelijk zy op de Feestdagen / Pinxteren en Paasschen wel gedaan hebben / hoewel zy niet de minste devotie en hoogachting hadden voor de Feestdagen; Men zoude niet mogen zeggen / dat een Chzisten-Leeraar / zo hy in Turkyen op den Vrydag in haar Vergaderingen quam / om haar de ware Religie te leeren / den Vrydag vyerde / zo wel als des Heeren Dag / alzo was het hier ook.

§. 70. Ten vijfden, 'Tis zeker / dat na de tijden der Apostelen verschepde Chzisten kerken / byzonder de Oosterse / op den Joodschen Sabbath H. Vergaderingen hebben gehouden: maar het is ook zeker / dat zommige kerken / gelijk de Roomsche / en Alexandrinische / op den zelven geen Vergaderingen hebben gehouden; en op eenen Sabbath in't jaar / naamlijk die voor Paasschen gaat / quamen zy nergens te samen.

§. 71. Ten zesden: De rechtzinnige Chzistenen / die op den Saterdag ook heylige Vergaderingen hielden / hebben den zelven niet als een heylige afgezonderde dag in heylige oeffeningen gevyert / maar zy hebben op den zelven gewerkt / gelijk op andere werk-dagen / 't welk zy niet deeden op 's Heeren-Dag; zo spzak den eersten en oudtsten van de Oudtvaders / Ignatius; Laat ons niet langer den Joodschen Sabbath houden in ledigheidt en luyheidt, want daar is geschreven, dat hy, die niet en wil werken, niet en zal eeten, en in 't zweet uwes aangezichts zult gy uw' broodt eeten: zo gebiedt hy dan / op dien dag te arbeyden / derhalven wil hy niet datse zal doorgebzacht worden als een heylige dag in oeffeningen van godzaligheit / Epist. ad Magnesian. Vedelius in zijn Exercitatien over Ignatii Bzieven / zegt *cap.* 6. Ignatius verbiedt de rust of ledigheidt op den Sabbath, en wilde datse dien dag in arbeydt zouden besteeden, zonder rust, of onderlaating van arbeydt, indien men het anders doet, zo noemt hy het een Joodsch Sabbath-houden. Dit zal terstont meer bevestigt worden door de woorden van 't Synode van Laodicea, dewelke als een verklaaring geven van de woorden van Ignatius.

§. 72. Ten zevenden, Het waaren de Ebioniten (een soort van Ketters / die opgestaan waaren / wanneer noch eenige Apostelen in 't leven waren) gevolgt van de Cerinthianen, Nazareers, en Apollinaristen, dewelke hielden en leerden / dat men den Joodschen Sabbath most heylig onderhouden / rusten dan van arbeydt / en vyeren die in heylige oeffeningen / hoewel zy ook te gelijk des Heeren dag hielden; doch dat zy wegens haar houden van den Sabbath op zulken wijze / voor Ketters verklaart zijn / toont Epiphanius; van zulken slach van menschen schijnt geweest te zijn dien Schzijver / die valschelijk de naam van Clemens draagt / dewelke zegt *lib.* 8. *Constit. cap.* 39. Laat de knechts vijf dagen werken, maar op den Sabbath-dag en 's Heeren-dag rusten, wegens de leere der godzaligheidt.

§. 73. Ten achtsten, Om dat bevonden wierdt / dat zommige onder den Chzisten naam / den Joodschen Sabbath vyerden / zo wel / en naast den 's Heeren-dag / rustende op die beyde van werken / zo heeft het Concilie van Laodicea, 't welk gehouden is in 't jaar 319. andere zeggen 314. en zo dan in het vierde jaar van de Regeering van Constantinus, het navolgende beslupt gemaakt / Can. 29 De Christenen behooren niet te Judaiseeren, en op den Sabbath (verstaat den Joodschen) ledig te gaan, maar op den zelven te werken, stellende des Heeren Dag boven den zelven, en rustende op dien van arbeydt, indien zy kunnen, als Christenen. En zo iemant zal bevonden worden te Judaiseeren, zo laat hem verbannen zijn van Christus, *Anathema.* Hier gebiedt het Concilie / op den Joodschen Sabbath te werken / en het gebiedt 's Heeren Dag te prefereeren boven den Joodschen Sabbath / en op den zelven

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

geen werk te doen; die Judaiseert wordt vervloekt verklaart. Dezen Canon wordt van Osiander, *Epitome Hist. Eccles. Centur. 4. pag. 352.* aldus verklaart / dat is, zegt Osiander, de Christenen behooren den Saterdag geen heylig-dag te houden, en te werken op den 's Heeren Dag, gelijk de Jooden doen, maar te werken op den Saterdag, en te rusten van daaglijks werk op den 's Heeren Dag, op datse zich na de Jooden niet en voegen. Dit Concilie spreekt / gelijk wy Ignatius hooren spreeken; evenwel heeft dat Concilie ook desen 16 Canon, dat men behoort op den Sabbath (den Joodschen) de Euangelien met d'andere Schriften te leezen; waar van Voetius zegt / Ik weet niet, met wat voorzichtigheidt 't Concilie van Laodicea dat beslooten heeft; waarom meer op dien dag publijke saamen-komsten, en publijke oeffeningen, dan op eenigen anderen dag: want zulken voorbereyding heeft een schijn van symbolizeering, of conformeering met den Joodschen Sabbath, *Disp. part. 3. pag. 1275.*

§. 74. Ten negenden, Al waren 'er by haar-lieden Vergaderingen op den Joodschen Sabbath / en al wierdt 'er gepreekt / zo was doch het volk niet genoodzaakt door eenige kerkelijke Wet / om op dien dag in de Vergadering te komen / gelijk wel op des Heeren Dag / en als zy 'er al gekomen waren / mosten zy na de Godtsdienst weder aan haar werk gaan.

§. 75. Eyndelijk, Al werdt 'er op den Joodschen Sabbath gepredikt / zo wierdt toch in verscheyde kerken des Heeren Avondtmaal op den zelven niet uit-gedeylt; ook waren veele kerken op den zelven niet vrolijk / hielden geen maaltyden / maar vasteden / naamlijk de Westersche kerken; en hier uit kan men beslupten / dat het van een vremde uit Clemens is ingeslonkt / 't geen men nu leest in den Brief van Ignatius aan de Philadelphensen . . . zo iemant op 's Heeren-dag of op den Sabbathdag vast, uitgenomen een die voor Paasschen gaat, die is een Moordenaar van Christus. Gomarus heeft dit opgemerkt / Defens. invest: cap. 10. en Rivet stemt het toe in Append.

§. 76. Tot bewijs van 't geen ik nu gestelt heb aangaande den Joodschen Sabbath / dient niet alleen / 't geen ik in de Historie pag. 12. aangehaalt heb van Walæus, zeggende / wy loochenen, dat de Saterdags Sabbath onder de Christenen een onthouding had van ordinaare werken, &c. maar byzonder 't geen Dr. Young heeft in dat geleerde Boek genaamt Dies Dominica, 't welk Vlak op het aanraaden van Hoornbeek heeft overgezet (ongetwyffelt zynde toen noch eens met zyn meester) en hy had de kerk meer dienst gedaan / zo hy dat in plaats van dit recht-strydige Schrift had uit-gegeven; Dezen zeer geleerden Schryver / die de Oudtvaders over dit stuk zeer wel doorzocht had / heeft het navolgende / *lib. 1. cap. 3. pag. 12.* &c. Vooreerst, wy zeggen, dat 'er uit-genoomen des Heeren Dag, geen weekelijksche dag by de heele Kerk, die naast aan de Apostelen was, heylig is geweest. Na het overlijden der Apostelen, zeggen Socrates, Sozomenus, Epiphanius, Hieronymus, Augustinus, en zo 'er noch andere zijn, dat de Kerk op elken Sabbath-dag Godtsdienst deedt in een publijke by-een-komst; maar hy en zal de waarheidt niet benadeelen, die zeggen zal, dat nochtans den Sabbath (der Jooden) noch voor heylig is gehouden, noch den 's Heeren Dag even gelijk: wie zoude den Sabbath-dag heylig noemen, daar men in de H. Schrift niemendal leest van desselfs instelling of onderhouding in de Christen Kerk, gelijk van 's Heeren Dag? maar wy zullen hier na door Godts genade toonen, dat 's Heeren Dag van de Apostelen (zijnde met een extraordinare macht voorzien, en door de ingeving van den H. Geest bewogen) is ingestelt; ja laat iemant aanwijzen die kan, (N B.) dat de Christenen in de eeuwe der Apostelen op de Sabbath-dagen zijn saamen gekomen; 't welk wy nochtans uit de Schrift wel weeten, datse op 's Heeren Dagen gedaan hebben; Maar ik ontken niet, dat de Chri-

stenen

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

ſtenen na de doodt der Apoſtelen, (hoewel zy den Sabbath niet voor heylig hielden) op de Sabbathen zijn ſaamen gekomen; en die ſaamenkomſten waren byzonder in gebruyk by de Ooſterſche . . . . . 't is buyten verſchil dat de Ooſterſche en andere Chriſtenen op den Sabbath dag toen vergaderingen hebben gehouden; hoewel 't niet wel blijkt uit de Schrijvers van die eeuw, wat redenen haar byzonderlijk daar toe aangezet hebben. Nochtans hielden zy den Sabbath niet voor heylig; dat blijkt uit het onderſcheydt van de Ooſterſche en Weſterſche Kerk in den Sabbath te houden; terwijl de Ooſterſche op den Sabbath vrolijk maaltijdt hielden, hebben de meeſte onder de Weſterſche gevaſt. Dit van de vaſtende op den Sabbath, geeft te kennen, datſe dezelve voor geen Feeſtdag of heylige dag, op welken men niet vaſten moſt (na de gewoonte van de Kerk, gelijk *Auguſtinus Epiſt.* 86. en andere Autheuren getuigen) erkent hebben; nochtans wordt van alle toegeſtaan, dat 's Heeren Dag toen voor heylig is gehouden. *Ten anderen*, den Sabbath is onder de Chriſtenen overal zo plechtelijk niet van de Kerk gehouden, als 's Heeren Dag. Want zy hielden op de Sabbathen geen vergaderingen op de zelve wijze, als op 's Heeren dagen; dat zal blijken uit eenige dingen, die wy van die beyde dagen uit de Oudvaders aanmerken. *Voor eerſt.* Het geen van de Hiſtory-ſchrijvers en andere verhaalt wordt van de onderhouding van den Sabbath, om vergaderingen te houden, was niet overal by alle Kerken in gebruik: want in de Kerk van *Romen* en *Alexandrien was de gewoonte niet, van op den Sabbath ſamen te komen*; gelijk *Sozomenus* getuigt. *Hiſt. lib. 7. cap.* 19, en in de andere Kerken is het daar na in ongebruyk gekomen. *Athanaſius* roemt *Homil: de ſemente)* dat hy *noit de Sabbathen* (te weeten op de wijze der Jooden) *heeft aangeraakt. Tertullianus* zegt, *de Idolol. cap.* 14, dat *den Chriſtenen de Sabbathen en de Vyerdagen, die Gode wel eer lief waren) vremt waren.* De *Nazareers*, den Sabbath onderhoudende, worden van Kettery gebrandmerkt, door *Epiphanius lib.* 1. *num.* 30. Inſgelijks de *Ebioniten*; indien het der Chriſtenen gebruyk of werk was geweeſt, de Sabbathen te vieren, waarom zouden de Catholijken het houden van den Sabbath in de Ketters quaadt gekeurt hebben, 't welk nochtans volkomen zeker is, datſe meermaal gedaan hebben; maar over al hebben de Chriſtenen haaren 's Heeren Dag gevyert, zonder dat brandmerk van Kettery of enige misdaat. *Ten anderen*, waar men op de Sabbathen vergaderde, quam men niet weekelijks op alle de wederkeerende Sabbathen ſamen: want de publijke byeenkomſten moſten op eenen Sabbath onderlaaten worden, indien men de *Apoſt. Conſtitut. lib.* 4. *cap.* 19. mach gelovenen, welke die Sabbath zy, word daar verklaart, te weten *den Sabbath in de groote week*; zo mede *Auguſt. ad Caſ: Epiſt.* 86. maar wy leezen niet, dat by de ouden iets geſtatueert is van de vergaderingen der Kerke op 's Heeren Dag na te laaten. *Ten darden*, in de Steden, die vol volks zijn, waar men zonder zijn dingen te beſchadigen, konde tegenwoordig zijn in 't leezen en verklaaren der Schrift, wierden dikwils vergaderingen gehouden; daarom beſluyt het Synode van *Laodicea*, *Can.* 16; dat de *Euangelien op den Sabbath moeten geleezen worden*; maar overal wierden in de vergaderingen alle de Godsdienſtige oeffeningen niet betracht, dewelke op 's Heeren Dag niet na gelaaten wierden. *Auguſtinus*, zegt elders, (*Epiſt.* 118) *alleen op 's Heeren Dag geniet men 't Lichaam en Bloedt des Heeren. Socrates* verhaalt, dat de *Alexandriners en Romeinen, op den Sabbathdag de verborgentheden niet celebreeren. Hiſt. lib.* 5. *Cap.* 22. Chryſoſthomus aanhoudende by de rijke Heeren van de Dorpen, datſe daar Kerken zouden bouwen, *Homil.* 18. *in Act.* onderſcheydt de vergaderingen op de andere dagen gehouden, van die, dewelke op 's Heeren Dag gehouden wierden; op die (zegt hy) wierden *Synaxes* verzamelingen, *gebeden en lofzangen gehouden; op deze geſchiedde de oblatie* (*Proſphorà*) *op ieder 's Heeren Dag*; en uit dien hoofde noemt Chryſoſthomus den 's Heeren Dag, *den dag*

des

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

des broodts. *Athanasius* wederlegt de lastering tegen hem (*Apol.* 2.) van dat hy de kelk gebrooken had, om dat het de tijdt niet en was, van de H. verborgentheden te bedienen; *'t was des Heeren Dag niet*; zegt hy; waar uit dan blijkt, dat 's Heeren Avondtmaal op 's Heeren dagen is bedient; anders zoude het bewijs, waar mede *Athanasius* hem zelven zuyverde, van geen gewicht zijn geweest? Al quam men dan op den Sabbath saamen; zo vyerden zy doch dezelve niet over al, even gelijk als 's Heeren Dag, op welken zy alle de verborgentheden van de Religie celebreerden. *Ten vierden*. Het Volks verbintenis om op de Sabbathen samen te komen, was vry; het stont haar vry, om na haar welgevallen tegenwoordig te zijn of niet; dat is, zy waren niet verbonden door eenige noodzaaklijkheit van een Wet, om op dien dag saamen te komen: want de Sabbatarissen, willende dat men noodzaaklijk de onderhouding van den zevenden dag zoude houden, zijn van de heele Christen Kerk van Ketery in dezen deele veroordeelt; . . . Maar op 's Heeren dagen waren zy gehouden in de publijke vergaderingen te zijn; en haar afweezen van dezelve op 's Heeren Dag voor eenen tijdt, most gestraft worden, volgens 't vonnis van 't eerste Concilie van *Elviren* (in Spaanjen) *Can.* 21. *item Conc. Trull: Can.* 80, *Conc. Sard. Can.* 11. en nochtans waar worden ergens *Canones* gemaakt, om te straffen, die op de Sabbathen niet in de vergaderingen waren? hoewel de Oudtvaders meermaal bestraft hebben, de gene, die zelden op de Sabbathen en andere dagen quamen, om het woordt te hooren. *Ten vijfden*. Al konden zy op de Sabbathen samen komen, om Godts H. Woordt te hooren, zo mochten zy nochtans niet ledig zijn, als de vergaderingen van dien dag ten eynde waren; maar daar wierdt Anathema verkondigt tegen de gene, die op dien dag niet en werkten. *Concil. Laod. Can.* 29. Den zaaligen *Ignatius* raadet, in zijn brief aan de *Magnesiaanen*, dat men den Sabbath niet tot rust, maar tot arbeydt besteden zoude; daarom heeft den Sabbath geen onthouding van werk gehadt; zo zegt *Athanas. de semente*, *Ambros. Epist.* 72, 't welk wy niet leezen geordonneert te zijn, aangaande den 's Heeren dag (op welken men niet mocht werken.) En dit zy gezeidt van de voorrechten van 's Heeren Dag boven de Sabbath, waar door wy bevonden hebben, dat den Sabbathdag niet voor heylig is gehouden van de Kerk (dat is, dat de ouden den zelven niet van 't gemeen gebruyk en werk afgezondert hebben, noch dien Gode geheel in heylige rust toegeweyt hebben, op dat daar op alleen de Godsdiensten, en 't geen tot het geestelijk leven behoort, zoude geoeffent worden; ook dat de vergaderingen op dien dag niet te vergelijken zijn, by de vergaderingen op 's Heeren Dag gehouden; 't welk eens voor al te bepaalen, voorwaar ons van groot aanbelang was.

§. 77. Dit heb ik zo breedt moeten uit-haalen / om te toonen / hoe verkeerdelijk onzen Vlak zijn leezer onderricht / en dewijl hy in zijn Nareden tegen my / in zijn onwetenheidt en bitterheidt / mijn Historisch verhaal in dezen van valsheidt wil beschuldigen / waar van noch hier na. Hier moet ik nu den Leezer aanwijzen / waar in / 't geen ik uit Vlak §. 65. verhaalt heb / tegen de waarheidt strijdt; naamlijk 1. Dat is onwaar / dat hy zeyde / dat de afschaffing van den Joodschen Sabbath zeer langzaam is geschiedt, daar zy al geschiedt was eben na Christi Opstanding; 2. 't is onwaar / dat Christenen ten tijde der Apostelen / haar vergaderingen uit gehouden hebben op den Joodschen Sabbath. 3. 't is onwaar / dat de Christen Kerken / na de tijden der Apostelen beyde die dagen, den laatsten en den eersten dag / gevyert hebben, en dat vijf of zes hondert jaaren lang: want den Saterdags Sabbath is noit van de rechtzinnige Christenen gevyert / en onderhouden als / en nevens

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

nevens 's Heeren Dag: want zy werkten en mosten werken op den Saterdag / en niet rusten / daar zy op 's Heeren Dag niet mochten werken; zy wierden dooz Kletters verklaart dooz de heele Kerk / die zeyden / men most den Saterdags-Sabbath zo wel als 's Heeren Dag vyeren; en zy wierden verbloekt en verbannen verklaart / die op den zelven haar werk nalieten; in verscheyde Kerken waren geen saamenkomsten met allen / op de Saterdag / en daarze waren / was niemant dooz een Wet gehouden / op den zelven in de Vergadering te komen; maar in tegendeel zy wierden gecensureert / die twee dzie 's Heeren Dagen achter een niet in de Vergadering quamen. Hoe derft Vlak dan zeggen / beyde die dagen zijn zo lang gevyert; eben als of iemant zeyde / dat tot Amsterdam, Utrecht en elders / vijf dagen wozden gevyert / of ook tot Dordrecht, alle de zeven dagen / om dat op de zelve gezeeke wozdt.

4 't Is ook onwaarheit / dat de Chzisten Kerk / houdende zo verre den Saterdags-Sabbath / datse Vergaderingen hielden op den zelve / daar in haar Christelijke Vryheidt heeft getoont; in tegendeel zy zondigden daar in / zy leyden een last en bezwaarnis op de Christenen, gelijk Vlak zelfs belijdt / pag. 109: 't was een symbolizeeren met de Jooden, gelijk Voetius zeyde / als 't Synode van Laodicea besloot / dat men op den Saterdag zoude de Euangelien en andere H. Schriften leezen, dat is / predikten. 5. Het is onwaar / dat de Chzistenen ober al hadden gezien / dat de Apostelen den Joodschen Sabbath geduurig in haar tijdt hebben waargenoomen; daar zy den 's Heeren Dag met de Chzistenen geduurig gevyert hebben / en alleen om de Jooden te onderrichten en te obertuigen / op de Joodsche Sabbath in de Synagogen gingen.

§. 78. Uit het boven-gezeyde blijkt / hoe slecht het bewijs is van Vlak, tegen de instelling van 's Heeren Dag dooz Chzistus of de Apostelen / zeggende / hoe waar't dan mogelijk geweest, dat zo lang den Joodschen Sabbath nevens den Dag des Heeren waar staande gebleven? waarom dan zo lang beyde de dagen gevyert? dit weet ik 'er niet mede over-een te brengen; niets is hier zo krachtig tegen, als dit; Wat apparentie, dat zulks zoude zijn geschiedt, zo hier af geweest ware een instelling der Apostelen, of een verbindend gebruyk, gelijk hy spzeekt *pag.* 109. 153. Was 'er daarom geen instelling van 's Heeren Dag / om dat de Chzistenen in veel plaatsen / op den Saterdag (als tot een boozbereyding tot 's Heeren Dag) ook Vergadering hielden en pzeekten / hoewel zy anderszns den dag met werken doozbzachten / en niemant dooz een Wet gehouden was meer op Saterdag als op Donderdag / wanneer men ook placht te pzediken / in de Veegadering te komen? maakte een pzedikatie en saamen-komst op den Saterdag / dien dag des Heeren Dag gelijk? is dat een dag vyeren / op welken men ter Kerken gaat / en men werkt dooz en na? zo moet men disputeeren. Maar weet Vlak ook niet / dat al in de tweede eeuw verscheyde dingen in de Chzisten Kerk zijn gekomen / die tegen Godts woozt / tegen't Apostolisch exempel / en tegen haar ozdinantie waren? wat was dan dat Feestdag-houden op Paasschen en Pinxteren? dat basten eenigen tijdt dooz Paasschen / het solemneel gedachtenis houden van de Martelaaren in Vergaderingen en op jaarlykschе dagen? het bidden naer 't Oosten? ook dooz de dooden? 't Doozhooft teekenen met een kruys by allerley doozval? Hy leeze eens de Worstelende Kerk van Ridderus, achter zyn Apollos.

§. 79. Vlaks zevende Stelling van den Sabbath is / dat men uit kracht van 't vierde gebodt de geestelijke Sabbath moet betrachten, daar de Joodsche een schaduw van was, pag. 110. Maar wy loochenen / dat den Joodschen Sabbath een eygentlijke schaduwe was van een geestelijke Sabbath; en de geestelijke Sabbath moet alle

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

dagen gehouden worden / zo als Coccejus die verklaart ; Dit (zegt Vlak) is het voornaamste van het vierde gebodt, 't oogmerk en de beduydenis desselfs, de geest en ziel daar van, 't Moralissimum, en het altijdt-duurende van 't gebodt ; zo spreekt hy meester Coccejus na / pag. 110. 111, zo wilt men by de eenvoudige schijnen / dat men noch wat Moreel erkendt in 't vierde gebodt ; Doch men kan op zulken wijze spreken van 't gebodt van de Besnijdenis / van dooz den Pziester tot Godt te gaan / van Passcha te houden ; want 't gebodt van de Besnijdenis zach op onze geestelijcke besnijdenis / haar gaan dooz den Pziester zag op ons gaan dooz Chzistus den Hoogen-Pziester tot den Vader ; haar Paasch-houden / op ons geestelijk Passcha houden met ongezuurde bzooden van opreehtigheidt ; zal men dan kunnen zeggen / 't gebodt van de Besnijdenis / van Passcha houden / van dooz den Pziester tot Godt te gaan / van biddende na den Tempel te zien / is niet afgeschaft ? 't is niet heel Ceremonieel / 't verbindt de Chzistenen noch ; wie en ziet niet / dat dit bedzog is ? dewijl men van de aller-ceremonieelste geboden noch leeringen booz de Chzistenen kan trekken / tot plichten / daar die schaduwen op zagen ; en in die zin kan men zeggen / dat niet een jota of tittel van de Ceremonieele Wet van Mozes zal vergaan ; 't welk Vlak hier inbzengt. Nu tot verder wederlegging zal Vlak vinden in het Disputt pag. 375. &c. daar wy toonen / dat den Geestelyken Sabbath niet en is de moreele substantie van het vierde gebodt. Nochtans stellen wy zo zeer als iemant / dat men op den weekelijkschen Chzistelyken Sabbath geestelyk moet Sabbath houden / in Godt en Chzistus onze ruste zoeken / gelijk wy in de Practijk des Sabbaths dat leeren / pag. 11. 16. Wat aangaat de zin van de texten / die Vlak hier verkeerdelijk uitlegt / en toepast / Jes. 56. 58. 66. die is te haalen uit ons Disputt in veele plaatsen.

§. 80. De achtste of laatste Stelling, waar mede Vlak alle zijn voorige dwalingen / booz de oogen van de eenvoudige / een goede verw wil geben / is / dat wy noch verbonden blijven uit de Analogie van 't vierde gebodt, om ten minsten weekelijks een dag te besteden tot Godtsdienst, en rust daar toe noodig, pag. 114. Hier staan dan de navolgende dingen aan te merken : Eerst, hy zegt / dat de letter van 't vierde gebodt zulks niet en eyscht, en 't geen de letter eyscht uitwendig, dat raakt de Jooden en niet ons, pag. 115. Hy wil dan zeggen / 't vierde gebodt eyscht geen dag van zeven / uit kracht van dat gebodt moeten wy weekelijks geenen dag houden / dat gebodt in de letter raakte heel de Jooden / en niet ons ; is dit dan geen beinzerp / te kennen te geben / dat 'er uit het vierde gebodt een verbintenis bloept tot de onderhouding van een dag weekelijks ? Hoe kan hy toonen / dat men aan zulken analogie of gelijkformigheidt met het vierde gebodt verbonden is / daar Godt het gebodt zelf zoude afgeschaft en weeh-genomen hebben / gelijk de Nieuwe Maanen / en Feestdagen ? indien men in dezen de analogie niet moet volgen / waarom hier ? Of hy moet toestaan dat den zevende dag in 't vierde gebodt Moreel is / en zoo ons verbindt / of men mach zo weinig de Jooden in die verdeeling volgen / als in een maandelijkschen dag / of jaarlijkschen Feestdagen te stellen. Hier zullen de woorden van zijn meester Voetius hem kunnen verlichten ; aldus vraagde hy / *Disp. select. part.* 3. *pag.* 1255. Of de gene, die de Moraliteyt van de weekelijksche Sabbath loochenen, zonder tegenspreeking, of een stilzwijgend gevoelen van de moreele noodzaaklijkheidt, kunnen bepaalen, dat ons Christenen een dag van zeven is de zekere en genogzaame tijdt, en derhalven, dat wy verbonden zijn om Godt na te volgen, die in het O. Test; den zevenden dag gestelt heeft ? *Antw.* Neen ; want aldus behouden zy niet alleen 't vierde gebodt in opzicht van 't geslacht (dat 'er een tijdt tot den Godtsdienst afgezondert worde) maar in de soort en bepaaldelijk, wat aangaat die zelvige proportie en

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

tie en verdeeling van tijdt; Gewis uit haar Hypotheſen heeft men liever moeten dringen, dat de Chriſtenen allerverſt mochten afgaan van de Ceremonieele en voorbeeldige verdeeling van tijdt, op datſe zelfs niet in de minſte ſchijn mochten ſchijnen tot dezelve bepaaling van de tijdt met de Jooden te vervallen; even gelijk zy vryelijk verkiezende uit alle de dagen (na haar gevoelen) immers den Saterdag zouden voorby gaan, op datſe van de Synagoge zoude verſchillen; het zelve zouden zy doen in deverdeeling en ordineering van de dankdagen, indien zy zodanige zouden inſtellen, op datſe niet in de minſte ſchijn mochten ſchijnen, de nieuwe maanen der Joden weder in te brengen. Vlak hoewel hy Voetii woorden niet aanhaalt / zegt / dat 'er de contradictie niet in is, die Voetius hier in meint te zien, pag. 115; maar hy gelieve zyn woorden eens nader te overwegen / misſchien zal hy 'er in beginnen te zien / dat andere met zyn Meeſter daar in zien.

§. 81. Ten anderen. Vlak zoekt de redenen op / waarom de Kerk het by eenen dag weekelyks liet; zeggende / Na datmen zo lang twee dagen gevyert had, heeft men het eyndelijk by een gelaaten; de gronden en redenen ſchijnen my toe, geweeſt te zijn. 1. 't vierde gebodt. 2. Godts exempel, daar in vermelt. 3. 't exempel der Joodſche Kerk, haar ruſt dan beſteedende tot oeffening van Godsdienſt. 4. dat van Chriſtus is goedt gevonden, en gevolgt; zulks de Chriſtenen geen minder yver wilden toonen tot hun Godsdienſt; waar van daan ook ſchijnt overgebleven t'onderhouden van de hoogtijden Paaſſchen, Pinxter &c. *pag.* 115. Hier op zeg ik; 1. Noit heeft de Chzisten Kerk goedt gevonden twee dagen te vyeren / laatende het eyndelyk by een; gelyk ik klaar getoont heb. 2. Men moſt ons niet zeggen / wat ſchijnt de reden geweeſt te zyn / by de oude Chzisienen; maar op wat grondt wy verbonden zyn een dag 's weekelyks te houden / 3. Hebben de oude Chzisienen een dag weekelyks gehouden / uit een verbindende kracht van 't vierde gebodt / en van Godts exempel in 't gebodt; zeer wel / dat is ons gevoelen; maar verbindt ons de letter van 't vierde gebodt niet; eyſcht die het niet van de Chzisienen / zo verbint ook Godts exempel haar niet; dus ſtelt Vlak niet zekers. 4. Heeft Chzistus en zyn Apoſtelen goedt gevonden / het doen van de Joodſche Kerk voor Chzisti doodt; geen wonder / 't gebodt was daar; hebben zy het ook goedt gevonden na Chzisti opſtanding / zo was 'er dan een inſtelling van 's Heeren Dag door haar goed vinden; want zy vonden niet goedt / dat den laatſten dag zoude in gebruyk blijven; en indien zy 't goed vonden conform 't vierde gebodt / zo hebben wy onze wenſch. 5. Heeft de Chzisten Kerk een dag weekelyks uit die grondt / daar zy haar Feeſtdagen van daan heeft / zo had zy dan niet meer grondt / om des Heeren Dag weekelyks te ſtellen / dan de Feeſtdagen jaarlyks; tot beyde had zy het exempel van de Joodſche Kerk; maar dat exempel was in vele dingen niet te volgen / als een regel / als blijkt uit Gal. 4: v. 9, 10. Col. 2: v. 16, 17, 20.

§. 82. Ten darden. Vlak brengt generale gronden / van het houden van een dag weekelyks. 1. Dat zonder die tijdt de Godsdienſt niet eerlijk noch ordentelijk zoude kunnen geſchieden. 2. Dat het volk moet onderweezen worden van Godt haar Schepper. 3. Daar is een geeſtelijke en eeuwige Sabbath. 4. de publijke Godsdienſt, en onderlinge byeenkomſt moet niet onderlaaten worden; daar toe is tijdt, en genoegzaame tijdt nodig; deze heeft men gemeent te zijn, als men bleef by een ordinaire dag uit de week pag. 115; 116. Het is zeker / daar moet publijke Godsdienſt en ſaamenkomſten zyn / en daar toe is tijdt van noode; maar wat verbindt ons tot het houden van een dag weekelyks? men heeft gemeent, zegt hy / dat de tijdt genoegzaam nodig was, als men bleef by een ordinaren dag in de week. Ik

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

vraage / was men verbonden / een dag van zeven te kiezen / als zijnde nodig / en alleen genoegzaam / of niet? indien men ja zo verbonden was; zo gebiedt dan 't vierde gebodt zulks te doen; dies gebiedt het vierde gebodt een van zeven; 't welk hy steedts loochent / en geloochent heeft; indien neen? zo is hier geen verbintenis / maar enkel welgevallen van menschen.

§. 83. Ten vierden. Vlak zegt / de verkiezing van een zevende dag uit de week, kan men tot het vierde gebodt brengen; opentlijke Godsdienst moet 'er zijn, die eyscht tijdt, of dat nu tot het eerste of twede of vierde gebodt gebracht wordt, is van kleyn belang. Voor my, ik breng het geern met de Catechismus tot het vierde gebodt, als 't welk ons leert, zes dagen arbeyden. *pag.* 116. **Wy zeggen; De vraag is nu niet / waar de Godsdienst moet toegebracht worden / maar waar de onderhouding van een zevende dag moet toegebracht worden. 2. Indien tot het vierde gebode / de vraag is / of men oordeelt / dat het daar of daar onder geboden is? indien niet / gelyk zyn gevoelen is / waarom wordt het daar toe dan gebracht? 3. Brengt hy het tot 't vierde gebodt met de Catechismus / zo most hy dan met de Catechismus toestaan / dat het** vierde gebodt ons dat gebiedt; **want zo spreekt de Catechismus / en daar op antwoordt zy; maar hy loochent / dat het vierde gebodt gebiedt / een zevende dag in de week in Godsdienst en rust door te brengen; zo is het dan maar veinzery en on-oprechtigheit. 4. Leert en gebiedt ons het vierde gebodt / zes dagen te arbeyden / en legt ons dat noch op? zo moeten wy dan uit kracht van 't vierde gebodt / geen vyf / geen zeven / geen tien dagen achter een werken / maar alleen zes dagen / zo gebiedt het dan den zevenden te rusten; dit is 't geen wy willen; zo stoot hy zijn voorige zeggen om verre.**

§. 84. Ten vyfden. Vlak geeft noch een grondt; zeggende / het vierde gebodt ziet op de rust der ziele; geen beter middel daar toe, als 't waarneemen van de tijdt des gestelden Godsdienst is; zo doet men dan niet qualijk, als men die daar toe brengt, volgens den regel; daar een deugt geboden wordt, daar worden ook geboden de middelen en oorzaken tot de zelve. *pag.* 117. **Zeer wel; laat ons concludeeren; de geestelijke Sabbath / de rust der ziele moet men houden / en na u zeggen / ziet 't vierde gebodt daar op; nu het onderhouden van een zevende dag in de week is daar toe een middel; ergo is dat middel van een dag van zeven te houden / weekelijks / in 't vierde gebodt geboden / volgens den regel / dien gy goedt keurt / daar een deugt geboden wordt / daar worden ook de middelen tot de zelve geboden: zo bevestigt men / (hoewel tegen zijn hert en meining) ons gevoelen / 't welk men anders bestrijdt; 't zelve doet hy in de twee volgende redenen.**

§. 85. Ten zesden. Vlak gaat voort / en zegt / 't vierde gebodt eyscht de zevende dag in 't byzonder, zo begrijpt het dan een van zeven: want die zevende dag is een van zeven, 't is een dag van de kring der week; eyscht nu het vierde gebodt het heyligen van de Geestelijke Sabbath, het eyscht 'er dan ook de nodige tijdt toe *pag.* 117. **Ziet daar een nieuwe belijdenis / en getuigenis der waarheidt; de wijl 't vierde gebodt de zevende in 't byzonder eyscht / zo begrijpt ze dan een van zeven / en dat is een grond / waarom wy een van zeven moeten houden; zo heeft dan 't gebodt t'allen tijde / en nu ook noch / een dag van zeven (immers** implicitè, **gelyk van Hengel zegde / ingewikkelt en ingewonden) vereyscht; want het begrijpt zo veel; dit is 't geen wy zeggen / en hy zo hardt geloochent heeft. Nu** 't vierde gebodt, eyscht ook de nodige tijdt tot de geestelijke Sabbath; **zegt hy; wel die nodige tijdt is een van de week / die in 't gebieden van de zevende dag begreepen was; zo moeten de Chrisstenen dan / een dag weekelijks houden / uit kracht van 't vierde gebodt; en dus hebben wy dat wy willen: Noch eens /**

§. 86. Ten

§. 86. Ten zevenden, 't Bevel, de order, ja de vloek, van in 't zweet zijns aanschijns zijn broodt te eeten, blijft als noch te betraehten, zegt Vlak; Godt heeft in 't Oude Testament rust en verquikking vergunt, die ons en de onze en 't Vee noodig is; en hy wil niet, dat wy aardtscher, of onbarmhertiger zullen zijn dan de Joodeu, *pag.* 117. Ergo, (want zo moet hy beslupten) Godt gebiedt ons ook noch een dag van zeben te rusten / en dan aan onse Dienstboden en Vee rust te geben / en Godt te dienen op die dag / alzo wel als de Joodeu; Derhalven Godt gebiedt dooz 't vierde gebodt noch alle menschen / zo in 't Nieuwe als in 't Oude Testament / een van zeben dagen te rusten; treflyk! zo komt de waarheidt uit een / dieze bestrydt.

§. 87. Nu volgt het beslupt: Ik zie dat niet, zegt hy / dat 'er over de zedelijkheidt eenig geschil over blijft. Dewijl al deze redenen en gronden zodanig zijn, gemaklijk kan men dan 't zelve spreken, gelijkmen 't zelve gevoelt; alle erkennen, dat men daar toe verbonden is door Godlijke verbintenis, of geboden, die alle op Godlijke uitkomen. Ik zie niet; dat men hier over moet, mach, of kan twisten. *pag.* 117. 138. zo spreekt men dooz de eenboudige; doch verkeerdelyk: want 1. Blyft 'er geen verschil overig? kan men alle gemaklyk 't zelve spreeken? waarom spreekt Vlak dan zelfs zo tegen / en disputeert en twist tegen ons? hoe kan hy het dooz den Heere verantwoozden? wy zeggen / 't vierde gebodt gebiedt ons Chzistenen een van zeben dagen tot een Sabbath te onderhouden / en hy loochent het / en disputeert 'er zo lang tegen; is dit geen veinzery? blijft het geschil dan niet? 2. Wy zoeken de eygen grondt van een Godlyke verbintenis dooz de Conscientie / niet om Godtsdienst te plegen / maar om een heelen zebenden dag weekelyks te moeten rusten en heyligen; zo 't vierde gebodt die Godlyke verbintenis niet bevat / en oplegt; waar staat het dan elders in Godts woozdt? of staat hy toe / dat het vierde gebodt noch van ons eyscht een van zeben; 't is ons genoch; en dan is 't disput daar over uit; en hy heeft zeer gezondigt / met daar tegen te disputeeren. 3. Meynt hy / dat 't gebodt van de Voozgangers in Kerk en Staat zodanig is / dat het op een Godlyk gebodt uitkomt; hy is bedzogen; want onze conscientie legt niet onmiddelyk onder 't gebodt van menschen; 't Pausdom stelt de geboden van de Kerk naast Godts geboden / en wil / dat 't volk een Godlyke verbintenis zal erkennen in de Kerks geboden / en deze twee als Godlyke gehoozzaamen: wy niet: by exempel; Daar is een gebodt van de Voozgangers in Kerk en Politie / van de Feestdagen te houden; is hier een Godlyke verbintenis? komt dat op een Godlyk gebodt uit? ja strydt het daar niet direct tegen? Gal. 4. v. 9. 10. Col. 2. v. 16. 17. 20. 23.

§. 88. Dan woude Vlak geern afweeren onze tegenwerping / van dat uit haar gevoelen volgt / dat 'er dan maar negen geboden zyn; hy zegt / 't is niet te verdragen, dat men voorgeeft, dat men zo doende van de tien maar negen geboden maakt; want de zulke behouden 't geestelijke van 't vierde gebodt, en stellen de Dag des Heeren daar van een gedeelte en middel, en brengen zo veel algemeene gronden by, om de consciențien te verbinden: *Coccejus* zegt over *Rom.* 10. §. 113. *Wy verminken de Decalogus niet (dat zy verre) maar wy leeren, dat men in plaats van de schaduw de waarheidt moet oeffenen uit het vierde gebodt.* Maar die zijn hier eer te beschuldigen, die het vierde gebodt kracht en geweldt doen, die na haar eygen stelling de helft van 't vierde gebodt wech neemen, die geen geestelijke Sabbath erkennen, pag. 118. 119. Hoe lange zal men veinsen en dekzels gebzupken! 1. Als men 't vierde gebodt geheel Ceremoniael stelt / neemt men dan geen gebodt wech / zo dat 'er maar negen Morecle geboden blyven die ons verbinden? Heeft Vlak niet gezegt / dat dit gebodt alleen den laatsten der week geboodt / en ruste op den zelven / en niet meer? en heeft hy 'er niet

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

hy gezegt/ dat en dien dag / en die rust den Jooden eygen was / en nu afgeschaft is? waar is nu dan 't vierde gebodt/ om ons te verbinden? is dit niet hardt / dat men een gebodt van de Eeuwig duurende Wet los maakt / en de menschen alzo leert? Matth. 5. v. 19. maar nu / 2. is dit van eenige kracht / dat men zegt / wy behouden 't geestelijke van 't gebodt, in plaats van de schaduwe de waarheidt? is 't niet even of men zeyde / wy houden noch 't gebodt van de Besnijdenis / van 't Passcha / van door den Priester met onse Offerhanden tot Godt te gaan: want wy behouden 't geestelijke daar van? kan niet elk voelen en tasten / dat men niet oprecht / ja bespottelijk handelt? 3. Die algemeene gronden om de Conscientien te verbinden / die boven gehoort zijn / of bewijzen niet / dat men een zevende dag moet houden / of men moet met ons zeggen / dat 't vierde gebodt verbindt tot een van zeven / 't welk men loochent. 4. Ja komt niet Vlak zelfs genoegzaam uit/ volgende zijn meesters/ zeggende / pag. 130. Lieve doch, waar heeft Godt gezeydt, dat alle de Tien Woorden van de zelve Moreelheidt en verbintenis zijn? Ja waar zoude dat kunnen gezegt worden na waarheidt der zaak? Het tegendeel is overvloedig boven getoont. Dat is 't geen wy zeggen; en waarom dan geloochent? 5. 't Is de onbeschaamtheidt zelf/ dat wy 't vierde gebodt geheel of ten halve wechneemen; dit heb ik breedt getoont; ik wijze dan den Leezer na mijn Historie pag. 322. &c. en byzonder na het Disputt pag. 271. &c. en daar zal hy overvloedig beweezen zien / dat Burman, Heidanus, en Coccejus, in welker voetstappen Vlak nu wandelt / geen tien / maar alleen negen geboden stellen/ die ons verbinden / wat zy ook zeggen / om het te verbeinzen: ook zal hy daar getoont vinden/ dat wy geensins 't vierde gebodt wech neemen.

§. 89. Verder zegt Vlak; al dat Boha, Sociniaans, en Wederdooperſch, en Labadistisch, is ydel; of andere wederom riepen, 't is Joodsch, 't is Browniſtiſch, 't is Robinsons, die dit eerst heeft op-geworpen; is dat broederlijks? is dat na de liefde wandelen? wy zijn 't in de zaak ten principale eens, laat ons doch het zelve spreeken; ende laat hier over niet langer twisting zijn, wat het vierde gebodt en desselfs zedelijkheit aangaat, want wy zijn mannen Broeders, *pag.* 121. Of haar gevoelen over 't vierde gebodt Sociniaans en Wederdoopers is / zullen wy hier na noch hooren; Dat het onze Browniſtiſch is/ heeft hy menigmaal in dit boek gezegt; en Robinson heeft hy het byzonder/ als een voorzetter onder ons/ toegeschreven; en hier zegt hy / dat Robinson dat eerst heeft opgeworpen, te weten / dat 'er anders maar negen Moreele geboden zullen zijn; dit heeft hy uit Heidanus, die aldus tegen Hoornbeek schreef in zijn tweede Considerat. *pag.* 203. Deze Pyl eerst van *M. Robinson* onachtzaamlijk genoch wechgeworpen, en van eenige opgeraapt, is nu ter tijdt geworden het voornaame Wapentuig in deze materie, zo dat byaldien iemant derf zeggen, dat het vierde gebodt niet gelijk als d'andere geboden *Moreel* is, die moet voor een schender van den Decalogus doorgaan, als niet meer overlatende als negen geboden, en dienvolgens geen *Decalogum*, maar een *Ennealogon* alleen stellende. Waar op Hoornbeek antwoordde in zijn *Zondag Rustdag pag.* 126. Deze Pyl is het Argument genomen van de natuur der Tien Geboden, dat 'er zijn tien moreele geboden, en niet negen, derhalven 't vierde gebodt niet gezeyd mach worden, afgeschaft te weezen, of vernietigt. *Antw.* Of deze Pyl eerst geschooten zy van *Mr. Robinson*, zouden wy zo zeker niet konnen zeggen; het zy zo; voorwaar zy is wel geschooten, en niet onachtzaamlijk tegen die, welke 't vierde gebodt aan kant willen doen. En gebruykt niet *Walæus* het zelve Argument, als hy op dit gebodt brengt de plaats *Jac.* 2. v. 10. *Die in eenen overtreedt, is in allen schuldig.* En *Nicolaas Arnoldus*, om van andere niet te spreeken, tegen de Socinianen? En zo veele als 'er disputeeren tegen de vernietiging van het

tweede,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

twede, of vierde gebodt? Maar het heeft ook zijn reden, dat *Robinſon* dit argument gebruykte, dewijl hy 'er kende, en zy haar namaals in de Engelſche Kerk meer hebben geopenbaart, die dit niet voor *ongerijmt* aanzagen, te zeggen, dat wy nu niet meer tien, maar negen geboden zouden hebben; Hoedanige dewijle zich noch noit in onze Kerken hadden geopenbaart, wat wonder, indien dit argument van de onze noch zo niet en was gebruykt; welk op de eerſte roering van zulken opinie, van zelfs in de hand komt; en derhalven zeer wijſſelijk de jongſte *Synode* ter *Goude*, dit in de eerſte plaats heeft nodig geacht, tot verklaaring van haar meining, daar by te voegen, *dat 'er zyn tien moreele geboeden.* Wanneer dan Vlak ons / en de waarheidt openlijk den oorlog aandoet / 't vierde gebodt in zijn ſubſtantie loochent / en weeh neemt / en niet wil erkennen / dat het ons verbindt / om een dag weekelijks in Godsdienſt en ruſt van ander werk door te brengen / en even in dit boek zeer tegen ons twiſt / aangaande de zedelijkheidt van 't vierde gebodt; zo blijkt / dat het maar beinzery is / en een doeksken voor 't bloeden / als hy van vrede ſpreekt; laat hem en andere nalaaten / de geduurige verbintenis van 't vierde gebodt tot een van zeven dagen te beſtrijden; dan is de ſtrijdt daar over ten eynde; maar anders mogen en zullen wy niet nalaaten te ſpreeken voor zulken ſubſtantieelen en fondamenteelen wet / waar op de praktijk der Godzaligheidt zo zeer beruſt / en daar 't hert en gevolg van den Godsdienſt in legt; zo dat / gelijk Hoornbeek zegt / 't vierde gebodt ten aanzien van de betrachting des Godsdienſts, wel genoemt mach worden de ziel van d'andere geboden. *Nader Beweering pag.* 134.

III. AFDEELING.

D. VLAKS Stellingen van den Dag des Heeren.

§. 90. *Vlaks* eerſte ſtelling van 's Heeren Dag is / datſe zo gewoonlijk genoemt wordt / in navolging van Johannes *Openb.* 1: *v.* 10, en met die benaaming van den Joodſchen Sabbath onderſcheyden, en met eenen adem zegt hy / dat men ze gemeenlijk Zondag noemt; en hy geeft terſtondt de Browniſten een ſtreek / datſe het al te hoog op genomen hebben, dat men des Heeren Dag Zondag noemde, en datſe hierom te veel waters hebben vuyl gemaakt; nochtans erkent hy al met eenen / dat het een zuurdeeſſem is van het Heidendom, en dat die gewoonte van de onze niet gepreezen wordt *pag.* 123, 124. wy weeten / dat onze partyen niet alleen meermaal 's Heeren Dag Zondag noemen / maar datſe ook wel ſmaalen op die gene / die den zelven zo niet willen noemen / ja datſe het een diſpuit hebben gemaakt / of men den zelven wel behoorde Sabbathdag of Ruſtdag te noemen; wy weten wat haar beweegt / en wat zy beoogen; wy hebben daarom in ons Diſpuit, pag. 621 &c. met veel redenen bewreezen / dat men onzen 's Heeren-Dag wel Sabbathdag of ruſtdag mach noemen / gelijk ook onze Catechiſmus die noemt / en 't Synode Nationaal van Dordrecht ſeſſ. 14: ja niet alleen laatere ſchrijvers / maar ook eenige Oudvaders / hoewel zelden / noemen onzen 's Heeren Dag Sabbath; gelijk ik toone in de Hiſtorie *pag.* 18, 20. Om dat zommige Leeraars in Zeelandt niet wilden 's Heeren Dag Zondag noemen / ſo ſpraak Jacobus Burs daar ſchamper tegen in zijn gebeingde Weeklage pag. 194. Waar tegen Voetius aanteekent / dat zy dien liever willen Sabbath of Ruſtdag, of 's Heeren Dag noemen, dan Zondag, dat doen zy met groote Autheuren, dat is met alle Synodale Acten, Politijke beſluyten, en Theologiſche

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

logiſche Schrijvers, by welke gy noit zult zondag vinden, dan miſſchien by wege van uitlegging, of na een anders zin en gebruyk, gelijk by *Juſtinus Martÿr* te zien is; zeggende, *op den dag, die der zonne-dag genoemt wordt*; De Neerlantſche Catechiſmus noemtze den Sabbath Vra. 103. *Lacrymæ Crocodili abſterſæ pag.* 53.

§. 91. Zÿn Twede ſtelling is / dat 's Heeren Dag van de tÿden der Apoſtelen / of altÿdt in de eerſte Kerken is onderhouden / pag. 130. hy zegt niet ingeſtelt / maar onderhouden; en wat aangaat die onderhouding / daar van zegt hy het navolgende; dat des Heeren dag van ouds af onder de vyer-dagen is geweeſt; dat wy van de onderhouding deſſelfs leezen, *Hand.* 20. *v.* 7. en van een ordonnantie op de zelve, 1 *Cor.* 16: *v.* 2; dat de Chriſtenen inzonderheidt op den Joodſchen Sabbath ſaamen quamen, als mede op haar Feeſten van Paaſchen en Pinxter, daar naderhandt zÿn bygekomen Kerſtÿdt, Hemelvaartsdag, den dag der beſnÿdenis, of Nieuw Jaar; dat in de handelingen der Apoſtelen geen blÿk altoos is van eenige inſtelling of oeffening van 's Heeren Dag, van Chriſtus opſtanding af; dat doorgaans vermelt wordt haar waarneemen van den Sabbath in de Synagoge, en noit meer als eens van de eerſte dag der weeke; dat 'er een zwakke waarſchÿnlÿkheidt is, in de onderhouding van de Dag des Heeren van de tÿden der Apoſtelen af, en dat Voetius zo veel belÿd, voorts dat het ongefundeerde giſſingen zÿn, 't geen wy tot bewÿs brengen, van dat des Heeren Dag van Chriſtus of zÿn Apoſtelen is / pag. 131-135. Wy merken hier op aan. 1. Dat Vlak met onwaarheidt te kennen geeft / dat de Apoſtelen en Chriſtenen / zÿnde tot een Kerk ſaamen geſtelt / haar bÿeenkomſten ordinaar hebben gehouden op den Joodſchen Sabbath / of op de Feeſten van Paaſſchen; 't is wat anders / dat de Apoſtelen op die tÿden in de Synagogen gingen / of in den tempel om de Chriſtelÿke Religie by de Jooden meer dit voort te zetten; Dit heb ik boven opgeklaart / §. 67, 68, 69. 2. Dat Vlak abſoluit loochent een inſtelling van des Heeren Dag door Chriſtus / of door de Apoſtelen / ja dat hy ter nauwer noodt erkent / dat Paulus eenen 's Heeren dag gehouden heeft / Hand. 20: v. 7. hy vindt noch klem noch nadruk in onze bewÿzen / 't zÿn al giſſingen / weinig blÿk of geen altoos. 3. Dat Vlak alle zÿn ſchÿnredenen en loſſe bedenkingen / tegen de inſtelling en het Godlÿk recht van 's Heeren Dag / zal vinden in ons Diſpuit; en onze argumenten uit Joh. 20: v. 20, 26. Hand. 20: v. 7. 1 Cor. 16: v. 2. Openb. 1: v. 10, Hand. 2: v. 1. &c. beſchermt / tegen al wat zÿn Meeſters daar tegen met al haar verſtandt hebben weeten in te bzengen / in het twede boek Kap. 2, 3, 4, 5. &c. 't is dan ydel / dat hy hier zo wat bzaveert / met exceptien / en dat hy wat meeſterlÿk praat; hy moſt onze argumenten aantaſten; doch daar toe heeft hy noch hert / noch bequaamheidt; 4. Het dunkt hem onbeſonnen, dat ik gezegt heb / bewÿs my, dat de Apoſtelen Hand, 2: v. 1. by een waren, alleen om de Pinxter, en niet om des Heeren Dags wille *pag.* 135. ja dat zal hy noit bewÿzen; want dewÿl de Heere Jeſus met zÿn diſcipelen al te vooren den eerſten dag had waargenomen / en zy uit zÿn doen en ſpreeken met haar / aangaande de dingen van zÿn Koninkrÿk / (daar dit van de verandering van den dag des Godsdienſt / en der weekelÿkſche ruſte een van was) zÿn wille hebben geweeten / zo oordeelen wy / dat alzo Pinxteren / altÿdt op den eerſten dag quam / zy ook op den Pinxterdag te meer zÿn ſamen gekomen / om datſe was de eerſte dag der weeke / en des Heeren Dag. 5. Vlak bzengt Voetii bekentenis verkeerdelÿk by / aangaande de zwakheidt van ons bewÿs uit het exempel der Apoſtelen: pag. 135; want dit zÿn Voetii woorden ter plaatſe / die Vlak aanwÿſt / *Diſp. Select. part.* 3. *pag.* 1259. *Prob.* 19. De Vraag is, wat vaſte reden daar kan bygebragt worden, waarom 't exempel der Apoſtelen in de onderhouding

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

ding van den eersten dag der weeke alle Christen Kerken verbindt, gelijk mede in de verkiezing der Predikanten, in de order der Ouderlingen, Diaken, Leeraaren &c, en haar exempel in de liefde maaltijden, heylige kus, Diaconessen, indompeling in den Doop, de wijze van Propheteeren 1 *Cor.* 14. niet en verbindt? *Antw.* Wy meinen, dat dit het onderscheydt is, om dat deze dingen met passen op allerley Kerken, maar op deze of die onder 't kruys, op die tijdt, in zulken Volk en plaats in zulken getal van toehoorders; maar die andere dingen kunnen op alle passen. **Waar is hier Voetii belijdenis van de zwakheidt van de reden?**

§. 92. Vlaks darde stelling is / **dat de onderhouding van 's Heeren Dag is van een** algemeene godlijke verbintenis *pag.* 136. **Dit is weder wat op pzonken / 't geen d'eenboudige anderſins mocht ergeren: want hebbende in de voozgaande stelling geloochent de godlijke instelling / en Apostolische onderhouding en ozdonneering van 's Heeren Dag / most hy nu recht-uit gezegt hebben / dat des Heeren Dag is dooz een gewoonte / en daar na dooz een bzye menschelijke ordinantie in de kerk geshouden / en derhalven datse geen verbintenis op de Consciëntien legt / iunmers geen godlijke / en niet meer dan de onderhouding van de Feestdagen; maar neen / hy gebzuykt pzeterten / en zoekt zich te verbergen; en wil bewijzen / dat 'er is een** godlijke verbintenis, uit kracht van welke de Conscientien verbonden zijn, tot de onderhouding van 's Heeren Dag; **en dat die** verbintenis vloeyt uit Godlijke beveelen *pag.* 137. **en hier stelt hy eerst veel onderscheydingen van Godts beveelen / en wat al dooz een godlijke verbintenis is te houden; 't komt op de toepassing aan; waar van nu volgt.**

§. 93. Vijf **bewijzen bzengt hy van de godlijkheidt van de verbintenis tot het houden van 's Heeren Dag.** Het eerste **is / daar zijn** gemeene bevelen Godts, van de uitterlijke Godsdienst te oeffenen pag 138: **Doch deze verbinden niet / om weekelijks een geheele dag Godsdienst te oeffenen; zulken godlijken verbintenis zoeken wy; en dan moet 'er noch een godlijk bevel zijn / van dat wy den eersten dag der weeke moeten geduurig waarneemen / en niet een dag / die wy bzywillig kiezen; maar zegt** Vlak, de tijdt moet ons genoegzaam zijn tot nodig onderwijs; en daar toe is de oeffening van 's Heeren Dag zeer goedt gevonden; **zo is zy dan niet genoegzaam / of 't moet een dag van de week zijn; en derhalven is men uit kracht van Godts gebodt / 't vierde der Wet / verbonden een dag van zeven te houden; dat is ons gevoelen / van** Vlak **en de zijne bestreden / zo neemt hy dan de godlijke verbintenis weg.**

§. 94. **Zijn** twede bewijs **van de godlijke verintenis neemt hy van het** bevel der voorgangers, gestijft met de bevelen der Hooge machten, 139. **maar kerk-geboden / en Oberheydts geboden / bzengen dooz zich geen godlijke verbintenis op de consciëntien; bzzonder niet in 't stuk van Godsdienst; wie gevoelt een godlijke verbintenis uit het opleggen van de Nieuwe-jaars-dag / of eenige andere Feestdagen? dewijl die van menschen maar zijn opgelegt / en zy mochten / ja 'k zegge ook / zy mosten dat gelaaten hebben; 't is ons verboden / onze Consciëntien aan** menschelijke geboden **te onderwerpen / en te wozden** dienstknechten van menschen, Math. 15. Col. 2: v. 20, 22, 1 Cor. 7: v. 23. **maar zegt** Vlak, 't bevel is redelijk, en 't openbaart zich zo aan de Consciëntien *pag.* 139. **waarom is 't meer redelijk een van zeven / dan een van vijf of zes / of acht of tien dagen te onderhouden? gewis dit wisten wy niet / en 't quam zo niet op onze consciëntien / ten ware dooz het vierde gebodt; nu dewijl de verbintenis komt van 't vierde gebodt op ieders Consciëntie / zo moet men dan als noch erkennen / dat 't vierde gebodt de Chzistenen verbindt / om een**

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

van zeven dagen/ weekelijks te heyligen en te rusten. Dit loochent Vlak, en hy stelt dat Godt dat heele gebodt / van een zevende / en die zevende te rusten en te heyligen/ afgeschaft heeft ; zo heeft Godt dan in 't Nieuwe Testament de bandt van de consientien wech-genoomen ; hoe kunnen of durven de Menschen dan die wederom opleggen ?

§. 95. Zijn derde bewijs is uit 't vierde gebodt, en desselfs oeffening, door Christus voor goedt gekeurt, *pag.* 139. 140. Dit hebben wy boven op zijn achtste Stelling van den Sabbath al onderzocht; hier is maar een repetitie van het zelve; of hy moet met ons stellen/ dat 't vierde gebodt van ons vereyscht/ dat wy een dag van zeven in Godtsdienst geven / na ses dagen werkens ; of daar is geen Godlijke verbintenis voor ons uit te trekken/ tot een zevende/ veel min tot deze zevende/ die wy nu hebben/ dewijlze na Vlaks oordeel maar enckelijk uit een gewoonte is gevloeyt.

§. 96. Zijn vierde Bewijs is uit de Analogie en over-een komst van 't vierde gebodt den Jooden gegeven ; zy hebben een zevende dag gehouden / Ergo wy niet minder / pag. 140. 141. Maar 1. waarom zoude de Kerk meer volgen moeten de analogie van de weekelijksche Sabbath der Jooden / die Vlak heel Ceremonieel / en afgeschaft stelt / Col. 2. v. 16. 17. en niet de analogie van haar Nieuwe Maanen/ en andere jaarlijksche Feestdagen / ja ook van de Sabbath-Jaren ? Alle die leerden ons door analogie, dat de Chrisienen moeten tijden hebben om Godt te dienen / en Godt erkennen voor de souveraine Heer van alle haar tijdt / niet min dan de Jooden. 2. Vlak heeft boven staande gehouden / dat 't vierde gebodt maar rust geboodt op dien laatsten dag/ dat het niet vereyschte Godsdienst/ en saamenkomsten tot Godsdienst/ ja hy loochent / dat de Israeliten wel eer plachten op den Sabbath saamen te komen ; zo most 'er dan maar analogie van enkel rust/ en die t'eenegaar Ceremonieel/ in opmerking komen ? wat Godlijke verbintenis komt hier uit ?

§. 97. Zijn vijfde of laatste bewijs, is / dat Christus het zo bestiert heeft / dat die dag eyndelijk over al strak is aangenoomen, *pag.* 141. Maar Godts voorsienigheidt is niet den regel / om Godts zin en wil daar uit te oordeelen / maar Godts woordt ; 't blijkt in de Feestdagen / die uit inzichten van na-yver tegen de Heidenen en Jooden, zijn gekooren, zegt Vlak pag. 131. Hy doet 'er by / dat 'er over de onderhouding van die dag Godts zegen gekomen is. Doch dat is geen wonder ; want het is een dag van zijn eygen Instelling ; hy en zegent zo geen menschen vonden/ als zijn Insettingen. Dit is al wat Vlak weet by te brengen ; heeft hy nu niet fray de Godlijke verbintenis van 's Heeren Dag beweezen / terwijl hyze voor een menschelijke instelling / ja voor een enkele oude gewoonte houdt / ingekomen zonder last/ en zonder 't exempel der Apostelen ? Doch tot verder opklaaring / dat men noodtzaaklijk de Apostelen moet erkennen voor ordonneerders van 's Heeren Dag / zal ik hier de woorden van Hoornbeek, en Leidekker by-brengen. Aldus schreef de eerste. Of de Apostelen hebben dien eersten dag der weeke zonderling voor heylig gehouden, op die wijze, op welke de Christelijke Kerke die gehouden heeft, op dat men daar op recht stelle 't Fundament van die waarlijk Catholijke gewoonte ; of laat 'er een ander Fundament gegeven worden, waar uit die Christelijke practijk afgehaalt werde ; of laat 'er eyndelijk gezegt worden, dat 'er geen Fundament is geweest ; 't welk niet alleen hardt is, maar ook een beschuldigen is van die eerste, wie men ook mochte zeggen, dat het geweest zijn in de Kerk, die op geen Fundament, en geen exempel der Apostelen dat gene in-gevoert hebben, 't welk voorts van alle, algemeinlijk, niet zonder een gevoelen vau noodzaaklijkheidt en Godtsdienstigheidt, is onderhouden geweest ; behalven dat, byaldien wy 't begin van de onderhouding

van

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

van 's Heeren Dag afscheuren van de tijdt ende practijk der Apostelen, wy zullen moeten zeggen, ('t welk wy zelfs niet kunnen denken) wanneer, of door wie, of by wat occasie die onderhouding van 's Heeren Dag van die weinige begonnen, en terstondt de toestemming van alle verworven heeft, ja wat gy ook bybrengt, even veylig zal men het mogen zeggen van de Apostelen, en van haaren tijdt, als van de laatere. En indien zy begonnen heeft by het leven der Apostelen, en by haar tijdt, in de welke ook weynig jaaren daar aan, de benaaming van 's Heeren Dag in gemeen-gebruyk is geweest, zoo zal het voorwaar veel beter zijn, dat men dien dag af brengt van de Apostelen tot het gebruyk des volks, dan van 't gebruyk des volks tot de Apostelen; doch indien iemandt een ander en beter Fundament kent, benevens de Apostelen, en 't geen wy gezegt hebben, laat het voort-gebracht worden; 't welk zo lang het niet en geschiedt, zo laat ons Argument die plaats hebben, die het zelfs by de Papisten vindt. *Theol. Pract. lib. 9. cap. 20. pag.* 340. **De tweede / naamlijk** / de Heer Professor *Leidekker*, **zegt** / De Authoriteyt der Apostelen is genoch, om daar op de Godlijke Instelling van den Dag des Heeren in 't Nieuwe Testament te bouwen: want wy supponeeren, dat de Apostelen zulks gedaan hebben, door onfeylbaare ingeving van Godts Geest, waar door zy haar Schriften geschreven hebben, welke ook in plaats van een expres gebodt geweest is. En voorwaar, de afstelling van den precisen zevenden dag heeft door Godlijke Authoriteyt moeten geschieden; Ergo, ten minsten is se niet geschiedt van de Kerk, maar van Christo, of de H. Apostelen in zijn naam. Door die zelve Authoriteyt gevoelen wy den Dag des Heeren in die plaats gestelt te zijn, en niet van de Kerk; Het is zeker, dat die dag in de dagen der Apostelen alreede is onderhouden, en in alle Gemeinten. Is dit wel een waarschijnlijke zaak, dat die eerst in-gestelde Kerk eenstemmiglijk dien dag zoude hebben waargenomen op haar eygen oordeel? onder de oogen der Apostelen? en in haar leven? zonder de Apostelen daar in haar raadt en oordeel verwacht te hebben? Is het wel bedenckelijk, dat niet de Apostelen zulks gedaan zouden hebben, doese over alles in de Gemeinten ordre stelden? Dat zy zelfs dien dag zouden geobserveert hebben op het oordeel van de Kerke? Is 't wel bedenckelijk, dat de Kerk in de plaats van den Sabbath, den Dag des Heeren zoude gestelt hebben te onderhouden, en die macht aan haar genoomen, terwijl de Apostelen noch in 't leven waren? En zonder welker oordeel zy in zulken gewichtigen zaak niet doen mochten? En buyten twijffel niet en durfden! Waar komt het dan van daan, dat het de gemeine practijk is geweest, van alle Kerken, dien dag te onderhouden? Zijn daar op die Gemeinten zonder de Apostelen vergadert geweest? Zedige Verdediging, *pag.* 364. 365.

§. 98. **Nu wil** Vlak **noch toonen / dat 'er een eenigheidt is onder de Leeraars der Gereformeerde Kerk in dezen**; pag. 141. **Hoe kan het weezen; d'eene stellen een Godlijke verbintenis / waar door men uit kracht en eysch van het vierde gebodt een dag van zeven weekelijks moet onderhouden / en daer-en-boven een Godlijke verbintenis van 's Heeren Dag / als van Godt ingestelt of geordineert / 't zy door Christus onmiddelijk / 't zy door de Apostelen en door zijn Geest; De andere loochenen het alle beyde vlak uit / en Vlak houdt het met de laatste party; en dezen komt ons noch zeggen / daar is eenigheit onder de Gereformeerde Leeraars in dezen; maakt niet zijn bestrijden van ons gevoelen / door dit Boek / het contrary voor all' de Werelt bekent? Ebenwel men moet hem hooren / hoe hy de eenigheidt toont.**

§. 99. **Zijn** eerste bewijs **van die eenigheidt / aangaande de Godlijke verbintenis van 's Heeren Dag te moeten houden / is / dat** alle Leeraars de Post-Acta aanneemen, alwaar het Moreele van 't vierde gebodt, in den derden regel geappliceert, ziet

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

op den dag des Heeren, daar de vierde, vijfde en zeſde regel af ſpreeken; die alle moeten zulken godlijken verbintenis erkennen *pag.* 142. Maar indien den darden regel ziet op 's Heeren Dag / luydende aldus / het moreele in 't vierde gebodt is, dat een zekere en gezette dag den Godsdienſt zy toe geeygent, en daar toe zo veel ruſt, als tot de Godsdienſt en heylige overdenking deſſelfs van noode is; (verſtaande dan dooz een gezette dag, een dag weekelijks / niet maandelijks / te meer / om datſe op des Heeren dag ziet / zo zegtze dan / dat het Moreel is een van zeven dagen te houden; dit loochent Vlak, en zegt / 't moreele is een geeſtelijke ruſte; wat godlijke verbintenis bekent hy dan / dooz die regel aan te nemen / dewijl de geeſtelijke ruſt alle dag gehouden moet wozden?

§. 100. Zyn twede bewijs is / dewijl alle de Leeraars, die de vraag van de Catechiſmus met haar antwoordt ſchriftmatig oordeelen, moeten erkennen, dat het vierde gebodt aldaar gepaſt wordt op de onderhouding van den dag des Heeren *pag.* 142. Maar dewijl de Catechiſmus 't vierde gebodt paſt / en te rechte paſt / op de onderhouding van 's Heeren Dag / zo volgt / dat 't geen 't vierde gebodt gebiedt na de letter / 't zelve dat gebiedt te doen op 's Heeren Dag; en derhalven moeten wy uit kracht van 't vierde gebodt onzen 's Heeren dag weekelijks houden met Godsdienſt en ruſt; zo dat het vierde gebodt / al is nu de byzondere dag verandert / in zijn volle kracht blyft in opzicht van ons / gelijk het die had onder 't O. Teſt; dit loochent Vlak, en alle die hy volgt; merkende dan wel / dat hy met dit zeggen gevangen zoude wozden / komt hy 'er met een uitvlucht by / zeggende / wy moeten niet alleen, by de letter van de Catechiſmus blijven, maar by de zin van *Urſinus*, zijn eygen woorden verklaarende; *pag.* 142. en wederom *pag.* 143. men hoordt de antwoordt, gepaſt op de Vraag van 't vierde gebodt, in geen andere of verder zin te neemen, als die by *Urſinus* verklaart wordt; zo mede in zijn *Nareden pag.* 71. Weinig weet Vlak, hoe Urſini verklaaringen dooz den dag gekomen zijn; hy ſtierf in 't jaar 1583 / en hadde noit eenige verklaaringen van de Catechiſmus geſchzeven / of uitgegeven in zijn leven: want David Paræus die de zelve by een gebzacht heeft in 't jaar 1591 / en daar na vermeerdert uitgegeven heeft in 't jaar 1598. zegt in de voorreden, dat de Catechetiſche verklaaringen van *Urſinus* zelf noit geſchreven, noch gedicteert, veel min uitgegeven zijn; maar datſe in de Catechetiſche repetitien van veele jaaren, meeſten tijdt ter loops uitgedrukt, en van de vlytigſte diſcipelen ter loops, ja ook ſomtijdts ſteels-gewijze (want hy wilde, dat men alles in 't hert en niet op 't papier zoude ſchrijven) opgeſchreven, en eyndelijk op verſcheyde wijze van verſcheydene zijn ſamen gebracht geweeſt; en van de Heidelbergſche Catechiſmus / zegt de Wit. (in zijn Catecheſatie over den titel) De voornaamſte Scribenten van dezelve zijn geweeſt *Urſinus* en *Olevianus*. Na datſe nu van de voornaamſte Theologanten van den *Paltz* daar toe te ſamen geroepen, was overzien, ende voor goedt gekent, zo wierdtſe in 't jaar 1563 in January te *Heidelberg* in druk uit gegeven, ende uit de Hoogduytſche Copye in de Neerlandtſche ſpraak in het zelve jaar te *Heidelberg* over gezet, ende gedrukt; acht jaaren daar na is zy by de Neerlantſche Kerken, zuchtende onder de grouwlijke tyrannien van den bloeddorſtigen *Duc d'Alba*, door authoriteyt des Nationalen Embdiſchen Synodi 1571. en volgens *anno* 1578 *in Synodo Nationali* te *Dordrecht*, en zo in 't gemein aangenoomen. Nu uit dit verhaal is baarblijkelijk / dat onze Kerk de Heidelbergſche Catechiſmus aanneemende / de Uitleggingen van Urſinus, noch de Catechiſmus na den zin van Urſini verklaringen niet aan nam; want die waren noch in de werelt niet / ook was die niet alleen dooz Urſinus, maar ook Olevianus, en licht ook andere geſchzeven; en

onze

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

onze Kerk nam ook de vryheidt / om zelfs ontrent die Vraage 103 wat te veranderen / gelyk ik boven §. 12 heb aangetekent. Onze Kerk heeft dan de letter van de Catechismus goedt gekeurt / zonder te zien na iemants zin / die ze mocht ingestelt hebben; hoewel wy ook dit in de verklaaringen van Ursinus, door Paræus samen gestelt / vinden / dat hy oordeelt / dat de Apostelen den Sabbath van den zevenden dag verandert hebben, en dat hy verre verschilt van onze partyen / gelyk wy toonen in onze Historie pag. 75. 76. Immers die Catechismus is het formulier van eenigheidt / 't welk alle Leeraars van Nederlandt moeten onderteekenen; Doch de partyen / en onder die dan ook onzen Vlak, gaan tegen dit aangenoomen formulier aan.

§. 101. Om by deze gelegentheidt wat nader te toonen / dat onze partyen tegen de Catechismus strijden en aanloopen / zal ik hier verhaalen de woorden van Dr. Rysselius; dezelve zegt in zyn Opgehelderde oude rechtzinnige waarheidt aldus / pag. 128. De Catechismus zeggende, *dat het vierde gebodt ons Christenen verbindt, dat wy inzonderheidt op den Sabbath, dat is op den Rustdag, tot ter gemeinte Godts naarstelyk komen, om Godts Woordt te hooren, &c.* die stelt daar mede dit alles vast. 1. Dat het vierde gebodt, zo het daar legt, niet en is afgeschaft, maar den Christenen verbindt, en belast, *zes dagen zult gy arbeyden: maar den zevenden rusten:* want zy vraagt, *wat gebiedt Godt in 't vierde gebodt?* En antwoordt, *dat ik dat doe.* 2. Dat het gebodt ook belast op dien dag vergadering, en openbaare oeffening van Godsdienst te houden: want zy zegt, dat het Gebodt ons belast, dan *Godts Woordt te Prediken en hooren, Sacramenten bedienen, Godt opentlyk aan te roepen.* 3. Dat dan alle dagen niet even gelyk zyn, dat is, even weinig tot den Godtsdienst afgezondert, maar dat byzonderlyk den Rustdag daar toe geheyligt is, *inzonderheidt op den Sabbath, of Rustdag.* 4. Dat het vierde gebodt niet alleen raakt den Joodschen Sabbath, maar dat men ook uit kracht van 't vierde gebodt den Zondag onderhoudt: want *het vierde gebodt*, zegt de Catechismus, *belast ons Christenen*, dat wy onzen bekenden *Rustdag* waar neemen, en dan Godt opentlyk dienen. 5. Dat dan den geheelen Inhoudt des gebodts niet en is die uitterlijke Joodsche ruste, 24 uuren lang, als onze mannen willen: want zy zegt, dat het *gebodt ons belast*, dat men *dan Godts Woordt moet hooren, &c.* 6. Dat dan ook het vierde gebodt niet geheel Ceremonieel is, als de mannen praaten; maar dat het ons moreele zaaken belast, *Godts Woordt te Prediken, hooren, Sacramenten bedienen.* 7. Dat het den Jooden geen ander voorbeeldt is geweest, als nu aan ons: want indien de Catechismus al een afbeelding stelde, zo stelt zy het afgebeelde daar in, *dat ik door zyn Geest in myn werken laate, en alzo den eeuwigen Sabbath aanvange*; het welk, en doe ter tijdt en nu plaats heeft: maar de Catechismus stelt dit in der daadt als een deel des gebods, een deel der heyligmaking, die door de uitterlijke Godsdienst door ons gewrocht moet worden. 8. Dat dan ook den Sabbath uit kracht van die afbeelding niet afgeschaft is: want, zegt ze, *het verbindt ons noch tot dat alles*, zo wel als doe ter tijdt. 9. Dat het geen superstitie of by geloof is, den Zondag vast te stellen tot den openbaaren Godsdienst, als *Bekker* meint, *Nodig antwoordt pag.* 110. En diergelijke dingen meer kunnen uit de Catechismus gehaalt worden, waar tegen deze mannen met uitgestrekten halze aanloopen.

§. 102. Deze dingen zyn zeer opmerkelyk tot overtuiging der partyen / 'k hoop zy zullen ook voor Vlak zo zyn; 't welk te meer zal weezen / als wy zien wat Allinga, een party van Rysselius, daar tegen zegt / en het antwoordt van den Doctor daar op. Aldus staat 'er in de Doodtstuypen van de Coccejaanen en Cartesiaanen, *pag.* 129. Alleen zegt *Allinga*, *de Catechismus vraagt niet, wat gebiedt Godt*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

'n de letter van't vierde gebodt, maar wat gebiedt Godt in't vierde gebodt? Ik daag (zegt van *Rijssen*) alle menschen van eenig verstandt, of iemandt oit rampzaliger uitvlucht geleezen of gehoort heeft? Het gene Godt in de letter verbiedt, verbiedt hy dat niet in't gebodt? En het geen hy in't gebodt verbiedt, verbiedt hy dat niet door de letter? Ik meine immer ja; dewijl de letter alleen het middel is, waar door de Heere zijn goedtvinden te kennen geeft; Dat hy dan gebiedt in't gebodt, dat gebiedt de Heere door de letter. 2. Maar laat het zo zijn, dat Godt het niet gebiedt door de letter, maar in het gebodt; blijven dan niet alle die Stellingen, die ik bebbe getoont, dat uit het zeggen van de Catechismus vloeyen, directelik strijdende tegen uwe maximen? Wat voordeel doet gy rampsalige Schryver dan met uwe zinnelooze exceptie? Hier by voeg ik dat ter zelver plaatse volgt: *Allinga* zeyd, *Doch den Doctor most bewijzen, dat ons alles verbindt, wat in die Wet staat.* Daar hy zelfs (zegt van Rijssen) most bewyzen, dat het alles ons niet verbindt. Maar echter een woordt: 1. Die ganssche Wet is ons gegeven; zo verbindt ons dan alles, wat daar in staat. 2. De text zegt, dat hy vervloekt is, *die een van de minste geboden onthindt, Math. 5. v. 19.* zoo verbindt het ons dan. 3. De Apostel telt de geboden van de Wet op, en zegt; *Zo daar eenig ander gebodt is, Rom. 13. v. 9.* zo verstaat hy dan, dat die ons alle verbinden. 4. De Catechismus verhandelt alle de geboden, als den Christenen aangaande, en vraagt, *Waarom Godt ons die zo accuraat en scherpelijk doet prediken?* (ons nu doen prediken, is ons doen prediken, als ons verbindende) *daar die doch niemandt onderhouden kan*; zo verstaat zy dan dat die ons geheel verbindt. 5. Anders kan iemandt zo licht een uitvlucht maaken over een ander gebodt, als over het vierde.

§. 103. Vlak gaat voort / zoekende blijken van de eenigheidt der Leeraars aangaande de Godlijke verbintenis van de onderhouding van 's Heeren Dag; en zegt / De Professoren *Heidanus* en *Coccejus*, in haaren Brief aan de Synodus van Gouda, (die men met aandacht moet nazien) zeggen, 't vierde gebodt moet zijn plaats niet verliezen uit de tien; zy neemen 't Moreele van den Sabbath aan na de verklaaring van de Catechismus, van de *Post-Acta*, ende van *Thysius*; eyndelijk zy zeggen, dat de Dag des Heeren niet mach noch kan in een andere dag verandert worden, *pag.* 144. Wy hebben boven §. 22-34. dien Brief met aandacht nagezien / en zenden dien Vlak toe / met eenige aantekeningen voorzien / op dat hyze nader overwege / en 'k hoop hy zal beginnen te zien / dat haar verklaaring gansch niet voldoende is / als men die by haar schriften vergelijkt; haar spreeken van de Catechismus zal noch meer licht krygen door de eben voorgaande negen gevolgen / die Rysselius trok uit die Vraage 103. Alleen van het laatste / dat se zeggen / dat men 's Heeren Dag niet mach noch kan veranderen, heb ik niet gesprooken; ick zegge dan / indien 't waar was (gelijk het niet en is) dat de Kerk door een gewoonte vryelijk zonder raadt of exempel van de Apostelen den 's' Heeren Dag gestelt hebben / en verkooren te onderhouden / daar is niet de minste reden / waarom de Kerk die niet zoude kunnen veranderen / gelijk Rivet rondt uit zegt / dat 's Heeren Dag absolutelijk aangemerkt / kan verandert / en op een anderen dag overgebracht worden / en zo staat het ook Primerose toe / gelijk ik toone van beyde in het Disput pag. 562. 602. hoewel zy niet willen / dat men die veranderen zal: Doch indien die dag maar by door een vrye willekeur der menschen / zo mocht men zeggen / dat het nuttig en stichtelijk zoude zijn / dat 's Heeren Dag verandert wierde: want dan zoude effectivelijk blijken / dat de Kerk haar vryheidt had behouden / en dat die ordinantie niet noodzaaklijk was / maar aan de Kerks vryheidt stondt: zo spraak Voetius tegen Burs; By aldien de Wederdoopers en Socinianen, door de daadt zelfs, van den gezetten dag te veranderen, haar vryheidt toon-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

toonden en beschermden, wat zouden zy daar in vremdts doen van de practijk der Apostelen, gelijk gy de zelve beschrijft, *pag.* 174? De natuur van de waare vryheidt vereyscht niet alleen een vrye conscientie, maar ook een vrye daadt, inzonderheidt als 'er gevaar is, dat de conscientie der kleyn-wetende allengskens door een geduurige binding van de daadt tot d'een of d'andere kant, zich een verbintenis inbeelde, *Lacrymæ Crocod. pag.* 38. 51. 52. diergelijke woorden uit zijn Polit. Eccles. part. 1 pag. 269. haale ik aan in het Disputt pag. 602; en ziet ook boven §. 80. noch diergelijke.

§. 104. Om de eenigheidt te vinden bzengt Vlak noch Burmans getuigenis / dewelke zegt / Dat de onderhouding van 's Heeren Dag hem van God geboden was door tusschen-komen van de bepaaling van de Kerk, *pag.* 145. ondertusschen zegt Burman wel uitdzukkijk; dat de onderhouding van 's Heeren Dag niet ontstaan was, noch aangenoomen is door en uit Godlijke Authoriteyt, maar door een gewoonte en ordonnantie van de Kerk, en op 't oordeel en exempel van de eerste Kerk, *Bericht van den Sabbath, pag.* 96. en *Synopf. Tom.* 1. *lib.* 4. *cap.* 17. §. 18; Is 'er geen Godlijke Authoriteyt / en is hier enckel menschelijkheidt / zo is 't Godt niet toe te schzijven; zo vinden wy hier geen Godlijke verbintenis / die op de Consscientien zoude werken; of laat getoont wozden / waar de Kerk die macht gekregen heeft / om op haar eygen oozdeel een weeklijkschen dag in te stellen / na dat Godt de weeklijkschje dag van Godtsdienst afgestelt had / na haar oozdeel; in tegendeel wy hebben elders bzeedt getoont / dat de Kerk noit Authoriteyt / noch macht noch wijsheit gehadt heeft / om de solemneele tijdt des Godtsdienst te bepaalen / en dat God alleen 't recht toekomt / om die te bepalen; behalven dat noit getoont zal wozden / dat indien men de Apostelen en Apostolische Kerk uit neemt / d'algemeene of een byzondere Kerk 's Heeren Dag eerst ingestelt heeft / maar 't zal enckel een oude gewoonte zijn / ziet het Disputt 1. Boek Kap. 6. en 7. en 2. Boek Kap. 13. en 24.

§. 105. Eyndlijk bzengt Vlak eenige woozden uit Loodenstein, Voetius en Hoornbeek; maar geen van de zelve erkent / dat het is waarlijk een Godlijke verbintenis / die de partyen stellen / terwijl zy zeggen / dat 's Heeren Dag uit enckel menschelijke Authoriteyt voozkomt; en dat is nochtans / 't geen Vlak wil bewijzen; Lodensteins woozden in zijn Onderzoek, en Laatste Gedachten, geben alleen te kennen / dat gepzesupponeert / dat het is een Godlijke verbintenis / en dat het zijn geboden die op Godlijke uit komen / die de partyen dzingen by haar gevoelen / zy dan waarlijk als om een niet / en zonder reden een Sabbaths-krijg tegen ons aanbaerden / wanneer zy zich kanten tegen ons / die op Godts gebodt en verbindende Authoriteyt de onderhouding van 's Heeren Dag aandzingen; boozts betuigde Lodenstein, dat de partyen over-gingen in het leger der vyanden / de Papisten / houdende 's Heeren Dag maar booz een Traditie / en instelling en gewoonte der Kerk / gelijk wy uit zijn woozden toonen in de Historie pag. 156. 157.

§. 106. Wat Voetius belangt / die heeft altijdt de verbintenis van 't vierde gebodt tot een van zeven in 't Nieuwe Testament vast gestelt / en gehouden booz de grondt / waar op de Chzistenen haar Consscientien verbonden mosten houden / tot de onderhouding van 's Heeren Dag: ook hieldt hy vast / dat niet alleen de afschaffing en veranderng van den Joodschen Sabbath geschiedt is, door Godlijk en niet door Kerkelijk recht; maar ook / dat 's Heeren Dag niet en is door enckele Traditie, maar uit de Schrift; gelijk te leezen is Disp. Select. part. 3. pag. 1133. en wy hebben boven §. 91, zijn woozden aangehaalt / waar in hy toont / dat 'er een vaste reden is te geven van de verbintenis van 't exempel der Apostelen / om den eersten dag der weeke te houden; Nochtans is dat ook zeker uit zijn schzijften / dat hy niet volkomentlijk

vast

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

vast stondt omtrent den oorsprong van 's Heeren Dag/ hoewel hy beleedt/ te neigen tot 't gevoelen/ van dat 's Heeren Dag van de Apostelen/ en zo van godlijke instelling was/ en dat de contrarie redenen hem niet konden overhalen; Voorts toont hy/ dat hy wel zoude draagen de genen/ die de instelling van 's Heeren dag haalden van de kerk/ als zy ondertussen zeer op de Praktijk van de heyliging van 's Heeren Dag aandrongen/ mits (en dit is wel op te merken) datse de verdeeling der dagen/ van zes dagen tot werken/ en een tot rusten en Godsdienst/ haalden uit kracht van 't vierde gebodt der wet: want dan stelden zy noch een godlijke verbintenis voor de Conscientien/ om een van zeven dagen te houden; maar deze wordt van Vlak en alle de hedensdaagsche Sabbathstrijders gelaochent/ ja die verdeeling haalen zy ook uit het bryne welbehagen van de kerk/ dewijl zy niet willen/ dat het moreele van het vierde gebodt/ 't welk beyde in 't O. en N. Test. verbindt/ is/ een van zeven dagen te houden; 't geen ik daar van Voetius zegge/ zal ik betoonen met zijn eygen woorden/ en dat te lieber/ om dat Vlak dezelve niet volkomentlijk/ en niet getrouwelijk verhaalt; gelijk blijken zal. Aldus spreekt hy in zijn Disp. van den 24 May 1656, Dispp. Select: part. 4. pag. 760. Het gemeene of immers het meer gemeene gevoelen is, dat de ordineering of aanwijzing (*designatio*) van een dag van zeven, is van Godlijk Moreel recht; zo gevoelen *Beza*, *fr. Junius*, *Piscator*, *Paræus*, *Kuchlinus*, *Perkinsus*, *Wittakerus*, *Deodatus*, *Festus Hommius* in de Catechetische Tafelen, &c. Eenige andere gevoelen, dat die verdeyling in het N. Test. behouden is aan de vryheidt en wille-keur van Kerkelijken en Politijken; hoedanige by na zijn, of schijnen te zijn *Calvinus*, *Danæus*, *Ursinus*, *Rivetus* &c. De Papisten schrijven de bepaaling van alle Feesten en tijden aan haar Kerk toe, en zy onderwerpen de Conscientien aan die bepaaling; wy gevoelen met de eerste, dat die verdeyling schriftuurlijk, en van godlijk recht is, en zo oordeelen wy, dat best het Sociniaans argument voor de verandering van de Wet door Christus een nieuwe Wetgever, wech genoomen wordt (Dit alles / 't welk veel licht geeft aan 't volgende / heeft Vlak over geslagen; nu volgt) Wat aangaat den eersten dag der weeke, die wy 's Heeren Dag noemen, wordt gevraagt, of die uit den weeklijkschen cirkel zy geordonneert, of aangeweezen van Christus onmiddelijk, of van de leere of praktijk en exempel van de Apostelen in 't N. Test., en by gevolge, of zy van godlijk onveranderlijk recht zy; dan of zy van een vrye en tijdlijke Apostolische onderhouding zy, dewelke alle Kerken altijdt en overal niet zoude verbinden? ik om de waarheidt te zeggen, zoude in dit verschil nauwlijks iemant tegen spreeken, indien hy maar N B de verdeyling uit kracht van 't vierde gebodt van de Wet der tien gebooden toe laate, en hy niet en dryve, dat de Christelijke Sabbath van den eersten dag ter weeke tot op een anderen dag overgebragt moet worden; Nogtans en zie ik niet (merk / alle deze woorden heeft Vlak uitgelaaten) dat de rechtzinnigheidt of praktijk der Godzaligheidt eenig nadeel krijgt, indien ik neige na het eerste gevoelen; maar inzonderheidt (wat gevoelen iemant ook verkiest, *quamcunque sententiam quis elegerit*) oordeele ik, dat wy alle over de praktyk des Sabbaths bekommert moeten zijn, op dat alle afgeleydt van de Sabbath-schendingen, in Godsdienstige oeffeningen mogen beezig zijn; in plaats van de laatste woorden / zegt Vlak, Voetius geeft vryheidt van gevoelen, behoudens alleen de praktyk van dien dag; 't welk niet na waarheidt gezegt is / gelijk de Leezer uit de woorden ziet; wat Vlak verder uit Voetius citeert / geeft niet te kennen / dat hy oordeelde / dat de partyen een godlijke verbintenis stellen; ziet mijn Historie *pag.* 129 &c.

§. 107. Wat Hoornbeek aangaat / die zeyde wel deze woorden in zijn 's Heeren Dags

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

Dags heyliging *pag.* 451. dit behooren alle te zeggen, die vrede en heyligheidt lief hebben, dat wy uit kracht, immers uit Analogie van 't vierde gebodt verpligt zijn, onzen dag, die nu in plaats is van den ouden Joodschen Sabbath, te rusten van ons werk, om dien Gode te heyligen; en hy zach op die gene / die met Walæus gevoelden en spraken; maar als hy de schriften van Heidanus en Coccejus gezien heeft / waar in gestelt wordt / dat maar alleen rust geboden is in 't vierde gebodt / en dat die enkel Ceremonieel was / en dat beyde de laatste dag / en die rust / (zijnde al wat sy zeggen / in de letter van't vierde gebod bevat te zijn) zijn afgeschaft / en zo in der daadt het heele vierde gebodt afgeschaft / en dat 'er niets voor de Christenen over blijft / dan een geestelyke alle dags Sabbath; zo heeft hy geoordeelt / dat de hedensdaagsche bestryders van den Sabbath / geen godlijke verbintenis leggen op de Conscientien der menschen / maar datse door haar leere de weg baanen tot losigheidt; het zal nodig zijn / dat ik hier eenige van zijn woorden voort bringe / op dat de leezer zie / hoe weinig Hoornbeek voldaan was met de verbintenis / die de partyen stellen ontrent de onderhouding van den dag des Heeren; aldus spreekt hy in zijn Nader Beweering *pag.* 29, 30. Alzo heb ik doe geschreven, wanneer ik niet en dachte, dat iemant onder ons die party zoude kiezen, welke onze Leeraars altijdt in de Sociniaanen en anderen hadden bestraft, ende wederleidt, van't vierde gebodt uit te schrappen, en de Conscientien hier van te ontbinden; derhalven die zaak zijnde verandert, en ik bedrogen in mijn meining, &c. De Kerk heeft altijdt gehad, en moet hebben, een Sabbath of Rustdag tot byzondere betrachting van den Godsdienst, welke nergens anders kan van daan werden gehaalt, als uit het vierde gebodt, welk alleen van een Rust-dag spreekt, en uit zijn verbindende kracht op ons, op allen; vervolgens in dien aanzien is't vierde gebodt moreel of zeden-pligtig; ten zy men de noodzaaklijke onderhouding van den rustdag ergens anders uit kan haalen, dan uit het vierde gebodt, 't welk ik niet en zie. En pag. 14, De Godsdienst hangt aen Godts gebodt, die ook een byzonderen dag daar toe wilt geheyligt hebben; maar wanneer deze zaak daar toe zal gebracht zijn, datse los is gemaakt in de Consciencie, en de menschen zullen meenen, door Godts Wet daar aan niet gebonden te zijn in Consciencie, zal't voorts zeer haast los worden in praktijk en leven; niet dat men een zaak de Consciencie moet opleggen, die Godt heeft vry gelaaten, en niet geboden: maar dat men een gebodt Godts en de Consciencie daar over los makende, te zien heeft, wat zwarigheidt en ongebondenheidt daer uit staat te verwachen in het leven; Godts gebodt leggen wy tot een fundament in de eerste plaets, en daar van brengen wy 't de menschen op haar Consciencie, om van Consciencie te komen tot praktijk. Wederom *pag.* 146. wy hebben aangeweezen, hoe die gene, welke het vierde gebodt uit de Wet los maken, en volgens dien de Consciencien in de onderhouding van het zelve, den weg baanen tot profaniteyt (N. 25. de woorden / waar mede Hoornbeek dat toonde / staan *pag.* 117-120, en *pag.* 135, 140, en ik hebse in het Dispuit geciteert *pag.* 348, 349; en staase daarom hier over. Voert hier by pag. 181, 182. van die Nader Beweering; daar hy zegt; gy wilt in dezen Godts gebodt voorby gaan, ende leunt alleen op menschelijke traditie ende gewoonte: wel een iegelijk zy in zijn gemoedt ten vollen verzekert, *Rom.* 14: *v.* 5, wy zijn in het onze verzekert van Godts gebodt en wil, en daar na trachten wy ons te gedragen, ziet toe, hoe gy, ontbindende het gebodt van de Consciencie, en de Consciencie van 't gebodt, de zaak van de heyliging des Rustdags zult vast houden, en kunnen hardt aan dringen; daar wy in tegendeel zien, ende bevinden, en de natuur der zaake leert, dat het vierde gebodt geannulleert, ende de menschen vervol-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

gens ontbonden zijnde van hare onderhouding, veele losligheden en profanatien overal door breeken; waar aan ik geen deel en schuldt oit wil hebben, en my voor Godt en de menschen ontschuldige, en my altijdt genoeg zal verdeedigen dit mijn tegenwoordig schrijven; wederom *pag.* 121, laat ons toe, den dag des Heeren te houden, in Conscientie uit Godts gebodt; belieft het u, die niet anders te onderhouden dan uit kracht van een Kerkelijke traditie, en gewoonte, om ergernis te mijden, niet als of gy door Godts gebodt daar toe waart gehouden, alleen uit 't gebodt der menschen, om deze te gehoorzamen; maar wy ook, om Gode; laat ons trachten den een den anderen voor te gaan in neerstige en heylige onderhouding van de zaak.

§. 108. Noch zoekt Vlak een voor-oordeel in den Leezer tegen ons gevoelen te werpen / met te zeggen / dat wy onzekere bewijsredenen gebruyken, en dat wy de zwakheidt onzer bewijzen moeten bekennen, pag. 136, 147. en daar toe brengt hy / (behalven Voetii wankeling ontrent de oorspronk van 's Heeren Dag / waar van wy overvloedig genoeg gesprooken hebben) dat Hoornbeek belijdt / dat 'er geen expresse en formeele instelling is van 's Heeren Dag in de Schrift; *pag.* 149. Maar wy loochenen dit / dat wy in onzen oogen eenige onzekere bewijsredenen gebruyken / en dat wy de zwakheidt onzer bewijzen erkennen; 't is wat anders / dat d'een of d'ander Leeraar geen kracht genoeg mocht zien / in 't een of het ander bewijs / maar elk gebruykt zulke bewijzen / die hy oordeelt zeker te gaan; Wy hebben in ons Disputt meenigte redenen gebruykt voor 't godlyk regt en instelling van 's Heeren Dag / die de onze oordeelen / (en ik zie ook niet anders) krachtig / ja demonstratief te zijn; en die ook al den aanval van de hoof den van die partij / zo in Engelandt als in Neerlandt / niet heeft kunnen los maken; laat Vlak, zo hy 't nodig vindt / en vertrouwen van zo veel bequaamheidt heeft / dezelve eens trachten te ontzenuwen. Wat aangaat Hoornbeeks belijdenis / 't schijnt dat Vlak zyn wooorden niet wel bat; ik zal hem dan zijn Meesters stem eens nadrukkelyk en dupdelyk doen hooren; aldus spreekt hy in zijn Nader Beweering *pag.* 132. Ik en zegge niet, dat men geen instelling van des Heeren Dag kan voort brengen, noch van Christus, noch van de Apostelen, maar geen formeele instelling, dat is met zo veel solemneele woorden, en *pag.* 145. Hoedanig onze argumenten zijn, die wy voortgebracht hebben voor de godlijke Authoriteyt van des Heeren Dag, als onzen Christelijken Rustdag, zo uit den inhoudt van 't vierde gebodt, als de Apostolische schriften, laten wy godvruchtige en verstandige oordeelen, niet die; welke door ydele passien, en voor-oordeelen gedreven, niet bequaam zijn, omze na behooren te overweegen, voor al zulke niet, die voor haer opinien nauwlijks een argument weten te maken, 't welk niet en mist in zijn form, ik laete staen in de materie: en wederom in zijn Zondag Rustdag *pag.* 104. Om te bewijzen, dat het niet altijdt noodzaaklijk is in een zaak, die van godlijk recht ende authoriteyt is, voort te brengen een expresse ende formeele instelling met zo veel woorden, genoeg zijnde, dat 'er is een generaal gebodt, waer uit zulks volgt, en daar op eenig godlijk exempel, bracht ik voorr den kinderdoop, die noodzaaklijk, en van godlijk recht is, nochtans niet met zo veel woorden geboden in de H. Schrift, doch genoegzaam daar in vervat, en met veele redenen daar op gefondeert, en *pag.* 114, 115. De onderhouding van des Heeren Dag, alhoewel zy niet en heeft een formeele instelling voor haar met zo veel woorden, hebbende nochtans het fondament in de Praktyk, schriften en recommandatie der Apostelen, ende hare onderhouding gefondeert, op 't geen in 't vierde gebodt, aengaende de heyliging van den tijdt ende dag tot den Godsdienst,

geschre-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

geschreven is, wordt van ons erkent te zijn van Godlijk gezach ende kracht. Men heeft op andere plaatsen lang en zeer gedisputeert over 't houden van Kerkelijke Vergaderingen en Synoden; nergens staat geboden, gy zult Synoden houden, nochtans word wederzijds erkent de ordre van Synoden in de Kerken-regeering te zijn *Juris divini*, uit Godlijk Recht en Authoriteyt; Ende zodanige dingen zouden meer kunnen bygebracht worden, van Godlijk recht, alleen om datse op de Schriftuur, in schriftuurlijke exempelen ende redenen zijn gefondeert, schoon niet hebbende eenige formeele ende eygene instelling met zo veel woorden, als wel andere dingen van dien aart; **Wederom elders spreekt** Hoornbeek **aldus:** Iets wordt op tweerley wijze ingestelt, of met uitdruklijke woorden, of door de practijk, met reden ondersteunt, en om na te volgen voorgestelt. *Blondellus* zegt, de Episcopis & Presbyteris pag. 383. *Want al verschillen de Godlijke of menschelijke Exempelen van geboden, zo bevatten doch die alle de kracht van een gebodt, die om na te volgen voorgestelt zijn, en niet een naakte Wet, maar een Wet met de practijk eenigsins bekleedt, vertoonen.* Nu dat het exempel der Apostelen, in den eersten dag der weeke te onderhouden, tot navolging is voorgestelt geweest, blijkt daar uit, om dat alle de Christenen over al dat nagevolgt hebben; waarom ook niemant zegt, dat des Heeren Dag niet al van de Apostelen af in de Christen Kerk is onderhouden, *Theol. pract. lib. 9. cap. 20. pag.* 341. **Daarom zeyde** Voetius **tegen** Burs, waar is toch een uitdruklijk gebodt in 't Nieuwe Testament van Ouderlingen en Diakonen te stellen, van kinderen te doopen, van 't gebruyk en misbruyk van het lot, van de geoorlofde overwinst? Ziet dat gy de weg niet en baant voor Wederdoopers, en Socinianen; als of geen gebodt ons verbondt, dan dat uitkruklijk in de Boeken van 't Nieuwe Testament voorgestelt wordt. *Lacrymæ Crocodili abstersæ pag.* 51. **Wy hebben ook in ons Disputt. dit heeft genoeg tegen** Primerose **beantwoordt**/ pag. 577. 588.

§. 109. **Daar na gaat** Vlak **voort/ en excipieert wat tegen de texten/ die wy voor 's Heeren Dag bybrengen/ maar 't is overbloedig in ons Disputt beantwoordt/ en verdedigt/ selfs dat Argument/ 't welk wy maaken uit** Psal. 118. v. 24. **hoewel het van veele van de onze niet gebruykt wordt/ en schynt van de allerzwakste te zijn; meinen wy zo duydelijk en klaar bevestigt te hebben/ ook tegen** Primeroses **exceptien/ dat wy het nevens d'andere mogen plaats geven/ ziet het Disputt pag. 554. &c. 452. 86. Doch** Vlak **zegt/ en dat is al dat hy 'er toe doet/ hy zegt/** 't Is te verre gezocht *pag.* 129. 't Is een groot misverstandt; want 't ziet op de geheele tijdt van 't Nieuwe Testement. *pag.* 151. **Doch dit bekent hy;** Indien men een Instelling vondt van des Heeren Dag, zo zoud ik licht kunnen toegeven, dat Psal. 118. daar op zoude zien en passen. **Wel wy vinden veel blyken en bewyzen van een Instelling/ gelyk onze andere Argumenten te kennen geven; doch onze** Vlak **wil deze Godlijke Instelling noch spreeuwder hebben/ en met formeele woorden; en om dat Christus en de Apostelen zo niet gesproocken hebben/ zegt hy van ons/** gewisselijk die zo hevig en geduurig dryven, schijnen yveriger dan Christus en de Apostelen, die men met zulk doen haar verzuym schijnt te verwyten, *pag.* 150. **Indien zulken smaaden/ ('t welk by hem gewoon is) was disputeeren/ men zoude dan veele onder de Disputanten mogen stellen/ die geen** Syllogismus **in zijn vorm kunnen maaken/ en geen goede styl of methode in haar schryven kunnen houden/ maar als een verwarde** Chaos **alles aan-een-hangen/ als of zy geen Redeneer-kunst ait geleert hadden; Laat** Vlak **hier bedencken/ dat hoewel hy misschien een instelling van 's Heeren Dag gelooft/ door de Kerk geschiet/ hy nochtans/ zo weinig als** Heidanus of Coccejus, **een expresse Kerkelyke Instelling kan voortbrengen: 't welk** Hoornbeek **aanmerkt/ zeggende/** Daar men van ons eyschte voor de onderhonding van des Heeren Dag, een expres be-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

vel, wy achtende dat in dezen ons genoch behoorde te zijn, te hebben haar exempel, 't welk zelf die van contrarie Opinie ons toestaan, hebben wy in tegendeel haar geurgeert, dat zy niet kunnen voortbrengen een expresse Kerkelijke Instelling van dien dag; dewijl men behoort bereyd te zijn, zodauige Argumenten te geven voor zijn zyde, als men eyscht van een ander; zo zeyden wy doen, dat men by de Kerk niet en konde aanwijzen, wat Kerk, in wat tijdt, by wat occasie of fondament, die dag eerst was ingestelt of begonnen; te meer als ons wordt toegegeven, dat men al by der Apostelen tijde, en van de Apostelen zelve deze onderhouding had gehadt, waar op ons met zo veel woorden wordt toegestaan, *dat zy hier in niet kunnen voldoen. Nader-Beweering, pag.* 90.

§. 110. Nu Vlak **wil een proef geven / van dat hy krachtig disputeeren kan / en dat tegen de Godlijke Instelling en verbintenis van 's Heeren Dag; en hy brengt vier Argumenten.** Het eerste **is genoomen** van 't lang, vijf of zes hondert jaaren onderhouden van beyde, den Sabbath en 's Heeren Dag; daar is, **zegt hy** / niets, dat hier tegen zoo krachtig is, *pag.* 153. **Ik zeg in tegendeel / niets krachteloozer / dewijl den Saterdags-Sabbath wierdt gehouden als een werkdag / en 's Heeren-Dag als een heylige dag; gelijk ik dat boven getoont heb** §. 71. 72. 73. 77. 78. **ziet ook / wat wy hier op geantwoozdt hebben in het** Dispuit pag. 476. 579. **en in de** Historie pag. 10. &c: Het tweede, **is genomen van de twist der** Asiatische Kerken **met de** Westersche, **waar van de eerste wilden** Pascha **houden** op den 14. der Maandt, **de laatste** op 's Heeren Dag, pag. 153. **In tegendeel / dewijl beyde erkenden en hielden 's Heeren Dag / en de Westersche Kerk / om niet Joods te schynen / 't Pascha wilde op 's Heeren Dag overgebracht hebben / zo geeft dat klaar genoch te kennen / dat haar een Godlijke Authoriteit verbondt tot 's Heeren Dag.** Het derde **neemt hy van** 't houden van Paasschen en Pinxteren, overal en altijdt, en met zulken yver waargenoomen, zonder eenige Goddelijke Instelling, alleen in navolging van Jooden, en uit Christelijke inzichten, en schoon men zo veel waarschouwingen daar tegen gebruykt, pag. 154. **Dit is aldus geargumenteert / menschelijke inzettingen en Joodsche Ceremoniele Feestdagen / zyn wel overig over al / ja van der Apostelen tyden af / ook tegen veel waarschouwingen (ja tegen Chzisti en der Apostelen bevel** Matth. 15. v. 3, 6. 9. 13. en Col. 2. v, 16. 17. 20. 21. 22. 23.) **onderhouden / zo is 'er dan geen Godlijke instelling van 's Heerrn Dag van doen geweest / om die te doen onderhouden / ziet ons antwoozdt in het** Dispuit pag. 580. Het vierde **neemt hy van** Vast en Dank-dagen, die de Overheidt bepaalt, de tijdt van 't Avondtmaal te houden, de uur van 't prediken, dat by de Kerk bepaalt wordt, alle alleen poiuten van order; geen Christen zal die tegenspreeken, *pag.* 154. **Doch** Vlak **most gedencken / dat hy zegt** pag. 170. Vastendagen en Dankdagen werden na voorval van de Godlijke voorzienigheidt gestelt, en de algemeene gronden daar van zijn in Godts woordt; **zo dat daar over een Godlijke verbintenis komt uit Godts bevel / gelijk** Joel. 1. v. 14; **en wat belangt zaaken van ozder / die niet konden bepaalt wozden / van wegen dat de gelegentheden veel veranderen / en daarom aan de Opzienders der Kerke gelaaten zijn / die men in dezen wegens Godts gebodt moet gehoozzaamen; het is daar wat anders mede / als met een zaak van groot gewicht in de Religie / die konde en moste bepaalt wozden; Hier toe dienen** Hoornbeeks **woozden in zijn** Nader Beweering, *pag.* 119. 120. Alhoewel wy dat wel weeten, dat verscheyde dingen alleen door ordre en gebodt der menschen, van Kerk of Politie, konnen worden onderhouden, die niet hebben eenig gebodt Godts; zo en kan doch van de onderhouding des Rustdags het zelve niet worden gezeyd, als zoude hier anders niet zijn dan een stil gebruyk, en

zo

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

zo Kerkelijke als Polityke ordonnanty, de zaak voorts niet goet, noch noodzaaklijk uit Godts gebod, dewijl in dezen niet alleen 't vijfde gebod, als zy spreeken, maar ook het vierde in zijn substantie en moraliteyt moet onderhouden worden; welke moraliteyt is, te hebben een zekere en gezette dag, den Godsdienst toe geeygent, en daar toe nodige en bequaame rust. Zo dat wy in 't onderhouden des Rustdags in ons gemoedt moeten zien, wel voornaamlijk op het vierde, en niet alleen op 't vijfde gebodt: waarom ook deze zaak van 't onderhouden van den Rustdag, by alle Kerkelijke en Theologische Schriften, gebracht wordt tot het vierde gebodt, niet tot een ander: Waar uit noodzaaklijk volgt, dat het is een ding te onderhouden uit kracht van dat gebodt, en welk hier van daen, van Godt naamlijk, en niet van menschen, noch van menschelijk gebruyk of ordonnantie, ontfangt zijn kracht en waerdye: want is het een zaak, niet goedt in zijn zelven, en niet uit Godts gebodt, maar alleen door menschelijke institutie, zo is 't dan in de handt van menschen, dien dag anders te stellen, en gestelt te veranderen.

§. 111. **En nu** meent Vlak genoeg beweezen te hebben, dat men eens is in de Praktijk, tot onderhouding van den Dag des Heeren, wat aengaet een godlijke verbintenis, ook voortvloeyende uit kracht en Analogy van 't vierde gebodt; en zo blijkt, **meint hy**/ dat men zeer liefdeloos te werk gaat, als men de gemeinte zoekt in te boezemen, dat de godlijke verbintenis wordt bestreden, en dat de Sabbathbestrijding te tellen is onder Neerlants landt-verwoestende zonden, de godvruchtigheit van uitstekende mannen verdacht makende; anders, **zegt hy**/sprak Voetius *part.* 3. *pag.* 1242. (pag 154-155.) **Verre is het 'er van daan/ dat men hier eens zoude zyn: want hy loochent vlak uit/ dat 't vierde gebodt een zevende dag aan ons gebiedt na zes werk dagen/ en dat 's Heeren Dag van godlyke instelling is;** en Heidanus **zegt**/ men ziet, op wat slechte gronden men de godlijke Authoriteyt van des Zondags onderhouding timmert, en met wat voozen en losse knoop men die vast gaet binden, en aenhangig maken aen 't vierde gebodt. *Considerat.* 1. *Deel. pag.* 63. **en wederom** *pag.* 121, 122. 't zy dat deze dag door een gebruyk der Apostelen ('t welk nogtans zo klaar niet en blijkt)'t zy door aanneming van de Kerk is ingevoert, en aangenomen, dat en kan hem geen godlijk regt of authorizatie geven, om te wezen een godlijken dag, aan welkers onderhouding de Conscientien verbonden zijn, als aan een gebodt Godts; zo en kunnen wy ook niet zien, dat de Christenen uit kracht des vierden gebodts tot onderhouding van dezen dag zouden verbonden zijn, al 't verschil valt, of men des Heeren Dag moet houden uit kracht van godlijk recht en authoriteyt, en Conscienty halven, of alleen om ordre en stichting wil . . . 't staat noch onder ons open, of men dien dag houden moet uit kracht van 't vierde gebodt, en door een godlijk recht en authoriteyt, en dien volgens van Conscientie weegen; **Hoe erkennen wy dan eenpaarig een godlijke verbintenis tot de onderhouding van 's Heeren Dag/ ook uit kracht van 't vierde gebodt? in tegendeel alle godlijke verbintenis wordt weg genomen van onze partyen. En zo blijkt dan/ of het liefdeloos is te werk gegaan, en of het een laster is/ gelijk** Vlak **het uitzukt** pag. 136, **als wy zeggen/ dat de godlijke verbintenis van 't vierde gebodt/ en van 's Heeren Dag wordt bestreden;** zegt Heidanus **daar even niet/ dat** men niet van Conscienty wegen des Heeren Dag moet houden, noch door een godlijk recht; **en dat men de** onderhouding van 's Heeren Dag maar met een losse en voozen knoop gaat vast binden, en aanhangig maken aen 't vierde gebodt? zegt Vlak **niet met de andere/ dat 't vierde gebodt alleen rust/ en dat op den Saterdag geboodt/ en niet een zevende dag/ die ook de Chzistenen verbinde? is dit geen godlijke verbintenis bestrijden/**

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

en zo de weg baanen tot Sabbath-schendingen? want gelijk Lodensteyn zeyde / nauwlijks wordt van deze leer in een plaats gerept, of de ontheyliging breekt oogenschijnlijk door (hoe men de profanatie ook bepaale) als of men 't water opening gaf, *zedig onderzoek pag.* 351; En meint Vlak, dat daar gewis / na de erkentenis van alle / de Sabbathschendingen zijn landtverwoestende zonden / de Sabbath bestrijdingen minder zonden zijn / byzonder na dat het licht zo groot gewozden is in dezen? nochtans gelooven wy / dat Godvzuchtige mannen de ontstichting niet vooz hebben / en dat haar zonde uit onwetenheidt in dezen haar zal vergeven wozden / en wy houden de zulke niet suspect; en accozdeeren aldus wel met Voetius, hoewel wy met hem van andere anders oozdeelen / naamlijk / die de Christelijke vryheidt voorwendende, de Vleeschelijke ongebondenheit en ruyme Conscientien schijnen te dienen, en van Sabbath-schendingen zijn gekomen tot anti-Sabbatarische gedachten en schrijven; *Dispp. Select. part.* 3. *pag.* 1242. Doch dit zach Vlak voozby; niet zoekende in Voetii schzijften / dan dekzels.

§. 112. Eyndelijk zegt Vlak, 't blijkt hoe wijdt dat men af is van het drijven der Sociniaanen en Wederdoopers, die in't vierde gebodt geen Christus, geen schaduwen, geen eeuwige rust erkennen pag. 155. Hoe derft men zo tegen't licht / en tegen zijn beter weten spzeeken! De Racousche Catechismus zegt / Christus heeft geensins ingestelt, dat wy den dag, dien wy des Heeren Dag noemen, in de plaats van den Sabbath zouden houden. Smalcius zegt / dit gebodt is Ceremonieel; zoo spzeekt ook Volkelius; welke laatste ook dit uitdzuklijk zegt / daar zijn'er die meinen (let hier spzeekt hy tegen onze Lieraks gevoelen) dat Godt den 's Heeren Dag, dat is den Zondag, in de plaatse des Sabbaths heeft ingestelt, welk voor een dooling is te achten, dewijl men nergens eenig gebodt daar van en vindt. Hoewel men by zekere gissingen kan af neemen, dat de Dag des Heeren al van der Apostelen tijden af in de Christelijke Kerke gevyert is geweest: Want behalven dat wy leezen, dat de gelovigen haar samen-komsten gehouden hebben, op den eersten dag na den Sabbath, welken Johannes zo 't schijnt de Heeren Dag noemt, zo kan men geen tijdt noemen na de Apostelen, daer in de Kerk dien Dag heeft begonnen te hooren, die oude gewoonte al in zwang zijnde ten tijde der Apostelen, schijnt geensins te moeten veracht worden, niet datse door haar zelven van wegen Religie verbindt, maer om dat men in zulke zaken den aanstoot des naasten moer mijden, en iets aen de gewoonte, zijnde in haer zelven niet quaadt, maar eenigsins nuttig, toegeven; *Henric. Altingius* zegt; *Explic. Catech. pag.* 369. dat de Socinianen leeren, dat Christus niet en heeft geconstitueert dat wy den dag, des Heeren genoemt, in de plaats van den Sabbath zouden waarneemen, maer dat haer onderhouding in de Christelijke vryheidt legt. *Coccejus* zegt. Dat de Socinianen zeggen, dat den Sabbath aan de Jooden geboden Ceremonieel was, dat hebben zy gemeen met Paulus, en met alle Christenen. *Indag. Sabbathi pag.* 127. En durft Vlak noch verklaaren / dat zy wydt af zijn van de Sociaanen? laat hem leezen 't geen wy daar van zeggen / en uitteekenen in het Dispuyt pag. 347 &c. 568. en in de Historie pag. 158 &c. 343 &c. op dat hy erkenne / dat wy haar in dezen geen ongelijk doen.

§. 113. Vlaks vierde stelling is / dat 's Heeren Dag moet geheyligt worden met openbare en byzondere oeffeningen pag. 156. Hier merk ik vijf dingen in 't geen hy hier over zegt. Eerst, hy rekent het een onnodig verschil, of de Godsdienstige oeffeningen te brengen zijn tot het twede of vierde gebodt *pag.* 157. 158. Doch wy oozdeelen dat het nuttiglijk bepaalt werde / gelijk het in der waarheidt is / datse tot tot het twede gebodt behooren / onder andere ook / dewijl daar uit klaar blijkt / dat

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

dat Moreele geboden ook wel kunnen afgangen van Godts wyze welbehagen; en dewyl men anders 't vierde gebodt niet wel bevat; waar van ik gesprooken heb in de Historie pag. 317. 318.

§. 114. Ten anderen, Vlak wil / dat men een zekere bescheydenheidt en vryheidt moet toelaaten over de opentlijke oeffeningen van 's Heeren Dag, en dat men moet opzicht neemen op 't geen men kan, en vermach, *pag.* 158. Dit willen wy wel ten goede duyden / en hebben ook zelfs diergelyk gezegt / in de Practijk des Sabbaths, pag. 13; mits dat men het niet te verre trekke: want wy weeten / dat Heidanus, Capellus, en Burman, en andere / de losigheidt onvoorzichtig de voet gegeven hebben / met de menschen vryheidt te geven / om maar op den Sabbath zo veel te doen / als haar aandacht en krachten toelaaten / die ordinaar maar kleyn zijn / gelyk wy getoont hebben in ons Disput pag. 639. &c. ook leert ons de onderwinding / hoe de luyden / die van dat nieuwe gevoelen worden / zeer gereedt zijn / om op 's Heeren Dag een deel van de publijke en private Oeffeningen na te laaten / dewijle haar te lastig vallen / en zy zijn daar al by gerust / en beschuldigen zich niet.

§. 115. Ten derden, Vlak zegt / dat de H. Oeffeningen geen meer heyligheidt of aangenaamheidt by Godt krygen, door dien zy op 's Heeren Dag geschieden, *pag.* 158. Dit moet gezondelijk verstaan worden: want dit houden wy vast / dat die Godtsdienst doet op 's Heeren Dag / twee geboden te gelijk moet nakomen / een van Godtsdienst te betrachten / 't welk altijdt tijdt verepscht / een ander / van dien dag daar toe uit conscientie van Godts gebodt waar te neemen / welken God boven de andere zes daar toe verhooren en geboden heeft; dit laatste erkent Vlak niet / ende daarom ziet hy geen meer aangenaamheidt / in 's Woensdags Godt te dienen / dan op 's Heeren Dag.

§. 116. Ten vierden, Hy zegt / de Leeraars moeten ernstig en krachtig des Heeren Dag aanbeveelen, *pag.* 159. Doch dit kan Vlak niet wel doen / wanneer hy de boven genoemde ongegronde Stellingen voorhoudt in zijn jaarlijksche Catechismus-Predikatien over deze stoffe / gelyk hy in 't eynd van zijn Voorreden zegt / dat hy doet: want zal men krachtig de heyliging aandzingen / men moet dan 't fondament niet om verre stooten / en de Conscientien van 't gebodt los maaken / gelyk hy / met Heidanus en andere / doet; Te vergeefs (zegt Hoornbeek) roepen wy uit tegen de ontheyliging van den Sabbath, en wekken wy de menschen op tot een Godtsdienstige onderhouding, indien zy door geen Godlijk gebodt daar toe verbonden zijn? of wy zouden ons belacchelijk maaken, en een reden voeren over dit subject, die niet wel saamenhangt. *Theol. Pract. part.* 2. *pag.* 353. Gy recommandeert somtijdts (zegt Voetius tegen Burs.) de Godtsdienstige onderhouding of practijk van de Sabbath, maar door uwe verwarde en geintriceerde bepaalingen van de rust, van de gestrengheidt, van de vryheit, &c. stelt gy de losse menschen overvloedelijk exceptien en excuisen ter handt. .... brengt toch klaare bevelen, en vaste redenen uit het Nieuwe Testament voort, op dat de menschen van de noodzaaklijke en conscientieuse (en niet een vrye) onderhouding van de Christelijke Sabbath in haar conscientie overtuygt worden, *Lacrymæ Crocod. pag.* 36. 50. De woorden van den Professor Leidekker zijn hier opmerkelijk in zijn *Zedige Verdediging*, *pag.* 366. 367. Wy gevoelen, dat men in onze schriften en predikatien tot onderhouding van onzen Sabbath en Dag des Heeren, aandringen moet uit kracht van 't vierde gebodt, en Godlijke instellingen, welke alleen onze Conscientien tot gehoorzaamheidt konnen verbinden, en waar uit alleen vloeyt, dat de Dag des Heeren te ontheyligen, den mensch schuldig maakt aan de straffe Godts en zijn oordeel. Het is voorwaar een zwakke verbintenis, die my tot onderhouding van

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

van dien dag, en ſolemneele Godtsdienſt op den zelven te oeffenen, en by te woonen, zal verbinden, het believen van de Kerk, haar exempel, en gewoonte; het zal een zwakke reden weezen, in onze predikatien tot onderhouding van des Heeren Dag aan te dringen, *Het heeft de Kerk alzo behaagt*; Wat kracht zal ik hebben, om een ſchender van den Dag des Heeren, en verlaater van des Heeren Tempel en woordt, te beſtraffen, zo ik hem alleen maar zeggen zal, dat hy die dag weigert waar te neemen tot den Godtsdienſt, die de Kerk waar te neemen alzo goedt gevonden geeft?

§. 117. Ten vijfden, Vlak loochent / dat de oude Chriſtenen iets leden wegens 't houden van 's Heeren Dag, als of dien dag haar zo lief was, maar dat het was, om dat de Godtsdienſtige Oeffeningen van dien dag haar zo waardt waren, *pag.* 160. Het zelve zegt hy in zijn Na-reden pag. 54. dus vreest hy / dat den 's Heeren Dag / als van Godlyke authoriteyt / die eerſte Chriſtenen mocht op 't hert gelegen hebben; 't welk in der waarheidt zo was: want over dies dags onderhouding gevraagt zijnde van haar Richters / antwoordden zy / ik ben een Chriſten / ik kan het niet nalaaten; als te keunen gebende / dat de Chriſtelykheidt verepſchte de onderhouding van des Heeren Chriſti Dag; nochtans loochenen wy niet / datſe ook leden om datſe t'ſaamen vergaderden / om Godtsdienſt te oeffenen; want tot beyde was haar genegentheidt / zo datſe liever lijden wilden / dan de vergaderingen tot Godtsdienſt na te laaten / of immers den 's Heeren Dag tot de vergaderingen na-laten te gebruyken. Indien het nu waar was / 't geen Vlak boven meermaal ſtijf bevestigt heeft / dat de Chriſtenen overal twee dagen vierden / den Saterdag en 's Heeren Dag / waarom wierden zy dan alleen van haar Richters gevraagt / over haar vieren van 's Heeren Dag? En waarom waren de eygene woorden van 't Keyzerlyk Placcaat dusdanig / gelyk Baronius Ann. 303. num. 35. verhaalt / dat daar in geboden wordt / van de Schriftuur te verbranden, de Tempelen af te breeken, de ſaamen-komſten van de Chriſtenen op des Heeren Dag gehouden, te verbieden? zie hier van in mijn Hiſtorie pag. 26. en in 't Diſpuit pag. 568.

§. 118. Vlnks vijfde Stelling is / Dat men tot oeffening van Godtsdienſt op 's Heeren Dag van 't dagelijkswerk ruſten moet, doch niet na de Joodſe ſtrengheidt, *pag.* 160. hier zeg ik wederom / gelyk Voetius boven §. 60. laat ons zien / of gy Godts gebodt ſtelt van de Ruſt / en ſpreekt dan over de geſtrengheidt der Ruſt; 't Is onnoodig, zegt Vlak, te diſputeeren, of dat gebodt, Gy zult geen werk doen, ons noch raakt, zo dat wy uit den hoofde van 't vierde gebodt, 't werk zouden laaten, *pag.* 162. zo ſpreekt hy / dewijl Coccejus en andere dat loochenen / en Vlak zelfs ook de ruſt van 't vierde gebodt heel Ceremonieel ſtelt / zelfs hier pag. 161. dus wechneemende 't gebodt Godts / 't welk alleen de ruſte gebiedt / maakt men de Conſcientien los; voorts ſtelt Vlak verkeerdelijk / als of hy een onderſcheydt tuſſchen ons en de Jooden ſtelde / dat de Chriſtelycke vryheidt hier toelaat werken van liefde / tegenwoordige noodwendigheidt / 't geen tot eerbaarheydt of tot eenige verquikking dient; want de zelve vryheidt hadden de Jooden; zie het laatſte Kapittel van ons Diſpuit.

§. 119. Voorts ſpreekt Vlak hier van duyzend ſcrupulen, en van een doolhof van zwarigheden, waar in hy meint, dat zommige zich verwarren, 't welk de Chriſtenen niet en paſt, *pag.* 160. 163. Hy treedt al in de voetſtappen van zijn Voorgangers; doch wy antwoorden / die ſcrupulen worden meer gemoveert door de partyen / dan door de gene / die de ruſt-geboden erkennen. Hoornbeek antwoordde aldus; Ik en weet ook niet hoe het komt, dat zo veele dutten, ende ſcrupulen aaagaande den Sabbath gemaakt worden, niet by die gene dieze in oprechtigheidt onderhouden, maar by andere, en die daar liever over kibbelen en ſpotten, dan na willen leven; alzo neemt

de

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

de geest der devotie zodanige vraagen van zelf weg, daer zich andere te vergeefs mede quellen; Ten anderen, waerom meer questien gemaakt ontrent de rust, als over de heyliging van die dag, en haer heylige exercitien? is het, om dat hier uit alle questien lichtelijk haar zelven decideeren, en beantwoorden, dewijl de rust is tot heyliging, en deze met een godlijke Majesteyt niet en laat questioneeren, maer gebiedt te leven? Vorder, waerom tegen dit gebodt meer gemoveert als tegen andere, of heeft Godt de Heere zulken questieusen gebodt gegeven, vol haaken en oogen, gelijk men spreekt: want al wat hier tegen gecavilleert wordt, is tegen de ruste in het vierde geboden. Wat zwarigheidt is 'er ontrent de werken, dewelke de rust en heyliging van de rust beletten, nu meer te vinden, dan 'er te vooren is geweest? hebben 't dan de Synoden en Kerken qualijk gedecideert van slaafdienstige werken, uitgenomen der liefde, en der noodzaaklijkheidt? Wat bekommernissen en bedenkingen vallen nu meer over de Leer, dan in voorige tijden? hoe zwaer valt het een Theologant te decideeren, of wy om onze goederen, naam en faam te conserveeren, als 't de noodt vordert, niet en zouden op den Zondag eenig werk mogen doen, een brief schrijven, reyze doen, &c. Of een Advocaat niet zoude mogen een request concipieeren voor een arme verdrukte Weduwe, op den Zondag, dat 's anderen daags vroeg moet in gelevert worden? of een Apotheker een medicament des Zondags bereyden; 't welk 's maandags vroeg moet genoomen worden? Vraagen, die wel dienen aan een Theologische faculteyt, 'k gezwijge van die, gebracht en voor gestelt te worden. *Nader Beweering pag.* 162, 163.

§. 120. Zijn zesde stelling **is/dat een Christen verpligt is** den gehelen dag des Heeren te vyeren pag 164. Vlak **meint/dat men hier in genoegzaam eens is; doch dat legt zo rupm niet; dit weet ik / dat ons laatste Nationale Synode wilde** Sess. 14. dat men zoude leeren den geheelen Sabbath te heyligen, 't welk, **gelijk** Hoornbeek **het uit dzukt /** is hardt aan dringen op de onderhouding van den Rustdag, en zo hardt als iemant immers kan, en zulks uit eysch van 't vierde gebodt; want het is een Sabbathdag, welke moet geheyligt, en geheel geheyligt; en niet geprofaneert worden door andere werken, door alle slaafachtige of daaglijkssche werken (gelijk het Synode het uitdrukt) dat is, die in zijn zelven en op andere dagen wel mogen, en moeten geschieden, maar alleen niet op den Sabbathdag, en dit noemt de Synode Sabbathschending. *Nader Beweering pag.* 34, 35. **Maar ook weet ik / dat men niet alleen in Engelant maar ook in Holland veel gedisputeert heeft / tegen een heelen dag te moeten in Godsdienst zijn; daarom hebben wy niet alleen beweezen / dat het vierde gebodt een heelen natuurlijken dag eyscht;** Disp. 1 Boek. Kap. 36. **maar met veel argumenten hebben wy getoont / dat 's Heeren Dag geheelijk in Godsdienst moet door gebracht worden / met oplossing van de tegenwerpingen van** Primerose, Heidanus, **en andere /** Dispuit 2 Boek Kap. 17. **Hier had het** Vlak **beter gepast / te prijzen 't goede exempel van den** ouden Brakel, **in zijn huysgesin te leeren by tijdts alles gereedt te maken / tegen dat de Sabbath komt / dan hem van ter zyde een streek te geven / en dat op het verhaal van Joffrouw** Schurmans, **die haar voorige geboelen ontrent den Sabbath verlatende / 't heele vierde gebodt als afgeschaft aanzach / en geen Sabbath dan die men alle dag moet houden / erkende; te meer daar de jonge** Brakel **zijn vroome Vaders gezonde Praktijk / publijk verklaart en gerechtvaerdigt had.**

§. 121. **Voorts zegt** Vlak, **dat men** de profaniteyten zo moet tegen gaan, dat men aen d'andere zijde tot geen superstitien vervalle, hoedanige in de Synode van Zuyd-Hollandt des Jaars 1626. Art. 30. worden aengetekent pag. 166. **Ik heb hier**

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

boven / §. 26. iets toe-gezeyd; Nu zal ik 'er iets by doen uit Hoornbeek; aldus spreekt hy in zijn *Nader Beweering pag.* 157. 158. Ook wist ik, dat in Engelandt gelijk als hier, aangaande de onderhouding van den Sabbath veel geloogen wierdt, en men veel dingen uytgestroyt gehadt, van die hardt drongen op de onderhouding des Rustdags in leer en leven. Waar uit ik neeme, dat men niet alle praatjens, ende Sabbatische legenden voor-waare moet op neemen, voornaamlijk als die verhaalt worden by zulcke, als der Sabbath en hare onderhouders gezwoorene partyen zijn, ende een byzondere konst hebben, om met vroome en vroomigheidt aardig op haar wijze te spotten; ik had by *Twissus* geleesen in zijn boek van de Sabbath *pag.* 162. dat hy een Predikant in Oxford had hooren prediken, van zeker Man die in *Bambury* of daar ontrent zijn been hadde gebrooken, ende zijn Zoon weigerde te gaan om de lee-zetter, dewijl het Zondag was, en als die Predikatie met dat schoon verhaal in druk quam, ende de party hem voor de Richters overtuigde van ongelijk, zeyde alleen, dat hy gepredikt had, gelijk hem verhaalt was, belovende in den tweeden druk het te verbeteren, doch zegt *Twissus*, niet te weten, of die Predikatie oit is herdrukt geworden; Ondertusschen gaan zulke praatjens voort in woorden, in schriften, zelfs 't welk het leelijkste is van allen, in gepassioneerde Predikatien. In gelijker voege verhaalt hy van Meester *Bolton*, dat hem is na gegeven, dat wanneer iemant op den Sabbathdag was gevallen in het water, hy niet en zoude begeert hebben, dat andere, die daar by waren, toeliepen, om dien te mogen helpen; dit wierdt aan *Twissus* verhaelt, van die het ook wel wilden weten, echter by hem niet gelooft: zo getuigt hy op dezelve plaats, dat hem gebeurt is, en iemant hem achter rugge had na gegeven, als of hy gezeydt hadde, dat David meer had gezondigt met dansen voor de Ark, als in het slapen by Bathseba, of in het dooden van Uria; hoedanige stukskens ik meer zoude kunnen optellen, hier en daar vroome luyden en Predikanten met volle korven toegeworpen. En wat zal men luyden niet al na geven in onderling gepraet, wanneer men haar woorden niet en ontziet te verdraajen, ook in schriften, waer van men in kleyne boekjens groote en meenigvuldige preuven kan toonen. Ik en wil noch en behoeve ieder een te verschoonen, gelijk of niet altemet iemant zoude spreeken, of iet doen in de materie van den Sabbath, dat niet wel en zoude wezen, *quod non pateretur vigidum examen*; maer ook kan ik getuigen, veele dingen gehoort te hebben, die vroome en conscientieuse luyden van andere losse, inzonderheidt over de nauwer onderhouding van des Heeren Dag, wierden na gegeven, die ik ondervonden heb verdicht, en qualijk op genomen, ofte geduyd geweest te zijn. Hoe veele zijn 'er, die groote en grouwlijke dingen wisten van andere te klappen achter rugge, en in Synoden of vergaderingen, daer die luyden tegenwoordig waren, daer zy het tegen hadden, en haer te woorde daer over wilden stellen, niemant iet sprak, om dat 'er bewijs toe zoude gevordert zijn geweest? Dan spreekt Hoornbeek noch nader over de superstitien / waar over men klaagde in de Zuyd-Hollandts Synode tot Iselstein in 't jaar 1626. zeggende in zijn *Zondag Rustdag pag.* 129 *&c.* Want van de Sabbaths-legenden wat valt veel te zeggen? dewijl ik weet, en kan bewijzen, dat veele dingen hier gezeyt en geschreven worden, die in der daedt anders leggen. Doch wederom die hier exorbiteeren, wil ik niet voor spreeken: maer dat kan op de Wet of op ons niet geweten worden, dat men daerom zich hier tegen in postuur stelt. Immers kan men geen schriften voort brengen, in welke zulke dingen beweert worden. De Synode van *Iselstein* en zegt niet, dat zodanige dingen, als zy verhaalt, van iemant waren geleert, geschreven of gedefendeert; en ik bekenne, die particuliere opinien daar gemelt, noch nergens geleezen te hebben,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

ben, maar by die gene, als men zoude achten hier allerscherpst te gaan, wel het tegendeel; weet iemant dat hy 't aanwijze, wy zullen 't geern hooren: Van het Koorn op Zondag in te zaamelen, zijn verscheyde gevoelens; maar niet, *dat men 't zelve liever op 't veldt moet laaten verrotten ende vergaan*; *Walæus*, die het toestaat, doet 'er verscheyde bepaalingen by, *ad pulsionem & præventionem famis communis*, om de gemeenen honger te verdrijven en voor te komen, en dat het oordeel over de noodzaaklijkheidt en gelegentheidt van 't weer, niet gelaaten en worde aan 't goedtduncken van ieder Mensch, maar dat hier dient af-gewacht de publijcke Authoriteyt, gelijk in de Paltz geschiedt, en in Zwitserlandt. Van de andere wercken, als dat de onderhouding des Sabbaths niet en zoude toelaaten, *eenige verlustinge en eerlijke vermaking, strekkende tot verquikking van den geest, ende lichaam der menschen, ook niet strijdende tegen eenig gebodt Godts, en op andere tijden wel geoorloft*, als mede, dat men op den Sabbath, geduurende vier-en-twintig uuren, *niet een woordt zoude mogen spreeken, tot vordering van zijn daaglijks werk, of beroeping, ja ook niet met een gedachte daar mede bezig zijn*, heb ik nergens geleezen. Echter nochtans heeft de Synode welgedaan, zulke particuliere opinien te verwerpen. *Amesius* daar-en-boven zegt, *Geval van Conscient. 4. Boek, Kap. 30. §. 3.* De gemeene pligten van eerlijkheidt, waar door de ordinare en zedige vrolijkheidt des levens, gekoestert wordt, en de oeffeningen der godzaligheidt niet verhindert worden, zijn geoorloft en noodig in opzicht van haar eynde, en uit haar natuur vry: maar breede toebereydingen, om extraordinare Maaltijden met veel arbeydt aan te richten, kunnen met de behoorlijke rust van dezen dag niet bestaan; Een kleine en korte bezigheidt, waar door iemant ontrent tijdlijke zaaken by occasie verkeert, kan zo gericht, en met een godzalige meditatie getempert worden, datse de Godtsdienst pligten niet en verhindere, maar eer helpe; en immers zodanigen bezigheidt met zulken wijze, trekt het gemoedt niet van den Godtsdienst. *Voetius* vraagt *Part. 3. Disp. de Sabbatho pag. 1267.* of ook zelfs de minste gedachte aan de zaaken en bezigheden van deze wereldt ongeoorloft zy, en den Sabbath schende? *Antw.* Neen; met *Teeling* in zijn *Noodwendig Vertoog*, *Voorreden*; en met *Amesius* in het *Merg 2. Boek, Kap. 15. §. 42. 43.* Dit heb ik zo breedt uit-gehaalt / om ten vollen te vertoonen / dat de bekommernissen der Synoden onbillijk zijn gegaan / of noch gaan / over de superstitien / en al te groote precisiteyten / daar de Sabbath-bestrijders 't volk zo tegen waarschouwen.

§. 122. Vlaks zevende stelling spreekt van de preferentie en voorrechten van 's Heeren Dag boven de werkdagen; doch al noemt hy 'er zeven / pag. 169. 167. zo laat hy doch de voornaamste en eygenste uit / naemlijk / dat Godt zelfs dien ingestelt en geordineert heeft. Maar aangaande de Hoogtijden of genaamde Feestdagen, onder ons noch overgebleven, oordeelt hy / dat sommige / die hy al te driftige yveraars noemt / diende aangepreezen den raadt van Ambrosius aan Augustinus, zeggende, als ik te Romen ben, vaste ik op den Sabbath, hier niet, doet ook gy alzo, *pag. 170.* Indien Vlak dit met Augustinus als een Hemels Oraekel acht / 't zal my verwonderen: immers 't accordeert met het woordt / Si fueris Romæ, Romano vivito more. Si fueris alibi, vivito sicut ibi; dat is / voegt u na de tydt / plaats en gezelschap / daar gy komt; hangt de hupk na de wind; doet gelijk andere / volgt de menigte. Indien Vlak meint capabel te zijn / om te toonen / dat iemant al te driftig geyvert heeft tegen de Feestdagen / hy neme de zaak dan eens op / daarze Ridderus gelaaten heeft / en hy beantwoorde myn Weegschaal des Heyligdoms ontrent de Feestdagen, tegen Ridderus.

§. 123. Ik heb my verwondert / en mach niet nalaaten het hier eens aan te teekenen / dat Vlak hier pag. 171, en pag. 66. 139 142. 159. 165. en elders / zynen Leer-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

zer aan-recommandeert het leezen van 't Boek van D. Bekker, zynde een Catechesatie over de Heidelbergsche Catechismus / genaamt / der volmaakte vaste spijze; daar hy wel wist / dat het zelve Boek door de advysen van de Theologanten van de Academien van Franeker en Harderwijk, als mede van Gysbertus Voetius, en Andreas Essenius en andere / was geimpugneert / als niet dienstig voor de Kerke en voor der zelver jeugt / in veele pointen / als onder andere / dat Bekker daar zegt / 6. *Hooftst. Vra.* 43, *pag.* 57. Dat Godt met Adam voor den val geen Verbondt der werken zoude hebben opgericht. En *Vra.* 44. *pag.* 58. Dat Godt aan Adam geen eeuwig en Hemelsch leven belooft had. 8. *Hooftst. Vra.* 16. *pag.* 84. Dat Adam was straf baar om onze zonden. *Vra.* 32. *pag.* 89. Dat 'er plaats genoch is in de wijde Wereldt, daar ons het tien duyzendste deel niet van bekent is. 11. *Hooftst. pag.* 135. Dat de Boom des Levens geen Sacrament was van de belofte van 't eeuwige leven. 26. *Hooftst. Vra.* 15. *pag.* 436. Dat wy 't Ampt van Diaken konden missen. *Vra.* 40. *pag.* 446. Dat iemant zoude Predikant, Ouderling, en Diaken saamen mogen zijn. *Vra.* 41. Dat een Regent zoude Predikant mogen zijn. *Vra.* 58. *pag.* 453. Dat de regeering der Kerke door Bisschoppen de oudste en gebruyklijkste was na de tijden der Aposten. 28. *Hooftstuk, Vra.* 47. *pag.* 521. Dat Job en Paulus betovert zijn geweest. 29. *Hooftst. pag.* 566. Dat de Zondag is een menschelijke instelling; tot beschermingh van welke laatste stelling hy zegt in zijn *Noodige Antwoort, pag.* 110. 111. De vast-stelling van den Zondag is in zulken tijdt opgekomen, als de Kerke reedts met veelerley bygeloovigheidt bevangen was; Dat men nu dus op den eersten dag der weeke staat, als of 't ware door Godts gebodt; 't is van den beginne alzo niet geweest; 't en ware Vlak zelfs mede aan de Nieuwigheden vast was / en zich in den lof van zulke Nieuws-gyrigers vermaakte; hy en zoude niet aanprijzen zulke Boeken met nieuwigheden bezaept.

§. 24. Zyn achste of laatste stelling is / dat alle onderscheydt der dagen weeh is; hy voegt 'er by / alle onderscheydt dat schaduwachtig was, en den Jooden eygen, pag. 172. doch hier uit mogen wy niet besluyten / dat Vlak eenig onderscheydt der dagen in 't Oude Testament erkende / dat niet schaduwachtig was; noch ook dat 'er nu een onderscheydt der dagen is onder 't Nieuwe Testament / naamlijk door een bepaaling en bevel Godts; want dat loochent Vlak pag. 172, maar wy hebben 't breedt beweezen in het Disputt, 1. Boek, Kap. 8. Ook loochent Vlak, dat de onderhouding van de solemneele bepaalde tijdt des Godtsdiensts / mede een deel van Godsdienst is / pag. 173; doch 't is door ons uitvoerighlyk beweezen in 't Disputt Kap. 11. 1. Boek, en zelfs toonde ik daar pag. 106. uit Burman en Coccejus, dat zy erkennen / bynaldien die tijdt des Godtsdienst van God zelf geboden is / datse dan ook een deel van Godtsdienst is. zo dat blykt / dat Vlak het heel eens is met Coccejus en Burman, in 't loochenen van alle onderscheydt der dagen.

§. 125. Uit al 't gezeyde en beweezene maaken wy dit besluyt / dat Vlak (contrarie zijn voorgeven en belofte) noch waarheidt / noch vrede / noch Chrystelijcke vryheidt / en nauwkeurige Godtsdienstige op een rechte wyze betracht heeft; want hy heeft al de selve dwalingen beschermt / die Heidanus, Coccejus en Burman, verdedigt hebben; Hy heeft den Sabbath weghgenoomen / eerst uit het Paradijs / ten tweeden uit de Wet der Tien Geboden / ten derden uit het Nieuwe Testament; Waar wy (gelyk Hoornbeek zegt in zijn Nader-Beweering, pag. 172.) trachten den Sabbath zijn plaats te behouden, in 't Paradijs, de Wet, en het Euangelium, tegen diese daar willen uitstooten, en geen Sabbath erkennen in 't Paradijs, van 't begin des Wereldts, *Gen.* 2. v. 3. ingestelt, noch in de Wet des vierden gebodts meer te blijven, nochte in 't Nieuwe Testament des Dag des Heeren te zijn gefondeert.

§. 126. Wat

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

§. 126. Wat is dan de weg tot Vrede? Dat zal ik Vlak, en andere die deze weg niet en toonen te kennen / kortelijk en klaarlijk aanwijzen. Eerst doet twe dingen. 1. Begeef u zelven tot blijtige en geestelijke onderhouding van den Chrijstelijken Sabbath. 2. Zoekt de heyliging van den Sabbath in andere te vorderen / en de Sabbathschending ernstig tegen te staan / in uw standt-plaats / 't zy als Vader des Huysgezins / of als Opziender der Kerke. Ten anderen, wacht u van te zeggen / of te leeren / een van deze vier dingen. 1. Dat het vierde gebodt enkel rust geboodt op dien laatsten dag der week / en geen Godsdienst. 2. Dat wy niet gebonden zijn tot rust op een zevende dag / uit kracht van 't vierde gebodt. 3. Dat het vierde gebodt heel schaduwachtig is / en na de letter afgeschaft / en den Chrijstenen niet verbindende: 4. Dat de onderhouding van 's Heeren Dag een enkele oude gewoonte / en een menschelijke instelling of ordonnantie is. Ten darden, dzukt dit de Chrijstenen in / zo veele onder uw opzicht zijn. 1. Dat het vierde gebod ons Chrijstenen zo raakt / dat wy uit kracht van 't zelve een dag weekelijks van ons gemeen werk moeten afzonderen / en Gode ten dienste toewyen. 2. Dat wy door een godlijke Authoriteyt verbonden zijn / om 's Heeren Dag weekelijks te onderhouden. 3. Dat wy dien 's Heeren Dag geheel in Godsdienst als een Sabbath-dag of Rustdag moeten doorbrengen / rustende dan van alle slaafachtige of daaglijkse werken / uitgenomen die de liefde en tegenwoordige noodzaaklijkheidt vereyscht / mitsgaders van alle zodanige recreatien die den Godsdienst van dien dag verhinderen. Dit is de rechte weg tot vrede; doch vindt zich iemant bezwaart / niet kunnende alles met ons zeggen en leeren / zo hy nochtans niet contrary leert / en ondertussen den Dag des Heeren Conscientieuselijk houdt / en aendringt desselfs onderhouding / noch zal 'er geen twist zijn / en de Heere zal te zijner tijdt verder ontdekking geven / volgens 't woordt Pauli *Philipp.* 3: *v.* 15, 16. Indien gy iet anderlins gevoelt, ook dat zal u Godt openbaren; doch daar wy toe gekomen zijn, laet ons daar in na den zelven regel wandelen; laet ons 't zelve gevoelen. Het was Voetii woordt tot Burs; wanneer men in de Praktijk zal over een komen, dan zal 'er over de Theorie zo grooten zwarigheidt niet zijn; Godt zal zijn waarheidt aen de gene, die den dag ernstig heyligen, ook hier ontdekken. *Lacrymæ Crocod. pag.* 37.

§. 127. Doch indien iemant wil blijven twisten tegen ons over 't stuk des Sabbaths / tegen dien zullen wy dit zeggen. Wy beschermen deze twee dingen / en zullense noit laten gaan / 1. Dat wy uit kracht van 't vierde gebod een zevende dag moeten heyligen en rusten. 2. Dat wy uit een godlijk recht / instelling / en Authoriteyt schuldig zijn / den eersten dag der weeke / 's Heeren Dag / als een Sabbath geheel te heyligen; indien wy dwalen / 't is blijkelijk / de dwaling is kleyn / en van geen gevaar / dewijl wy de Chrijstenen nergens toe verbinden / als tot een Godsdienstige en Conscientieuze onderhouding van den 's Heeren Dag / 't welk de partyen niet derven tegenspreken / maar ook op haar wijze dzingen: Maar zo wie contrary leert / naamlijk. 1. Dat wy uit kracht van 't vierde gebodt onder 't N. Test. niet gehouden zijn tot een dag van zeven / om dien te rusten en te heyligen. 2. Dat 's Heeren Dag niet door Godlijke Authoriteyt in gestelt is; indien het een dwalend gevoelen is (gelijk wy verzekert zijn / dat het is) zo is 't een groote / gevaarlijke en zeer schadelijke dwaling / als strekkende tot groote oneer van Godt de Wetgever / en tot vorderinge van de losligheid des levens onder de belijders / hoewel buyten 't oogmerk van die 't leert; En zo zal ik dan tot beslupt gebruyken die woorden van de Professor Hoornbeek, zeggende / in den twist der Disputen wordt

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

van d'eene party gedwaelt, het zy dan welke wy die ook ſtellen: want de waarheidt, die een en eenvoudig is, kan aan beyde kanten niet gelijk ſtaan; indien nu d'andere hier dwaalen, zo dwalen zy voorwaer gevaarlijker en veel zwaarder; voor zo veel zy en een groot gebodt verkreupelen, daar 'er geen grooter is, dan dit en het twede, en geen dat met meer argumenten bebolwerkt is, en oorzaak geven van 't zelve te verruymen en te overtreden, door de menſchen af te trekken van heylige werken, en oeffeningen tot andere en ſlimmer betrachtingen; maar indien aan deze onze kant de dwaling ſteekt, zo wordt 'er ook wel gezondigt of gedwaalt, maar alleen in een bewijs, 't welk wy te vergeefs by brengen, uit het vierde gebodt, al of het tot ons gehoorde, doch niet even zo in de zaak van 't ruſten of heyligen op dien dag, dewelke ieder Chriſten vlytig wil onderhouden, en datſe onderhouden moeten worden, gelaſten de ordinantien van alle Kerken, en de Polityke Wetten, die doorgaans ook het godlijk gebodt by brengen; dat is; gy gebruykt tot de zelvige zaek een menſchelijk bewijs, wy ook een godlijk, *elk zy in zijn gemoedt ten vollen verzekert, die den dag waar neemt, die neemt hem waar den Heere. Theol. Pract. lib. 9. cap. 20. pag. 354.*

IV. AFDEELING.

D. Vlaks Nareden, en Aanmerkingen.

§. 128. Na dat wy aldus onze Aanmerkingen hebben gegeven over Vlaks Hiſtorie der Geſchillen / en onze wederlegging van zijn ſtellingen van den Sabbath en Dag des Heeren / komen wy nu tot zijn Nareden, en Aanmerkingen, die hy over mijn boek heeft willen opſtellen; en hoewel hy hier breedt is / zo zullen wy doch kort kunnen en moeten zijn. 1. Dewijl hier meermaal is een herhaal van 't zelve / dat wy boven al in zijn boek wederlegt hebben. 2. Dewijl hy hier een Diſpuit inbrengt / over 't gevoelen der Oud-Vaders antrent den Sabbath / citeerende hier / wat Coccejus voor hem in 't breede uit de Oud-Vaders had opgeſtelt / waar over Hoornbeek hem geantwoordt heeft in 't korte / 't welk niet te pas komt / noch dient tot 't geen ik uit de Oudvaders toone. 3. Dewijl hy ook eenige aanmerkingen ſtelt over mijn Diſpuit / zonder dat hy een eenig verſchil of argument voor-neemt te beſtrijden / werpende ſlechts wat op 't papier / dat hem goet dunkt.

§. 129. Vlak begint zo ſcherp als hy kan / zeggende in zijn brief pag. 1 / deze dry dingen. 1. Dat in mijn Diſpuit is een volkomen verzameling van alle ſchijn-redenen, die de minſte toets der waerheidt niet kunnen uitſtaan, en dat op zulken welzandt het gebouw van mijn Praktijk ruſt. 2. Dat ik alle Confeſſien, Synoden, Oud-Vaders, Leeraers, in 't byzonder eenige, die ongemeen wel verdient hebben, breng op een Schavot. 3. Dat ik de onnozele waarheidt geweldig verkrachte, allermeeſt in mijn Hiſtorie. Dewijl dit maar enkel laſteren en ſmaden is / en elk verſtandig leezer dit voelen en taſten kan / en uit het verbolg blijken zal / dat hy 't geenſins bewijſt / zo ſtel ik dit maar neder / om Vlaks geeſt te toonen; en wy zullen veel meer van zulken ſlach van ſpreeken hier na hooren; Doch op dat niemant achterdenken heb / dat hy 't niet bewijzen kan / zo zegt hy al met eenen adem / dat indien hy in 't bewijs te kort komt, na 't oordeel van een onzijdige Lezer, hy wel lijden mach, dat zijn Schrift het lot vah *Pocklingtons* boek wedervaare, dat is / dat het door beuls handen verbrandt worde; dit weet ik / en 'k wenſch dat hy 't overdenke / het zal door een ander vyer verbrandt worden / naamlijk waar van Paulus

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

lus spreekt 1. Cor. 3. v. 13. 14. 15; Dan zal hy schade lyden/ doch zelfs/ hoop ik/ zal hy behouden worden/ doch alzo als door vyer.

§. 130. Hy meint/ 't is niet wel/ dat ik te kennen geef/ dat Bars en Gomarus 't disputt hier te Lande hebben begonnen/ in 't jaar 1627, daar zulke geschillen al zijn geweest/ voor de Disputen dezer eeuwe/ dat derhalven Gomarus 't grootste ongelyck van de werelt geschiedt/ pag. 5. Ik spreke van de gene/ die in Neerlandt eerst daar over schriftelijk tegen haar Broeders zijn uitgekomen; die twee zijn de eerste/ en Vlak noemt 'er geen andere/ en kan 'er geen andere noemen.

§. 131. Ik heb een Historie van den Sabbath geschreven/ niet om daar alles in te brengen/ wat oit van den Sabbath en 's Heeren Dag van de oude en latere Leeraars geschreven was; want dan had myn Boek zes maal grooter moeten zijn/ en meer; maar om deze twee dingen/ historischer-wyze uit de Schryvers goedt te maaken/ 1. Dat 's Heeren Dag van de algemeene Christenheidt is erkent en onderhouden als een Rustdag/ op fundament van 't vierde gebodt/ en uit kracht van Godlyke instelling. 2. Dat die waarheidt en practyk van 's Heeren-dags heyliging niet is tegen-gesprooken van eenig Letter/ en veel min van een rechtzinnige; Nu dewyl de zaak van de verandering van den Saterdag tot den eersten dag der weeke/ wy wat zwarigheidt maakte/ zo hebben/ eer de Disputen in deze eeuwe de waarheidt tot aan de grondt aan den dag hebben gebracht/ verscheyde Leeraars/ Oudtvaders/ en Reformateurs/ en die haar volgden/ dikwils de zaaken niet net voorgesteit en opengelegt/ maar wy wat voet gegeven aan de gene/ die den Sabbath in deze eeuw bestreden hebben/ en dat heb ik op twee plaatsen te kennen gegeven/ naamlyk *pag.* 177. al voor die tijdt, naamlijk voor 't begin van deze eeuw, hebben de Gereformeerde Leeraars zich hier en daar niet eenpaarig in alles verklaart, en zommige hebben zich ook niet net, en in alles gezondelijk ontrent den Sabbath en 's Heeren Dag uitgedrukt. En wederom *pag.* 341. Men moet bekennen, dat de oudere Theologanten, dewelke geschreven hebben, voor dat de questien over den Sabbath en Dag des Heeren waren voortgekomen, somtijdts hier en daar onbedachtzaam, en onvoorzichtig gesprooken hebben, 't welk deze nieuwe Schryvers tot haar deksel en beschermingneemen; zo dat blyckelyk is voor den Leezer/ dat ik niet moste steedts ophaalen de verkeerde en niet nette uitdrukkingen van de Schryvers/ maar dat het oogmerk van myn Historie voldaan is/ als met menigten Schryvers/ Concilien/ Synoden/ Leeraars toone/ dat 't gevoelen van de Godlyke verbintenis van 't vierde gebodt/ en van de Godlyke Authoriteyt van 's Heeren Dag in 't gemeen is aangenoomen/ en dat heb ik zo breedt en overvloedig gedaan/ dat men eer over de veelheidt als over de schaarsheidt zal klagen. Zo dat den aanstoot van Vlak zonder reden is/ als hy wil/ dat ik alles/ wat de Oudtvaders/ en wat de laatere Leeraars gezegt hebben/ in myn Historie zoude brengen. Hy noemt het een Historisch Disputt, pag. 7. doch hoe verre het daar van verschilt/ kan elk zien/ die zijn oogen opent; ook blijkt uit het gezegde/ hoe ongerymt het is/ dat Vlak alle de Stellingen/ die ik in het Disputt breedt bewyze/ en die hy ten deele by-een vergadert/ pag. 8. &c. wil bewezen hebben door ieder Schryver/ en ieder getuigenis/ dat ik voorthbrenge; laat hem toonen/ dat 'er onwaarheden zijn in het verhaal/ dat ik doe/ 't welk hy opgenoomen heeft te toonen.

§. 132. Te vergeefs neemt Vlak het qualijk/ dat ik ordinaar der Jooden Sabbath niet noeme de Sabbath/ maar de Saterdag-Sabbath, of korter Saterdag; want hier is geen bedzog in/ maar 't is om den Leezer met klaarheidt te dienen; Ook is het pdel/ dat hy tegen my zegt/ dat Gomarus de eer niet toekomt/ van een anticipatie

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

patie te ſtellen/Gen. 2. v. 3, dewijl ik hem zelfs getoont heb/ wie het vooz hem geſtelt hebben/ in de Hiſtorie pag. 179. hoewel hy d'eerſte in Nederlandt was/ die dat gezocht heeft te beſchermen. Wat de Jooden en Oudtvaders gevoelt hebben aangaande 't begin van den Sabbath/ heb ook in de Hiſtorie en in 't Diſpuit getoont/ en boven §. 1. aangewreezen; wil hy tegen Walæus, en Dr. Young, daar over diſputeeren/ ik heb hem de plaatſen aangewreezen/ Hiſtor. *pag.* 5. noch vzaagt hy/ waar zal ik het vinden? Ik had vier exceptien aldaar aangewreezen/ tegen het zeggen van vier Oudtvaders/ 't welk ſchijnt te kenen te geven/ dat de Patriarchen geen Sabbath hadden/ doch hy ſlaatſe over/ en vzaat alleen.

§. 133. Als Vlak komt tot de getuigeniſſen van de Oudtvaders/ doet hy twee dingen/ 1. Hy vzengt ook andere woozden van die en andere Oudtvaders/ 2. Hy wil toonen/ dat de getuigeniſſen die ik by-vzenge/ niet bewijzen/ dat de Sabbath van 't begin is/ datſe niet Ceremonieel is/ dat 't vierde gebodt nu in zijn volle kracht is/ &c. maar 't is al te vergeefs: want ik verklaare duydelijk en uitdzuklijk/ Hiſt. *pag.* 12. Dat ik hiſtoriſcher-wijze de bewijzen wil aantoonen, waar uit zal blijken, dat den eerſten dag der weeke na Chriſti opſtanding, is afgezondert tot de oeffeningen van Godsdienſt, en datſe ſolemneelijk in de Chriſten Kerk van den beginne af, ettelijke eeuwen lang, is onderhouden geworden, openleggende de continueele practijk der Chriſtenen. De Hiſtoriſche bewijzen ſtelle ik tien; waar van dat van de Oudtvaders het vierde is; zo dat blykelijk is/ dat Vlak te vergeefs wil/ dooz der zelver woozden beweezen hebben/ 't geen ik 'er niet booz-heb mede te bewijzen/ en dat hy ook andere woozden/ en mede van andere Oudtvaders/ daar wil geſtelt hebben; te meer dewijl hy zelfs toeſtemt/ dat de oudheit van 's Heeren Dag niet wordt in twijfel getrokken, *pag.* 12. en dat de zaak, die ik'er mede bewijzen wil, is buyten diſpuit is, en toegegeven wordt, *pag.* 49; waar toe dan zijn tegen ſpzaak/ en tegen-ſchzyven? dan om te toonen/ dat hy ook Oudtvaders konde citeeren/ die hier en daar zo net niet/ als ik wel wilde/ geſpzooken hebben; Coccejus had dat booz hem gedaan/ en nu laatſt had Dr. Zwartte dat uit hem bzeedt gedaan.

§. 134. Over myn citatie van de woozden van Ignatius, zegt hy/ dat ik dezelve verkeere, om dat ik de Gzieksche woozden metà to Sabbatiſai, overſette/ ter zijde ſtellende den Sabbath/ of in plaats van den Sabbath (naamlijk der Jooden) en niet na het Sabbath-houden, *pag.* 19. maar ik zegge/ dat ik ze wel heb vertaalt/ en dat den contexr van Ignatii woozden dat verepscht; Ik weet wel/ dat zommige die overſetten/ na het Sabbath-houden; maar ik zal 'er hem andere voozbzengen/ die ze overzetten gelyk ik; onder andere deze navolgende zes Schzyvers/ Chemnitius in Exam. Conc. Trident. de diebus Feſtis, pag. 257. Mr. Cawdrey ende Palmer, Sabbath. Rediviv. part. 4. chapt. 2. pag. 574. Franc. White Treatiſe of the Sabbath, pag. 74. Mr. Warren, The jewes Sabbath Antiquated, png. 216. 217. Mr. Brown Cauſa Dei Tom. 2. pag. 852. Hoornbeek Theol. Pract. lib. 9. cap. 20. pag. 338. De laatſte vertaaltze aldus/ pro Sabbatizatione diem feſtum celebret, *heortazèto pas Philochriſtos ten kuriakèn*, omnis Chriſtianus Dominicum, dat is/ voor of in plaats van de Sabbath te houden, laat ieder Liefhebber van Chriſtus 's Heeren Dag als een Feeſt houden. Alle deze mannen verſtonden immers haar Gzieks wel; indien Vlak zegt/ zy waren alle booz myn gevoelen/ en daarom vertaalden zy zo; het contrary is waar/ want Fr. White was een van de grootſte partyen van den Sabbath; en Chemnitius heeft geleeft/ als 'er noch de queſtien over den Sabbath niet ontſtaan waren. Dat nu de woozden zo moeten vertaalt wozden/ en niet gelyk hy wil/ na het Sabbath houden; blykt klaar/ dewijl men anders moſt zeggen/ dat Ignatius

de

de Ketterye van de Ebioniten had / als willende dat men eerst den Joodschen Sabbath zoude vieren / en dan den Chzistelijken 's Heeren Dag; doch dat hy vry was van die Ketterye / blijkt / dewijl hy even in die plaats zegt / dat men niet zal Sabbath houden op zijn Joods / maar dat men op dien dag zal werken / en niet rusten; Vlak verklaart de woorden / na het Sabbath-houden, aldus; na het geestelijk Sabbath-houden, om dat Ignatius een weinig daar na zegt / Laat een iegelijk van ons geestelijk den Sabbath houden; maar die overzetting kan niet goedt zijn; want waarom zoude men meer geestelijk Sabbath-houden op den Joodschen Sabbath / dan op eenigen anderen dag / dewijl de geestelijke Sabbath alle dag moet gehouden worden / en byzonder op 's Heeren Dag / gelijk Vlak zelfs meermaal / den 's Heeren Dag een byzonder deel van den geestelijken Sabbath noemt. En neemt noch / dat ik zijn vertaaling toestondt / zo blijft noch mijn bewijs / dat ik uit Ignatii woorden trek / te weeten / dat men alvooren even na de doodt van Johannes den Apostel den 's Heeren Dag als een Feest-dag vierde / en geboodt te vieren / als de Koninginne der dagen, gelijk Ignatius spreekt.

§. 134. Als ik Melito citeere / en zegge / dat hy een Boek van 's Heeren Dag heeft geschreven, zo vraagt Vlak, wat doet het ter zaak? wat staat 'er in? *pag.* 12. Gewis dit / 't welk de titel zelfs toont / dat des Heeren Dag al vroeg van de Chzistenen is gehouden / en op wat wijze; gelijk alle geleerden dat daar uit af neemen; maar zegt Vlak, de onderhouding wordt niet ontkent, *pag.* 21. 't Is my genoch / dat hier uit blijkt / dat den Dag des Heeren al in die eerste eeuw zonderling was onderhouden / dewijl een Leeraar daar van een heel Boek schreef.

§. 135. Aangaande 't getuigenis van Dionysius, van my bygebracht / daar in meint Vlak, dat iets is bygedaan in de overzetting / naamlijk geheel tot den eynde toe; doch indien hy de kracht van 't Griekse woort wel verstaan had / hy zoude zwygen: want dit zijn de eygene Griekschе woorden / by Eusebius lib. 4. cap. 22. *Tèn semeron kuriakèn hagian heméran diegagomen*, dat is / Den huydigen 's Heeren heyligen Dag hebben wy geheel tot den einde gehouden; dat is de kracht van 't woordt *diegágomen*, peregimus, in onze Taal / doorgebracht, dat is geheel ten eynde toe. Voorts als ik de woorden van Justinus Martyr, Clemens Alexandrinus, Tertullianus, Origenes, Cyprianus, Athanasius, Hilarius, Eusebius, Ambrosius, Ephrem, Gregorius Nyssenus, Basilius, Clemens Romanus, Hieronymus, Augustinus, Chrysosthomus, en Sedulius citeere / die alle klaar spreeken van het houden van 's Heeren Dag; zo vraagt hy steedts / Wat is hier tot mijn oogmerk? niets: *pag.* 23. 24. 25. en *pag.* 34. zegt hy / Koelman is zo ongelukkig, dat hy niet een getuige tot zijn oogmerk aanhaalt. Myn oogmerk is niet anders / dan dat ik bewijze / dat 's Heeren Dag van die oude Kerk Godsdienstiglijk gevyert is; en dat staat zo klaar in die bygebrachten getuigenissen / dat elk die het leest (en ik beroepe my op ieder Leezer) het kan zien / en zijn meester Hoornbeek, die zeer meest alle ook daar toe bybrengt in zijn 's Heeren-dags heyliging, zach het daar in; en niet een Schrijver heeft het noch oit geloochent; maar dezen elendigen wil tegen 't licht en tegen zijn beter weeten spreeken; hoe kan ik 't hinderen? Dat hy ook zegt / dat 'er in die woorden wel wat is / dat hem dient / 't welk ik niet goedt keure; dat is wat anders; en 't raakt my niet; Zo mede dat hy uit die Autheuren met zijn Coccejus noch andere woorden aanhaalt / die ik niet en hebbe / dat is waar; maar die dienen niet tot loochening van 't geen ik bewijze / dat 's Heeren Dag zo heylig onderhouden is: zo schrijft hy noch uit Coccejus de woorden van Irenæus, Macarius, Lactantius, &c. Ik laat het hem toe; Laat hem een heel Boek schrijven met woorden van Oudtvaders; maar wat komt dat hier

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

te pas? Hy most toonen / dat ik onwaarheden heb in myn Historie / of dat ik valsche citatien doe; als hy dat niet doet / zo is 't al wiltzang / woorden en anders niet; en ik behoef 'er niets toe te zeggen; want hy volbrengt niet / 't geen hy den leezer toezegt met de hoogste verzekering.

§. 136. Aangaande de citatie uit Origenes, zegt hy / 't is 't botste misverstandt van de Wereldt, te meenen, dat Origines door den Sabbath 's Heeren Dag verstaat, en dat ik Origenes qualijk verstaa, en verdraaje *pag.* 29. Ik weet / dat den Leezer hier verbaast zal staan over Vlaks zeggen: want Origenes zegt uitdrukkelijk / gelijk ik aan toone in de Historie pag. 18. en Hoornbeek voor my ('s Heeren Dags heyliging pag. 302) verlatende de Joodsche onderhoudingen van den Sabbath, zo laat ons zien, hoedanig de onderhouding des Sabbaths voor den Christen moet zijn; op den Sabbathdag moet men niet doen, van al wat de Wereldt belangt, nadien gy dan af laat van alle Wereltsche werken, en niets wereldts doet, maar in geestelijke werken beezig zijt, tot de gemeinte komt, &c. Dat is de onderhouding van den Christelijken Sabbathdag; is daar niet klaar / dat onzen 's Heeren Dag een Christelijke Sabbath, en een Sabbath voor den Christen genoemt wordt? anderzins onderscheydt hy wel den Sabbath en 's Heeren Dag; naamlijk in Exod. 16. zeggende / ik wil vergelijken onzen 's Heeren Dag met den Sabbath der Jooden; op onzen 's Heeren Dag regent de Heere altijdt het Manna uit den Hemel, en dewijl hy zegt / dat men op den Christelijken Sabbath moet af laten *ab omnibus secularibus operibus*, van alle wereltsche werken, zo toont hy wel / dat hy niet spreekt van een alle dags Sabbath / of van de Joodsche Saterdags Sabbath / op welken niemant ruste van 't werk des werelds dan de Vettersche Ebioniten;

§. 137. Over de woorden van den valschen Clemens, van my geciteert in de Historie pag. 21. zegt Vlak, dat ik zijn woorden vervalsche, om dat ik den Joodschen Sabbath vertaale Saterdag, als of de naam Sabbath niet eygen was aan dien dag pag. 39, is de Joodsche Sabbathdag den Saterdag niet? hoe vervalsch ik het dan? Noemt men niet den Saterdag in 't Latyn / dies Sabbathi? hoe schaamt hy zich dan niet zulks een vervalschinge te noemen / en te stellen zulks onder pias fraudes? de reden / waarom ik Sabbathdag overzette Saterdag / in de plaatsen daar den Joodschen Sabbathdag gemeent wordt / heb ik boven §. 128 al genoemt / te weten om klaar te zijn / en misverstandt voor te komen / dewijl de Leezer / die geen Oud-Vaders leezen kan / het woordt licht zoude mis batten: want wy hebben ook onzen Sabbath-dag; by exempel / dezen Clemens zegt / de dienstknechten mosten niet werken op des Heeren Dag noch op den Sabbath? hy verstaat het van den Joodschen Sabbath / en zo zet ik het over / Saterdag, 't welk nu klaar is; hoewel 't met eenen te kennen geeft / dat dezen aan de Vettery van de Ebioniten vast was / gelijk ik boven toonde §. 72. Zo mede / wanneer het Synode van Laodicea zegt / de Christenen behooren niet op den Sabbath ledig te zijn, maar te werken, verstaande / gelijk uit de heele Canon te zien is / voor den Sabbath / den Sabbath der Joden / daarom vertaal ik het op den Saterdag; anders zouden veel leezers denken / dat 't Synode geboodt te werken op onzen Sabbathdag. Vlak zegt / de naem Sabbath is eygen aen de Sabbath der Joden; maar dit is onwaar; want niet alleen noemt onze Catechisimus / 't Synode van Dort, en veel Leeraars des Heeren Dag Sabbath, maar ook eenige Oud-Vaders; van Origines heb ik het terstondt getoont §. 136 / en van Hilarius toon ik het in de Historie pag. 20, en Vlak derft het niet loochenenen pag. 34. Het gene dan zonder eenige valsheidt / en tot meer klaarheidt dient / hoe derft Vlak dat vervalsching en bedrog noemen? en spot-

ten

ten dan noch eens met my in dezen / zeggende / een Exter kan het huppelen niet laten; 't schijnt het spijt hem, dat altijt de Saterdag van de oude met de oude naam vereert wordt *pag.* 55. Tot noch toe is niet gebleken / dat hy eenige valscheidt in de Historien of citatien aangetoont heeft; hy berispt my / en rekent het louter bedriegery, dat ik de woorden van Augustinus Epist. 118. cap. 2. tot bewijs van dat 's Heeren Dag boven den Saterdag solemneel gevyert wierdt / uit den samenhang uitkippe / dat alleen op 's Heeren Dag gecommuniceet wiert, aen 's Heeren Lichaam en Bloedt, dewijl Augustinus in de voorige woorden te kennen geeft / dat elders een andere gewoonte was; maar wat was het nodig / alle de gewoontens in alle plaatsen te verhalen / dewijl het zo gemeen was / op 's Heeren Dag alleen te communiceeren / dat die dag genoemt wierdt de dag des broods, gelijk ik in die plaats met eenen te kennen gebe; ziet wat ik boven citeere uit Dr. Young §. 76. alwaar de woorden van Augustinus aldus mosten gedzukt zijn / Augustinus zegt Epist. 118. elders geniet men alleen op 's Heeren Dag 't Lichaem, en Bloedt des Heeren; ik voeg 'er nu by / de woorden van *Gennadius Massilienſis de Eccleſ. dogmat. cap.* 53. Daaglijks het Avontmaal te communiceeren prijze noch straffe ik; nochtans ieder dag des Heeren te communiceren raade en vermaane ik, zo maar 't gemoed van zondens lust gezuyvert is. Het is een enkele waan en berisp-zucht in Vlak, dat hy zijn Meester Hoornbeek beschuldigt / als niet hebbende de woorden van Hieronymus wel verstaan / dien Dominicam accepto Domini corpore indesinenter celebrare, als hy die uitlegt / van 's Heeren Avontmaal geduurig uit te deelen op 's Heeren Dag ('s *Heeren Dag heyliging pag.* 312) daar de woorden niet anders kunnen noch mogen verstaan wozden; doch op dat hy meer van zijn onkennis in dezen overtuigt wozde / wijze ik hem na Dr. Youngs Dies Dominica lib. 1. cap. 4. pag. 20, 21.

§. 138. Komende tot mijn bewijs uit het verschil der Kerken over den Paasch-dag / vindt hy dat eerst berispelijk / dat ik over die queſtie Eusebius of Socrates niet uit schzijve pag. 50; maar ik had zulks gedaan in mijn Tractaat van de Nodige Reformatie ontrent Feestdagen pag. 78. Ec / daar het byzonder te pas quam / en ik wijze Vlak daar na toe / Historie pag. 25 / maar hy had geen lust om het na te zien / maar wel om te berispen; dan meint hy in zijn onwetenheidt / een misslag te vinden in die woorden / waar in ik zeg / dat de Oosterſche Kerken dit Paasch-Feest gehouden wilden hebben op den veertienden der maandt na de wijze der Joden, maar niet op den volgenden dag des Heeren; hier zoekt hy een knoop in een bieze; meinende dat dit te zeggen is / dat wanneer zelfs den veertienden der maandt quam op een 's Heeren Dag, zy evenwel dan 't Pascha niet wilden houden; armelijk; 'k zeg / zy wilden / dat op den veertienden dag houden / en niet op de volgende 's Heeren Dag; dat is op den 's Heeren Dag / die na de veertiende volgde; doch indien zy 't wilden op den veertienden houden / en die quam op 's Heeren Dag / zo wilden zy dan Pascha voor die tijdt op 's Heeren Dag houden; Dan zegt hy / dat ik na Aërius gelijke, die geen Paasch-Feest wilde gehouden hebben / pag. 52; dit is maar smaden / dewijl hy weet / dat hy onder de Ketters gestelt wozdt by Epiphanius Heresſ. 75; even hieram. Doch Vlak mocht de Leeraars van Geneven / van Schotlandt &c. ook daarom by Aërius vergelijken; maar dat Aërius geen Ketter was / had hy in zijn Meesters Boek Examen Bullæ de Festis pag. 218 kunnen leezen / ja dat hy daar over te prijzen was; doch ik wijze hem nu ook na mijn boek tegen de Feestdagen, waar in ik van Aërius veel dingen aantekene uit Hoornbeek pag. 41, 42, 199, 20. Dan valt onzen gauwen berisper op Baxters woorden aan / zeggende / 't is razerny, die zo praten weten 'er niet van, en toonen, dat zy 't spoor-bysters zijn; hoe Pinx-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

ter was altijdt op 's Heeren Dag; 't is de ongerijmtheidt zelf, dat Pinxter niet bepaalt is aan des Heeren Dag, *pag.* 52. doch Vlak is te vroeg uit-gekomen/ om te verispen; hy most eerst der Schrijvers woorden leeren verstaan: dit zijn Baxters woorden; De strijdr was alleen, of Paasschen zoude volgen de tijdt van Pinxteren, dan of het zoude bepaalt worden aan des Heeren Dag; dit wilde hy zeggen / de strijdt was / of Paasschen ook zo vast most staan op den veertienden dag / van Godt in zijn woordt bepaalt / gelijk Pinxteren zijn dag hieldt van den eersten der week / dan of het most van den veertienden afgenoomen / en tot des Heeren Dag bepaalt worden? Baxter is geen vremdeling in kerkelijke Oudtheden; gelijk hy 'er in een groot Boek vreemde van gegeven heeft; indien Vlak het zach / hy zoude inkrimpen / denckende aan zijn woorden tegen hem / 't is razerny, die zo praaten, weeten 'er niet af, zy thoonen datse het spoor bijster zijn; 't is de ongerijmtheidt zelfs.

§. 139. Overgaande tot de Concilien, verstaat hy wederom mijn woorden niet; dit waren de woorden; Het Synode liet toe, dat Saterdags (hy wil leezen / op den Sabbath; 't zy zo / want dezelve dag is gemeint) het Euangelium en andere deelen van de Schrift zouden gelezen worden, in de Vergaderingen die zy op dien dag daar na zouden hebben, Historie pag. 27. Hy vraagt / wat is dat te zeggen? dit is 't te zeggen / datse in het toekomende zouden de Euangelien en Schriften leezen in de Vergaderingen / die zy zouden houden op dien Saterdag; dan volgt 'er / want te vooren was dat niet in gebruyk (daar most bystaan over-al, want 't heeft anders geen zin / gelijk hy zelfs aanmerkt) gelijk ook niet te Alexandrien en te Romen; ik voeg 'er by / gelijk Socrates getuigt; hier misvat hy my wederom / meinende dat ik wil zeggen / dat Socrates iets anders getuigt / dan dat de Vergaderingen niet wierden tot Romen en Alexandrien gehouden op de Saterdag; daar ik alleen te dien eynde Socrates aanhaale; doch hy wil / dat ik 'er ook uit bewijzen wil / datse elders geen Vergaderingen op dien dag hielden / 't welk hy dan uit Socrates anders bewijst; Dit zijn al zijn eygen misbattingen; ook had ik te vooren *pag.* 11. uit Zozomenus getoont / datse tot Romen en Alexandrien geen Vergaderingen op den Saterdag hielden; en van Socrates verhaalt hy 't zelf *pag.* 56, dewijl nu in die twee groote Steden geen Vergaderingen gehouden wierden op Saterdag / zo hebben ongetwijffelt veele andere kerken op den Saterdag geen Vergaderingen gehouden; want te vooren was 'er geen Wet over gemaakt in eenig Synode / maar nu wierdt 'er in dit Concilii van Laodicea een Wet of Canon van gemaakt; Socrates verhaalt / dat te Cappadocien, te Cæsareen, en in Cyprus de Schrift verklaart wierdt op Saterdag en 's Heeren Dag, histor. lib. 5. cap. 22. Dat nu Socrates cap. 21. zegt / dat alle de Kerken in de heele weereldt de verborgentheden celebreerden op den Saterdag, alleen die van Alexandrien en Romen uitgenoomen / moet zo vreedt niet gelooft worden / want Sozomenus lib. 7. cap. 19. getuigt / dat eenige op den Saterdags-Sabbath en daags daar aan saamen komen; En Epiphanius zegt in Panario contra Hæreses lib. 3. Tom. 2. dat de Vergaderingen der Kerke gehouden zijn op Woensdag, Vrydag, en 's Heeren Dag, *Synaxes Ecclesiæ quartâ, prosabbatho, & Dominico factas*; en Hieronymus zegt / dat de Christenen den Woensdag, de dag der voorbereyding, en 's Heeren Dag onderhouden, *lib. 2. in Gal. 4.* zo dat 'er veel verschepdenheidt is geweest. Nu Vlak zegt / 't is een abuys, dat het Synode toeliet, dan Vergaderingen te houden; liet zy het niet / daar zy het ordonneerde te doen? maar zy had het niet moeten toelaten / om met de Jooden niet te symbolizeeren / gelijk Voetius zeyde / boven §. 73. noch zegt hy / 't is 't grootste abuys van de wereldt, dat ik zeg dat den 29. Regel van 't Synode ziet op de Ebioniten, die beyde den Sabbath en des Heeren Dag in gelijke eere wilden hou-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

houden, *pag.* 57. 't Synode zeyde Anathema tegen de gene die op den Joodschen Sabbath niet werken; waren dat niet de Ebioniten, die beyde dagen gelijk stelden? als men dan op dien dag moet werken / zo moet menze niet vieren; alhoewel 'er Vergaderingen op dien dag gehouden wierden/als tot een voorbereyding tot den 's Heeren Dag: zo dat Vlak de Ketterye van de Ebioniten niet en kende / meinende dat het niet was het houden van den zelven/ eben gelijk 's Heeren Dag; ziet ook zijn woorden pag. 34. Doch ik heb deze zaak zo breedt en zo klaar opengelegt boven/ §. 66.... 78, dat ik 'er niet meer behoeve toe te doen. Nu moet ik mijn Leezer in verwondering roepen/ over de verkeerde woorden van Vlak, waar mede hy dese zijne schoone aanmerkingen beslupt / zeggende *pag.* 57. Ik geef u in bedencken Leezer, hoe grooten patientie men moet gebruyken, als men zulke dingen zal verdragen, en wat een liefde dat 'er noodig is, om dit noch in te schikken in de beste vouw, dat het in een vroom gemoedt zoude kunnen plaats hebben; voor my ik moet mijn zelven geweldt doen.

§. 140. Als ik het Concilie van Niceen en Carthago aanhaale / vraagt hy / wat doet het tot de zaak? dewijl hy 't niet zien kan / zal ik 't hem zeggen; dit blijkt 'er uit / datse 's Heeren Dag als een heylige dag vierden / op welken zy alle teken van geloof en vroolikheidt wilden getoont hebben; Als ik inbrenge 't Concilie van Mascon, daar de schending van 's Heeren Dag geoordeelt wordt de oorzaak van Godts plaagen/ en het vieren van den zelven publijk en privaat geboden wordt; en 't Concilie van Parys, daar de ontheyliging van 's Heeren Dag gezegt wordt te strijden tegen de Godlijke Authoriteyt / en 't Synode te Valledolit, daar Godts Wet gezegt wordt te beveelen / op 's Heeren Dag te rusten; zegt hy op 't eerste / alles is meer tegen als voor hem, en op 't laatste / dat 'er ook by staat van de Feestdagen, en hy vraagt / waarom ik dan tegen de Feestdagen ben? Dit is maar speelen en beuzelen in een ernstige zaak; Ik zie geen oprechtigheidt in zijn handel in dezen; de Leezer zie de woorden van de Concilien; en hy zal zijn tegenspreeken verfoepen; Zo loopt hy ook de Wetten der Keyzers over/ willende wat tegenspreeken/ doch hy vindt niets. Aangaande de constitutie van Constantijn, die ik zeg door Leo Philosophus verbetert te zijn; zegt hy / zy is eer verergert na Beza's oordeel, pag. 58. 117. zo wil hy den Leezer een quaaden indruk geven van het gevoelen van Beza, als of hy zijn Nieuwigheden toegedaan was; daar de selve oordeelde / dat het vierde gebodt van den zevenden dag te heyligen, was van onbeweeglijke Moraliteyt, en voor altijdt geboden, en dat 's Heeren Dags onderhouding was van Apostolische en waarlijk Godlijke Overlevering, gelijk ik toone uit zijn aanteekeningen over Openb. 1. v. 10. *Historie pag.* 41. zo haalt hem Voetius *Lacrymæ Crocod. pag.* 18. 53. en Hoornbeek *Zondag Rustdag*, *pag.* 115. 116. voor ons gevoelen aan. Dat nu de Keyzer Leo de Wet van Constantijn verbetert heeft / is zo klaar / dat ik niet geloobe / dat Vlak zelfs dat zal derven loochenen; Laat zijn Wet maar geleezen worden in de Historie pag. 31. zo dat hy hier niet eenvoudig handelt.

§. 141. Als ik spreek van de toestemming der Ketters / zegt hy / daar zijn altijdt Jooden geweest, Antinomi, Manicheen, Sabbatharii, *pag.* 60. Ik spreek van Ketters die Christenen waren / en beleden te zijn; en onder die is 'er niet een geweest / die de verbintenis tot de onderhouding van 's Heeren Dag tegen-gesprooken heeft; zo dat Vlak maar wat tegenspreekt/ om een schyn te geven; terwijl hy niet weet waar hy tegenspreekt/ noch wat hy bevestigt/ 't welk niet en betaamt/ 1. Tim. 1. v. 7; zodanig is mede zijn berisping / dat ik niet en reppe, hoe deze zaaken in de Schoolen van 't Pausdom zijn gedisputeert, *pag.* 61. daar hy / zo hy de Kapittelen van de

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

Hiſtorie maar had na gezien / hy een heel Capittel daar van gevonden zoude hebben. ziet ook boven §. 6. 48.

§. 142. Dan gaat hy wat tegen my diſputeeren / aengaende de zin van de Franſche Catechiſmus *pag.* 62, wat de onze daer op gezegt hebben tot verklaaring / byzonder Eſſenius en Lodenſtein heb ik aangemerkt in de Hiſtorie pag. 42. 43. voldoet het Vlak niet; 't is niet te min klaar; 't geeft hier geen pas / dat te bediſputeeren; zo wil hy ook wat ſpreeken over Calvinus gevoelen / 't welk ik breed uitgehaalt heb uit zyn Schriften / en de exceptien van Burman en andere opgeloſt; in de Hiſtorie pag. 51 &c, ziet ook boven §. 6; hy praatet wat tegen / doch zegt niet nieuws. Hoe de Zwitſerſche Confeſſie, als mede de Augsburgſche door de onze verklaart worden / heb ik aangewezen Hiſtorie pag. 66, 82. Vlak zegt 'er wat tegen / gelyk Burman gedaan heeft; en dat viel hem licht / pag. 66. &c. ik laat hem in zyn gevoelen; ziet wat ik boven §. 8. daar van gezegt heb. Het is ons een volle beveſtiging in ons gevoelen over de Franſche Catechiſmus, en beyde die Confeſſien, dat de Franſche, Zwitſerſche, Lutherſche Theologanten, 't zelve met ons in de gront zeggen / en ons gevoelen in ſubſtantie beſchermen; gelyk ik met haar woorden toone; nu zy hebben haar Catechiſmus en Confeſſie beter begrepen / dan Vlak. Dan wil hy ook breedt ageeren over onze Neerlantſche Catechiſmus; Doch ik heb in de Hiſtorie de zin van onze Catechiſmus tegen Burman en Coccejus overvloedig beſchermt pag. 110. &c. en boven heb ik 'er ook zo veel toe gezegt / §. 12. 100. 101. 102, dat het onnodig is / hier iets toe te doen. Eyndelyk brengt hy ook 't getuigenis van Heidanus en Coccejus in haar brief aan 't Synode tot Gouda, als toeſtemmende de Catechiſmus en de ſtellingen van Thyſius van den Sabbath pag. 74. Maar hoe onoprecht die verklaringen zyn / heb ik boven overvloedig getoont in de aantekeningen op haar brief §. 28. &c. ziet ook §. 103. Vlak zegt / ik geloof immers zo oprecht, als gy zegt, dat de Catechiſmus uw gevoelen beveſtigt; ja oprechter *pag.* 74. hy moſt wat zeggen; doch op het bewys komt het aan; ik toon het met de ſtukken.

§. 143. Overgaande tot de geſchillen in Engelandt en Nederlandt pag. 74. verhaalt hy eenige myner woorden / waar in ik zegge / dat men de verbintenis van 't vierde gebodt, en 't Godlijk recht van 's Heeren Dag onder de reehtzinnige altydt gelooft heeft / hoewel zommige Leeraars zich hier en daar niet net noch eenpaarig in allen verklaart hebben; en dat de wederzydſche Diſputen eerſt in onze eeuw zyn op gekomen; en daar op roept hy uit / dit is altemaal wereldtkundig onwaarheidt, Koelman weet wel beter; 't is niet te verdragen dat men zulke notoire onbeſchaamde onwaarheden zien en hooren moet; al dien ophef is louter bedriegery der eenvoudige *pag.* 75-76. ik bewyze 't geen ik zegge / met de eygen woorden van die Leeraars; en hy ſlaatſe over; hy zegt / over die twee pointen, heeft men in Vrankryk, Zwitſerlandt, Duytsland en Neerland alzo vry. los, en ruym geſprooken, en gevoelt als Heidanus, Coccejus en Burman *pag.* 75. ziet Hoornbeeks woorden boven §. 46. daar hy zegt / noit zo gediſputeert of gevoelt te zyn / onder de Rechtzinnige als Heidanus en Coccejus deden. Vlak meint misſchien dat een verſtandig Leezer door zulke woorden verzet zal worden / om niet te gelooven / 't geen hy van de Franſche / Zwitſerſche / Hoogduytſe en Neerlantſche Theologanten / in haar eygen woorden / leeſt in myn Hiſtorie; is 'er in vyftien hondert jaren na Chriſtus eenig zodanig wederzyds diſput gevallen tuſſen de rechtzinnige / over de godlyke verbintenis van 't vierde gebodt / en de godlyke inſtelling van 's Heeren Dag; ik wilde / dat hy het aan toonde; maar dat hy niet en konde / is gebleeken in onze aanmerkingen over zyn Hiſtorie.

§. 144. Aan-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

§. 44. Aangaande de Kerken van Engelandt en Schotlandt zegt hy / die hebben de Zwitserſche Confeſſie geapprobeert in 't jaar 1566. *pag.* 77. Dat is waar / maar hoe zy den Artikel van den Dag des Heeren verſtaan hebben; toonen zy in haar eygene Canones / Synoden / &c. waar in zy haar gevoelen conform het onze uitgedruckt hebben / gelijk ik toone in de Hiſtorie pag. 90. &c. 102 &c. De Kerk van Schotlandt heeft expreſſelijk den artikel van de Feeſtdagen geexcipeert / als zy de Confeſſie approbeerden; een bewijs / dat ze oordeelden den artikel van des Heeren Dag te kunnen gezondelijk uitgelegt worden; immers tot op dezen Dag heeft geen Schots Leeraar oit anders van die twe pointen / gevoelt en geſchreven dan wy; 't welk een Schotsman / Mr. Brown van haar getuigt / ziet 't Diſpuit pag. 441. Daar op vervolgt Vlak aldus. Wat het gevoelen der publijke Kerk was, konnen ons de Separatiſten leeren, die dit een ſtuk van hun afſcheyding rekenden; waaroom zy hun ook van onze Kerk geſcheyden hielden; van haar tien redenen is de twede t'ontheyligen van des Heeren Dag: zeker, Brown, waar af zy Browniſten heeten, quam al in den jaare 1580 tot Middelburg, Ajnsworth tot Amſterdam, Robinſon tot Leiden pag. 77. Dat Vlak hier een volkomene onwaarheidt verhaalt / die hy in zyn Hiſtorie der geſchillen ook ſtoutelijk heeft geintteet pag. 22; heb ik klaar boven §. 18. getoont; naamlijk / dat is enkel verzonnen / en zo valſch als iets / dat de Browniſten van de Engelſche of Schotſche Kerk verſchilden in de Leere van den Sabbath; zelfs Vlaks eygen woorden konden anders leeren: want hy verhaalt dat de twede reden van haar ſcheyding was 't ontheyligen van des Heeren Dag; dit zagh dan op de zonde in de Engelſche Kerk / niet op haar Leere; alzo onwaar is het / datſe om de Leere van den Sabbath en 's Heeren Dag zich van onze Kerk geſcheyden hielden; 't welk Vlak zo recht uit zegt: Doch ik zal hem overtuigen / en verder de mondt ſtoppen met de woorden van zijn Meeſter Voetius, dewelke aldus tegen Burs ſchreef. *Lacrymæ Crocodili abſterſæ pag.* 47. 48. Verklaar, wat Browniſtery zy, en waar in zy eygentlijk van onze aangenomene rechtzinnige leer onderſcheyden wordt, ja daar tegen aan ſtaat; gy kunt uit de Confeſſie der Browniſten leeren, dat de Dryeenigheidt, de Middelaar Chriſtus, Gods genade tegen de Pelagiaanen, en Remonſtranten, en andere hooftſtukken van de Reformatie, tegen de Papiſten, hardt van haar verdeedigt worden, zo en is dan niet alles, dat de Browniſten leeren, Browniſtiſch, dat is, ſectaris. Maar gy zult zeggen, de Leere van de Moraliteyt van de Chriſtelijke Sabbath maakt ten grooten, immers in eenigen deele de Browniſtery, die van de rechtzinnige veroordeelt is. Laat dit bewezen worden, en laat dan de Sabbatariſſen zijn Browniſten in de hoogſte trap. Noit hebben onze Kerken, dat ik weet, de Browniſten in dezen deele veroordeelt; ja de Leidſche Browniſten heeft men op zekere conditien (waar onder niets is van den Sabbath) getracht met de Leydſche Kerk tot een Lichaam te brengen. Tot *Rotterdam* hebben eenige Browniſten ten tijde van de Scheuring zich tot de rechtzinnige afgezonderde Kerk gevoegt; en de Kerk heeft haar niet verworpen, als zy onze gemeinſchap zochten. De Engelſche Kerken, van welke zy zijn afgegaan, hebben haar noit uit dezen hoofde Proces of queſtie gemaakt; ziet *Joſeph-Hal* en andere tegen de Browniſten. Ook zelfs de Browniſten maken, in haar generale Apologie, en in haar eerſte belijdenis (die gedediceert is aen de Academien van *Leyden*, *Geneven*, en *Sint Andries* (in Schotlant) geen queſtie over dit ſtuk tegen de Engelſche Kerk. In ſumma, geen Synode, geen Gereformeerde Schrijver in of buyten Nederland, heeft het gevoelen van de Sabbath onder de dwalingen van de Browniſten geſtelt. Laat onzen *Ariſtarchus* (vinnigen beriſper) de allereerſte Schrijver zijn, dien men dien

vondt

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

vondt dank weete. Ik voeg 'er nu mijnen Berisper als de tweede by / die zulks zonder eenige grondt durft zeggen / meer dan eenmaal.

§. 145. Daar na zegt Vlak, het gevoelen van *Udeman* was t'eenemaal het Brownisse, hier te Lande onbekent; van de zelve gedachten was *Teeling*, die zelfs daar af roemt, en God dankt, dat hem die tot *Bambury* geleydt had *enz.* nu de *Post-Acta* zeggen duydelijk, dat het quaadt in Zeelandt was begonnen, *pag.* 77. 78. Ik heb boven §. 20. vertoont / hoe Vlak de waarheidt te buiten gaat / als hy aangaande Teeling dorst te kennen geven / dat die in Engelandt van de Bzowmisten andere gronden van den Sabbath geleert had / dan in Hollandt of Zeelandt aangenoomen waren; zo heb ik mede getoont / dat het onwaar is / dat Udeman zijn gevoelen en redenen ter beschermingh van 't zelve van de Bzowmisten geleert had / ziet boven §. 21. Nu wat een losse beslupt maakt Vlak, de Post-Acta zeggen, dat het quaad in Zeelandt was begonnen; Ergo, Udeman en Teeling hebben daar een nieuw gevoelen gebzacht; waarom haalt hy het quaadt niet van de nijdige partyen van Udeman en Teeling? nademaal 't Synode van Zeelandt in 't jaar 1620. zich toonde eens te zijn met Teeling? Neen / Vlak doet zijn best / om den Leezer een indzuk te geven / dat dooz die twee mannen dat gevoelen van de Bzowmisten geleert / en in Zeelandt gebzacht was. Tot opklaaring van de waarheidt in dezen / zal ik hier Voetii woozden bybzengen / die hy schzeef in een Voozreden vooz 't Boek van Mr. Will. Teeling, (de verklaaring over Rom. 7.) in 't jaar 1631, twee jaaren na Teelings doodt / terwijl Udeman noch leefde; En ik verhaalze te meer / dewijl Vlak de zelve niet ter goedertrouwe verhaalt / gelijk ik hem boven meermaal diergelijk getoont heb: Boven al (zegt *Voetius*) heeft men 't licht van de Practijk (van dezen eerwaarden Man aangesteeken) willen verduisteren, met voorwenden van zijn nieuwe opinien van den Sabbath of Christelijke Rustdag. Over den Rustdag kan gedisputeert worden, of de heyliging, of de dag zelfs en zijn oorsprong. Aangaande de practijk, daar van hebt gy opening in zijn Boek, genaamt *Rustdag*, 't welk geapprobeert is van de Eerw. Faculteit tot *Leiden*, en de Gedeputeerden des Classis van *Walcheren*, als ook van den Hoogeleerden *Franciscus Gomarus*, met eenen brief aan *Willem Teeling* daar over geschreven, dewelke te zijner tijdt by de Erfgenamen kunnen te voorschijn gebracht worden. Aangaande het gevoelen van den oorsprong en instelling des Rustdags, zo in den Ouden als Nieuwen Testament, dat heeft hy doorgaans in zijn schriften genoch verklaart; 't welk, gelijk het van de meening eeniger onzer Leeraars verschilt, alzo ook wederom met de meening van (*veele*, dit woozdt heeft Vlak uitgelaaten) andere, die de geringste niet en zijn, wel over-een komt, *zo dat* (dit alles laat Vlak weder uit) *hy hier op zijn eygen handt niet bezonders of eygens gevonden, of gedisputeert en heeft, veel min dat zijn gevoelen, of van de Gereformeerde Kerken in 't gemeen, of van onze Kerken hier te Lande veroordeelt zoude zijn:* Zo iemant hier van goedt bericht wil hebben, die en laate het op geruchten en praateryen niet staan, maar leeze zelfs de *Post-Acta Synodi Nationalis Dordracenæ*, 1619. de Voorstellingen en Disputatien van de E. E. Professoren tot Leiden, te weeten *D. Thysii*, en *D. Riveti de Sabbatho*, en de Tractaaten *D. Gomari*, en *D. Walæi de Sabbatho*. En of het al waar, dat hy door de extreme exorbitante profanatien, als aan d'andere zyde gedreven, een woordt te hoog gesprooken had, en alzo de streng wat te hardt getrokken, of eenige consideratien bygebracht, die juyst zo vast en gepast niet en gaan op alle *casus*, (na een ieders oordeel) zo en most men daarom al den arbeydt van den vroomen Man, in het voorstellen en dryven van de Practijk der Godzaligheidt, niet veroordeelen en verachten. En een weynig daar na; dit gepretendeerde gevoelen Teelingii, dat hy met *Beza, Junio, Piscatore, Deodato, Perkinso &c.* ende meer andere treflijke Theologanten gemein heeft. §. 146. Ver-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

§. 146. Verder merkt Vlak aan / dat het overzetten van de Engelsche Boeken van Perkins, Dod. en Cleaver, Whately, Bayly, Sprint, geweldig holpen om 't gevoelen voort te zetten, 't welk Udeman en Teeling hadden, daar men hier te Lande te vooren in posselie was van 't gevoelen van Catechismus, &c. *pag.* 78. maar twee dingen most hy hier op merken / 1. Dat die Engelse Leeraars / welker Boeken getranslateert zyn / niet waren Bzownisten / maar in daadlyken dienst in de Kerk van Engelandt / d'eene ook een Pzofessoz / d'ander een Bisschop; zo dat hy wel ziet / dat hy bedzogen is / en andere bedzogen heeft / met te kennen te geven / dat dit gevoelen Bzownistisch was. 2. Dat de Vertaalers van die werken / waren Leeraars in Nederlandt / niet in Zeelandt / maar in de andere Pzovincien / Meusevoet, Lamotius, Schuttenius en andere / en dat de Leeraars en Gemeinte van Nederlandt de zelve Tractaten met groote genegentheidt hebben aangenoomen; ik zie / dat Vlak uit Perkins eenige dingen aantekent / die hy in den Sabbath Ceremonieel oozdeelde; dit altemaal (zegt hy) heeft Koelman vergeeten, maak staat dan op al zijn citatien, *pag.* 80. Al wat ik uit Perkins heb aangetekent / is na waarheidt / ziet de historie, *pag.* 101. en daar dzukt hy uit / hoe hy met ons de verbintenis van het vierde gebodt / en de Godlyke instelling van 's Heeren Dag erkent / en dat is genoch: want het andere stoot dit niet om-verre.

§. 147. Ook zie ik / dat Vlak zich stoot / dat de Synodale Vergadering van Westmunster de leere van den Sabbath ook in haar Belijdenis heeft in-gevoegt, en tot een Geloofs-Artikel heeft gemaakt, dat in geen oude Synoden noch Confessien der Gereformeerden is geschiedt; en noch, zegt hy / wil D. Koelman niet weeten, dat dit nieuwigheden zijn uit Engeland overgekomen; ook zegt hy / dat ik de Engelse de roem wil beneemen, die zy zich aanmatigen; en daar toe bzengt hy eenige woozden van Thomas Shephard, die achter den titel van mijn Historie staan / (pag. 76. 81. 79.) Maar heeft Vlak niet gezien / dat ook de Artikelen van 't Synode van Dort van de Prædestinatie &c. tegen de Remonstranten / op zulken wijze gestelt zijn als Geloofs-Artikelen; daar noit eenige Confessie of Synode diergelyk gedaan heeft? is het nochtans niet pzysselyk? En moet hy 'er God niet booz dancken? heeft hy ook vergeeten / dat de Zwitserschе en Augsburgse Confessie van den Artikel van 's Heeren Dags authoritept en onderhouding spzeeken? Ja hy denkt 'er wel aan; want hy zegt / dat de Engelsche zo doende tegen haar eygen oude Confessie en Approbatie der Zwitserschе aangaan, *pag.* 81. maar hy heeft noch niet wel vernoomen / hoedanig 't gevoelen van de Engelschе en Schotsche Kerk was / en hoedanig zy de Zwitserschе Confessie hebben kunnen aannemen. Wat aangaat de woozden van Shephard, die geven niet te kennen / dat de Engelse een nieu gevoelen hadden / (gelyk Vlak te kennen geeft) maar datse 'trechte gevoelen van de verbintenis van't vierde gebodt / en van de instelling en onderhouding van's Heeren dag / grondiger hebben uitgehaalt / en krachtiger bewezen; En op dat Vlak zich niet langer hier aan stoote / zal ik hem niet alleen wijzen na de woozden van Coccejus, die hy verder gaan / aangehaalt in de historie pag. 341. maar ik zal hem de woozden van zijn oude meester Voetius doen hooren / uit het Boek tegen Burs, Lacrymæ Crocodili absterſæ, zeggende pag. 16. 17. Indien iemant anders spreekt van den Sabbath, of van desselfs heyliging, dan de eerste Reformateurs gesprooken hebben, geen wonder. 1. Want Godt heeft zijn Kerk niet onvruchtbaar gelaaten, als *Lutherus*, *Melanchton*, *Zuinglius en Oecolampadius* gestorven zijn. 2. Dat zy hier van zo niet gedacht en hebben, quam ten deele van haar haat van de Paapsche Feestdagen, en van het superstitieuse onderscheydt der dagen; ten deele van haar zuyveren van de andere fundamenteele Artikelen des Geloofs, daar zy eenig-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

lijk op gezet waren; gelijk haar gebeurt is in het Disputeeren van de Vrye Wil, van de Kerters in te binden, van verscheyde Religien toe te laten, van de macht der Overheden ontrent het heylige &c. waar van indien andere, en de onzen naaste voorzaten nu onderscheydentlijker en netter spreeken, zo stooten zy de Reformatie niet om verre, maar zy vercieren die meer en meer. **En wederom** pag. 7. *Burs* schijnt de woorden en schriften van de hoogste Theologanten lager te achten, om datse een kleine tussen-standt van tijdt later zijn gekomen; als of niet veele dingen door haar (opgewekt door de partyen) volkomener, onderscheydentlijker, en duydelijker waren gezeydt, en tegen de dwalingen gestelt, by exempel, van de rechtvaardig-making, van de Vrye Wil, van de erfzonde; van 't gebruyk en noodzaaklijkheidt der werken, &c. hier geldt dat eenigsins; 't is licht by het gevondene wat by te doen, en, d'eene dag leert den anderen, de Schriften van *Gomarus*, *Amesius*, *Walæus*, en de Heeren Professoren tegen de Remonstrantse Socinianen, getuigen dat overvloediglijk.

§. 148. **Daar na wil** Vlak **weder toonen / waarom in Engelandt meer dan in Nederlandt is gedisputeert over den Sabbath** pag. 81; **maar hoe onwetende en dwalende hy daar ontrent is / heb ik** boven § 13. 14. **getoont over zijn Historie der Geschillen / daar hy zich hier over beeder uit duikt.**

§. 149. **Komende tot de Disputen in Neerlandt / toont hy weder zijn onkennis van de Historie / dewijl hy deze twee dingen / die ik geschreven had / niet kan over een brengen; naamlijk ik heb uitdrukkijk gezegt in de** Historie *pag.* 252. **dat** de questie over de Zeeuwsche Broeders was, over de noodzaaklijkheidt van de onderhouding des Sabbaths, **en dat toone ik uit de** Post-Acta, **die dat zeggen; en nochtans zeg ik** *pag.* 251. datse niet disputeerden of het vierde gebodt was afgeschaft, en of wy moeten rusten uit kracht van het zelve, en heyligen onzen 's Heeren Dag, maar hoe verre **die** rust most uitgestrekt worden. **Dit loochent hy / en zegt /** is 't niet bedroeft, dat men dat leezen moet *pag.* 83; **ik zal 't hem dan toonen uit de woorden van zijn Meester** Hoornbeek, **en uit de woorden van** Willem Teeling. **Aldus spreekt den** eersten **in zijn Tractaat /** Zondag Rustdag *pag.* 120. Noch zelf *Mr. Jacobus Burs* heeft met *Teeling* gedisputeert tegen de Moraliteyt des vierden gebodts, ofte willen dringen, dat het zoude zijn afgeschaft, en ons niet meer verbinden; maar heeft het tegendeel noch gehouden, en disputeerde over de maniere van de onderhouding, en den oorsprong en begin dezer dagen. **En dan verhaalt** Hoornbeek **verder de eygene woorden van** Burs **tot bewijs van zijn zeggen / welke ik ook heb uitgetekent in de** Historie pag. 258. 259. **De twede / naamlijk** Teeling schreef **aldus van die geschillen / twee jaren na het Nationaal Synode / in zijn boek genaamt de** Rusttijdt pag. 7. Wat bedenken eenige treflijke mannen ook mochten hebben over het bescheedt, hoe wy aan dezen ordinarissen Christelijken Rustdag gekomen zijn **(dus verre citeert** Vlak **zijn woorden** pag. 83, **en doet 'er alleen by** / alleen eenig *ratione generis*, **daar de volgende woorden die hy achter laat / de zaak uit drukken)** zo dragen evenwel alle Godsgeleerden daar in eenstemmelijk over een, dat het noodzaaklijk is *ratione generis*, dat wy een gezetten ordinarissen Rustdag hebben, en dat wy den zelven hebbende die ook ganschelijk en heyliglijk onderhouden moeten, dat wy ja desselven moeten gedenken, daar op rusten van onze daaglijkse werken, en den zelven in religieuse Christelijke oeffeningen over brengen. **Laat nu de Lezer overleggen / watte impertinente woorden hier over van** Vlak **worden geuitteert / zeggende** pag. 84. hoe kan men zo onbedacht zijn! als men wil een Historie schrijven, **moet men niet zijn inbeeldingen uitvluchten, en versiesingen opstellen,**

en

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

en zelfs de Historie maken; maar men moet, 't geen na waarheidt is geschiedt, schrijven, het zy of het mee of tegen gaat.

§. 150. Verder vraagt Vlak, hoe of 't komt, dat ik de Tafelen van *Festus Hommius* nergens heb uitgeschreven, of hem eens voortgebragt in mijn Historie *pag.* 85. en daar na *p.* 87, hy tekent de applicatien van *Spiljardus*, zonder de explicatie van *Festus Hommius*, net na de Engelsche Methode, de text is klaar, dit is de applicatie. Heb ik noch niet getuigen genoeg gebragt/tot verooordeeling van Vlaks gevoelen; ziet daar dan ook de woorden van Festus Hommius in zijn Tafel over 't vierde gebod. Tot de Wet der zeden gehoort, dat Godt hier gebiedt, dat ten minsten van zeven dagen een, of een zekere dag in de week zal besteet worden, tot de openbare oefeningen des Godsdiensts, en dat men tot dien eynde van de andere werken ophoud; hier toe blijven de Christenen verbonden; en daar toe hebben de Apostelen genomen, niet den zevenden of laatsten dag, om te toonen dat de Joodsche Ceremonien uitgedient hadden, maar den eersten dag van de week, Joh. 20: v. 12-26. Hand. 20. v. 7. 1 Cor. 16. 1, 2. welken zy ter gedachtenis van de verrijzenis des Heeren genoemt hebben den Dag des Heeren. Op dat nu Vlak te beter bevatte de kracht van dit getuigenis voor ons gevoelen/ zo zal ik hem zijn Meesters stem doen hooren; dewelke die woorden verhaalt hebbende in zijn Nader Beweering pag. 100. 101. eben daar aan aldus spreekt. Hy verstaat 1. Dat Godt in *'t vierde gebodt* gebiedt, *een dag uit zevenen* of in *de week ten minsten*, hem te heyligen. 2. Ende dat dit is het moreele des Wets, ofte *tot de Wet der zeden gehoorende*, 3. Dat die zelve Wet der zeden gebied *als dan van andere werken op te houden*. 4. *Ende dat de Apostelen den eersten dag der weeke*, ofte dag des Heeren uit andere hebben *genomen*. 5. *Daar toe*, naamlijk om het moreele van 't vierde gebodt, ofte de Wet der zeden in dezen te voldoen. Ik zal 'er noch twee dingen by doen. 1. Dat Festus zegt/ dat de Apostelen dien dag 's Heeren Dag hebben genoemt. 2. Dat hy die instelling met ons bewijst uit die vier vermaarde texten Joh. 20: v. 19. 26. Hand. 20. v. 7. 1 Cor. 16; v. 2. Openb. 1; v. 10. Zo Vlak nu toornig wordt/ dat ik ook niet uitschrijve/ wat Festus Ceremonieel en afgeschaft oordeelde; ik zal hem antwoorden/ 't is onnodig/ dewijl dat Ceremonieele misschien hondert maal in mijn boek verhaalt is/ en dewijl het genoeg is/ dat ons blijke/ dat Festus met ons gevoelt; wanneer Vlak zo verre komt/ zo zal ik erkennen/ dat hy niet meer is onder de partyen/ hoewel hy het Ceremonieele en eygentlijk schaduwachtige in het vierde gebodt niet kan bewijzen. Dat ik nu Spiljardi Applicatien, bevattende in substantie ons en Festi gevoelen van den Sabbath en 's Heeren Dag/ heb bygebracht in de Historie pag. 143, is te meer geschiedt/ om dat die practicale toepassingen in 't jaar 1656 de lof en approbatie hebben gekregen/ niet alleen van de Professoren van Utrecht, maar ook van Leiden, Heidanus en Coccejus, hoewel sy in dezen haar gevoelen tegen zijn. Dat nu Vlak met de Engelsche Methode van prediken spottet/ brengt een smaat op hem zelf; dewijl de Engelschen door haar schriften niet weinig hebben gecontribueert/ om de Neerlanders te leeren practicaal prediken; ook zoude Vlak van haar kunnen leeren/ hoe de texten te verklaren; hy zie maar na/ de Engelsche uitgeleezene Boet-Predikatien.

§. 151. Daar na wil Vlak critiseeren mijn citatie van de woorden van Petrus de Witte: Ik heb zeer breedt de Wits woorden uitgetekent uit zijn Wederlegginge der Sociniaansche Dwalingen, alwaar hy volkomen is voor ons gemeen gevoelen/ als blijkt in de Historie pag. 148. 149. Het was dan niet noodig/ breedt uit dat gemeene Boek/ zijn Catechesatie over onzen Catechismus/ woorden aan te halen; evenwel heb ik eenige woorden daar van geciteert; Vlak stoot zich/ dat ik niet zijn woor-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

den aantekene/ daar mede hy 't Ceremonieele van den Sabbath uitdzukt; ik vondt het niet noodig/ hebbende dat genoemde Ceremonieele zo dikwils aangehaalt/ en te vzede zijnde/ dat de Wits gevloelen bleek over de geduurige verbintenis van 't vierde gebodt/ om een van zeven dagen te heyligen/ en te rusten/ en over de instelling van 's Heeren Dag/ dat die van de Apostelen was; evenwel heb ik noch getoont/ dat de Wit iets Ceremonieels stelde in 't gebodt/ want deze woozden verhaal ik *pag.* 147. *Vra Is 'er* evenwel niet iets Ceremonieels in? *Antw.* Ja, naamlijk de nauwe onderhouding van den zevenden of laatsten dag, met de uit-gedrukte omstandigheden. Exod. 16. v. 23. 29. Exod. 35. v. 3. Daar na heb ik ook andere woozden van de Wit geciteert; doch daar is zo nauw op een sillabe of woozdtjen van de Wit niet gelet; niet als of ik 'er eenig erg in had/ maar 't gebeurde/ als ik de woozden van de Wits Catechesatie zoude uittekenen/ dat 't Boek van de Wit hoog onder myn Boeken stondt/ en dat ik het niet ras zoude hebben kunnen vinden; om dan tijdt te winnen/ nam ik Essenii Latijnsche Boek/ die de Wits woozden in 't Latijn vertaalt had/ en daar was geen reden/ van over Essenii getrouwheidt in 't vertaalen te twyffelen; ook had Burman hem niets daar van uit verweeten; daar dooz is 't geschiedt/ dat ik de woozden van de Wit uit Essenius vertaalende/ *An non quartum præceptum integrum pertinet ad legem Ceremonialem? Resp. minime:* aldus overgezet heb/ Behoort het heele vierde gebodt niet tot de Ceremonieele Wet? Antw. Geensins; maar in 't Boek van de Wit staat/ Behoort niet 't gantsche vierde gebodt tot de Wet der Ceremonien? Antw. Neen. Wederom die woozden/ *nisi id fiat, Conscientia prorsus non obligatur, ad cultum Dei præcisè observandum*; vertaal ik aldus/ zo dat niet en geschiedt, zo wordt onze conscientie ganschniet verbonden, om den Godtsdienst precijselijk te onderhouden; maar de Wit heeft/ zo dit niet geschiedt, zo wordt onze conscientie nergens door gebonden, om den Godsdienst precijselijk waar te neemen. Al wie Latijn verstaat/ weet/ dat myn vertaaling goedt is/ en al wie Duytsch verstaat/ ziet wel/ dat myn vertaaling en de Wits woozden over-een komen/ en dat hier geen bedzog is; Ik weet/ dat de Leezer zal dencken/ dit is beuselachtig/ hier zo op te staan; Doch als hy zal hooren/ hoe grouwlijk Vlak my hier over lastert/ zal hy toestemmen/ dat ik dit zo most verhalen; zo mede/ ik zegge/ by gevolge wort 'er een deure tot alle zorgeloosheidt geopent; de Wit heeft/ dienvolgens wordt 'er een venster opgedaan tot alle zorgeloosheidt: Het is Vlaks verkeerde meining/ dat ik deze woorden van de *Wit* (zo dit niet geschiet door dit gebodt, zo wordt onze conscientie nergens door gebonden, om den Godsdienst precijselijk waar te nemen) houde voor een samen-voeging van verscheyde dwalingen, en dat ik daarom de woozden/ door dit gebodt, heb gestelt achter gebonden; 't welk t'eenemaal valsch is: want het is maar geschiedt om de Wits woozden meer licht te geven; ondertusschen komt de zin van de Wits woozden heel wel over-een met myn gevoelen/ naamlijk/ indien dat niet geschiedt in dit gebodt, (te weeten/ 't geen de Wit zeyde dat het de Christenen verbindt, om een van de zeven dagen in de week te besteden tot de openbaare oeffening van de Godsdienst) zo wordt de conscientie nergens door gebonden, om den Godsdienst precijselijk waar te neemen; dat is de waarheidt: maar Vlaks onverstandt ontrent het woozdt precijselijk heeft hem doen misbatten/ hy meint/ en zegt/ pag. 80. de zin van de Wit is, zo het vierde gebodt niet een van zeven eyscht tot de openbaare Godsdienst, en ruste daar toe noodig, zo wordt onze conscientie nergens door gebonden; zulks dat by de Wit, dit de eenige bandt is, tot de dag, Godsdienst, en rust. Dit is heel mis: want de Wit wist wel/ dat al was 'er geen vierde gebodt spschende een dag van zeven/ de conscientie evenwel zoude gebonden zyn door andere

geboden

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

geboden en banden/ om t'eenigen dage Godsdienst te oeffenen; maar de Wit spreekt van den Godsdienst preciselijk op een zekeren dag bepaalt/ waar te neemen; want zo verklaart hy zich ook tegen de Socinianen, gelijk Vlak in mijn Boek had kunnen leezen/ pag. 149. naamlijk/ Zo wy niet uit kracht van dit gebodt tot een van de zeven dagen verbonden zijn, zo en kan 'er geen zeker getal der dagen, tot waarneeming van den Godsdienst, uit eenig gebodt bepaalt worden; Wie kan gelooven, dat Godt zijn Kerk op het onzekere zoude hebben laaten drijven, zonder haar een gezette tijdt aan te wijsen. De Leezer houde het my ten goede/ dat ik hem zo lang hier ophoude/ met myn onnoozelheidt en oprechtigheidt op te klaaren. Hy hoore nu de bittere en lasterlijke woozden en smadelijke spotternyen van Vlak; aldus spreekt hy hier over/ Let op die nauwheidt; Koelman trekt de Wit aan, maar zo dat ik my in mijn ziel bedroeve, dat men met zulke bedriegery zich behelpt, om zijn Leezer te verleyden; De Wit gaf 't ten besten. D. Koelman verbergt het in zijn Tente, bedekkende het Ceremonieele, als Rachel de Teraphim; let wel op zijn kunsjes, van een venster maakt hy een deur die niet en sluyt, die wat ras loopt, zal niet zien, hoe groot het bedrog is, dat hier achter schuylt; gy zoud zijn gaauheidt niet zien, zo ik u dit meesterstuk van *Albert Durer* niet wat uithaalde .... zijn dat subtiliteyten van Twissus en Rhetorfort, 't mach wel, maar ik kan 't niet gelooven; 't gelijk 't meer na Duns, Scotus, en uw' Arriaga. D. Dr. *sed hoc inter nos*, en onder de roos: Zie Koelmans tedere conscientie; Zoude D. Koelman dacht ik daar op, wel van gevoelen zijn, dat het negende gebodt was afgeschaft, en dat een leugentje om best wil, (om de zaake Godts Voorreden, *pag.* 61.) geen zonde is? Ik vind dit zo geduurig, dat ik langer niet een citatie gelooven mach, en dat van een Boek dat in iedere s handen is! dat 's een staaltje! *Et crimine ab uno, disce omnes, pag.* 87-90. Alzo ik de Leezer het oordeel hier over laat/ zal ik op deze woozden zwygen.

§. 152. Eyndelijk komt hy tot berisping van twee dingen/ die ik aangaande de Post-Acta van 't Synode van Dordrecht heb gezegt. Het eerste is/ Ik heb aangemerkt/ dat de Nederlandtsch Overzetter van de Post-Acta, een missslag heeft gehad in 't overzetten van deze Latijnsche woozden/ (die in het Authentike exemplaar staan) *Regulæ de observatione Sabbathi seu diei Dominici, a D. D. Professoribus cum fratrum Zelandorum consensu conceptæ, prælectæ, alique approbatæ, fuerunt hæ sequentes;* Den Overzetter had de zelve aldus vertaalt; De Regulen, aangaande de onderhouding van den Sabbath, ofte Dag des Heeren, van de Heeren Professoren, met toestemming van de Broederen van Zeelandt ontworpen, (zijn) voorgeleezen, en geapprobeert, (en zijn) deze navolgende: daar de Overzetting aldus most weezen/ De Regulen, aangaande de onderhouding van den Sabbath ofte Dag des Heeren, van de Heeren Professoren, met toestemming van de Broederen van Zeelandt, ontworpen, voorgeleezen, en geapprobeert, zijn geweest deze navolgende. De reden/ waarom ik die missslach aanmerkte in de Overzetting/ was/ dewyl den Overzetter dooz zijn Vertaaling te kennen greft/ immers den indzuk geeft/ dat deze Regelen waren geapprobeert van de Synodale Vergadering/ daar de woozden maar zeggen/ datse van de Heere Professoren zijn geapprobeert/ met toestemming van de Zeeuwsche Broederen; zy verklaaren Historischerwyze/ wat 'er was gepasseert tusschen de Professoren/ en die van Zeelandt. Het Synode heeft die Regulen by provisie tot vzede gearresteert/ en in een zekere zin/ en tot een zeker eynde/ zo verre goedt-gekeurt/ datse die aan beyde partyen heeft gerecommandeert/ tot dat het volgende Nationale Synode (welk men meinde/ dat dzie jaaren daar na zoud gehouden wozden) de zaak van den Sabbath zoude handelen. Vlak hoewel hy wel zien kan/ dat den Dugtschen

Overzetter der Post-acten / woorden tussen in gevoegt heeft / en de tegenwoordige tijdt gestelt voor den voorledenen / wil evenwel mijn Overzetting bitter heckelen / *pag.* 92. Bescheiden Leezer, zie met uw oogen, en zijt verschrikt; een dubbelde fout! een *comma* nagelaten achter *consensu*, ten tweeden, een *comma* gezet achter *approbatæ*; net gelijk de Papisten handelen; ik zeg u heden, gy zult met my in het Paradijs zijn; Een dubbelde dottigheit / om het recht te noemen; want voor eerst, of 'er een comma staet achter consensu, of niet / 't maekt niet de minste verandering in de zin; Ten anderen, indien 'er geen comma stont achter approbatæ, dan zoude de overzetting aldus zijn / de Regulen &c. geapprobeert geweest zijn deze volgende, 't welk geen goet duyts uitmaakt; en daer most dan staen / *Hæ sequentes regulæ approbatæ fuerunt*; Deze navolgende regelen zijn geapprobeert geweest; Vlak merkt niet / dat de woorden / conceptæ, prælectæ atque approbatæ zijn participia absoluta, en niet præterita indicativi passivi. En om Vlak te meer te overtuygen / en aen den Leezer zijn verkeertheidt te toonen / zo moet ik zeggen / dat Vlak, hoewel de comma is verandert / nochtans eben dezelve overzetting maekt: want hy vertaelt de woorden aldus; de Regulen van de onderhouding der Sabbath ofte Dag des Heeren, van de Heeren Professoren, met der Zeeuwsche Broederen toestemming begrepen, voorgeleezen ende (ook) geapprobeert zijn geweest deze volgende. Dit accoordeert heel met mijn overzetting; gelijk elk zien kan / en 't heeft geen andere zin.

§. 153. Het twede, dat ik had aangemerkt in opzicht van die Post-Acta, was / dat Voetius had gezegt, dat het niet waren artikelen van 't Synode gestelt, en geapprobeert, maar datse zelfs zijn tegen gesprooken en geimprobeert, en dat Udemans daar op gezegt heeft, wat raakt het ons, *valeat in quantum potest*, als zy maar te vrede zijn. Nu Voetius was te gelooven / dewijl hy present was geweest / en hy zijn notulen gehouden had van al 't gepasseerde: Vlak dit leezende vondt zich zeer verlegen / niet wetende / waar hy deze verklaaring van Voetius zoude vinden; geern zoude hy het valsch verklaart hebben / ja hy noemt het al een stoute onwaarachtige laster; hy giste / of die woorden wel mochten staan in de Crocodile Traanen, van Voetius beschreven / om datse aan de kant geciteert stonden; maar dewijl hy 't boekjen niet had / konde hy de plaats niet nazien; van het andere boek / dat mede aen de kant getekent staet / en daer hy 't gevonden zoude hebben / daer had hy geen achterdocht over; hy vont iets in Lodenstein, dat 'er na geleek; maer niet die woorden zelf; hy antwoort dan een weinig om de woorden van Udeman een zin na zijn bevatting te geben; maer dat van Voetius laat hy open staen / hy resolveert aen zijn vrienden te schrijven / op datse dat boekjen van Voetius hebbende / hen eens zouden uit-tekenen de woorden / waer op de citatie aen de kant pag. 19. ziet; ondertussen wordt deze Nareden gedzukt; hy krijgende een extract van de woorden op die plaets staende / valt met een bitter gemoet aen het schrijven van een brief aen N. N., om die voor aen zijn boek te zetten / en daer handelt hy zo smadelijk en lasterlijk / als in deze Nareden; die ook na den druk gezonden hebbende / verzoekt hy van zijn vriendt het boekjen van Voetius, Lacrymæ Crocodilii abstersæ, zelf eens te mogen hebben; en daer op schrijft hy dan noch een twede brief aen de vriendt / die hem 't boerken zondt / en spreekt daer weder breedt van my / en dan van 't boek van Voetius, en van Burs; die brieven met de Voorreden zullen wy terstont gaen onderzoeken.

§. 154. Thus verre heb ik Vlak met patientie na gegaen; en dit is al wat hy had te berispen op mijn Historie; dewijl het nu dan blijkt voor den Leezer / dat hy de valsheit niet heeft kunnen aen toonen / en dat hy in zijn bewijs is te kort gekomen;

wat

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

wat zal men nu houden van zulken schrijven? ik heb ondertussen zijn lasteren en smaden moeten hooren / terwijl hy zyn zeggen met geen goede preuven konde goet maken; Doch hy besluit het zeer bitterlijk / met een opstapeling van lasteringen / uitgietende en uitbrakende wat in zijn hert was / zeggende *pag.* 96. Het lust my niet langer Koelmans Boek te zien of te lezen; zo my iemant gezwooren had, ik zoude niet hebben kunnen denken, dat het hondertste part waer was, van 't geen tot mijn groote droefheidt bevonden heb; zo den Sabbath te bestrijden zulken landt verdervende quaat is, ik kan het geen minder quaat rekenen, den Sabbath zo voor te staan, als of Godt onze leugenen van doen had; zo ik te vooren geheel van zijn stellingen in een gevoelen was, zulk schrijven zoude my doen aerselen, als die niet zoude kunnen begrijpen, dat een goede zaak met valsheidt most ondersteunt worden, zo dat boek 't lot van Lands Declaratie en Pocklingtons boek over quam, ik zoude my niet verwonderen. De Heere rekene hem al dit quaat niet toe; ik twyffele, of men dit wel zwakheden noemen mach; ik heb niet minder bevonden, als 't geen daar belooft wordt, ik zoude op niet eenige citatie derven staet maken, zonder het na te zien, zo geheel is zijn crediet by my uit. Wel de Heere zal oordeelen / en de oprechte verstandige Christenen zullen ook oordeelen; hy denkt licht / van zulken stouten en vinnigen beschuldigen / *semper hærebit aliquid*, daar zal altijt wat van aankleven, iemant zal 't geloven / hoe onwaerachtig het ook zy / en hoe zeer ik my ook verantwoordde / en de valsheit aentoone; dat zie ik ook wel; Doch ik zal dat lyden / om de goede zaek / voor welke ik sta; Maer wil hy vrede daar over hebben / hy moet berouw toonen; 't staet by den Heere aengetekent.

§. 155. Hebbende zo veel gezeydt tegen myn Historie / zo maekt hy de vrabade / van iets tegen mijn Disputt te zeggen / om immers de naem en eere te hebben / van dat hy daar ook wat tegen geschreven heeft. Doch het is belacchelijk; want hy vat niet een questie / niet een kapittel / niet een argument / niet een objectie / of replique van mijn Disputt aen; maer hy zweest en praet zo wat in 't hondert / dan hier / dan daer van / zonder eenige order / connexie / of Methode / een enkel mengelmoes; hy begint al terstont van lasteren / zeggende *pag.* 97; gelijk in zijn Historie is gebrek van waarheidt, zo is zijn volkomen Disputt gebrek van oordeel, of liever overvloet van een stijfzinnig voor-oordeel, dat hem voor alle schrijvers blind, en alleen voor Engelsche het oog op houdt; hy zegt *pag.* 99. dat ik met Godts thien geboden leef na mijn welgevallen; *pag.* 108 dat ik het vierde gebodt wech neem, en maake van de Decalogus een Ennealogus, en dat ik ook zo handele met het tweede gebodt; *pag.* 109. Dat'er na mijn bevatting maar acht geboden zijn; *pag* 115. Dat niemant de godlijke verbintenis tot heyliging van den Dag des Heeren zo krachteloos maakt, als ik, 't welk hem in zijn herte zeer doet. Ik acht niet nodig / hier iets op te antwoorden / dewijl het maar enkel laster en pdel geklap is / en elk die mijn Disputt leest / het contrary weet; Wilde hy disputeeren / hy most tot eenig point komen; dat niet doende / zo kan de leezer licht zien / dat men op zulken rapsodie en samenraping van woorden geen antwoort moeten geven.

§. 456. Dit eene mach ik niet na laten / aen te tekenen / dat hy tot twee maal pag. 98. 110. schimpt en spot met eene onopmerkentheidt / van my gepleegt / in de verzoendag tweemaal te noemen / als of'er twee jaarlijksche verzoendagen van den Heere geboden waren aen Israel / daer elk die den Bybel geleezen heeft / het contrary weet. Dit is aldus hy gekomen; ik wilde onder andere de twee texten citeeren en de woorden uitdrukken / Levit 16: v. 31. Levit. 23: v. 27, 28, 31, 32. waer in de verzoendag een Sabbath genoemt wordt / tot bewijs / dat het woordt Sabbathen

Col. 2:

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

Col. 2. v. 16. niet noodzaaklijk van den weeklijkschen Sabbath is te verstaan; en in plaats van die achter malkander te stellen / had ik die door inadvertentie en onopmerkentheidt van elkander gescheyden met cijffer-getal / Dispuit pag. 190, als of elk een ander bewijs was. Deze onopmerkentheidt / die elk opmerkend oog zien kan / meint hy een bequame occasie te zijn / om te spotten / en te bevaveeren. Doch hy gedenkt niet / dat hy zelfs meermaal wel niet opmerkende is / quandoque bonus dormitat homerus. Ik zal hem nu maar noemen / dat hy *pag.* 108. zegt / dat Dr. Owen verhaalt / en ik uit hem in de Voorreden van het *Dispuit pag.* 69, dat 'er noch onder de Schotten zouden zijn, die den dag der Jooden wilden houden, 't welk volkomentlijk onwaar is; noit heeft eenig Schotschman zo gevoelt / noit heeft Dr. Owen of ik zulks gezeydt; doch de man is te verschoonen; hem is wat menschelijks overgekomen; hy had in zijn onopmerkentheidt Schotten genoemt voor Engelsche; gelijk of men een Vries noemde voor een Geldersman, of een Neerlander voor een Hoogduytscher; hy had het contrary voor zijn oogen / en evenwel schreef hy anders; Doch ik zal 'er niet mede spotten; 't is zonder erg / door onbedachtzaamheidt / inadvertentie / en vergeetenheidt / In his veniam petimusque damusque vicissim; zulks moet men in elkander verschoonen.

V. AFDEELING.

Vlaks twee Brieven, en Voorreden.

§. 157. Om eenige order te volgen in 't spreken over 't geen Vlak in zijn twee Brieven en Voorreden heeft / zo zal ik 't geen daar in zeer verwert / en onder malkander legt / en meermaal in verscheyde plaatsen herhaalt wordt / tot deze vijf Hoofden brengen / 1. Van 't geen Voetius getuigt heeft / van dat de Regelen door alle de Synodalen niet zijn geapprobeert / maar van sommige tegengesprooken. 2. Van 't boekjen de Weeklage van Burs, en 't geen daar uit geciteert is. 3. Van 't boekjen van Voetius tegen Burs. 4. Van Vlaks oordeel over my en mijn Boek / en zijn scherpigheden tegen my. 5. Van Vlaks schrijven tot vrede en vereeniging der partyen.

§. 158. Aangaande het eerste, naamlijk de citatie van Voetii woorden; Vlak derft meermaal zeggen / dat ik daar in met onwaarheidt heb te werk gegaan; hy noemt het een onbezonnen staaltjen, en dat men den vermaarden man daar in groot ongelijk doet, Brief aan N. N §. 27. Tot zijn overtuiging zeg ik / dat Voetius, zijnde een Lidt geweest van 't Nationale Synode / en zo een geloof waardige oorgetuige van 't geen in 't zelve in ieder Sessie gepasseert is / uit zijn Notulen en adversaria aan zijn Studenten en Vrienden mondeling bekent gemaakt heeft / dat wanneer die Artikelen van de Post-Acta, van de H. H. Professoren geconcipieert / en met toestemming van de Broederen van Zeelandt geapprobeert / in 't Synode quamen / verscheyde van de Synodalen die hebben tegen-gesprooken / en gemprobeert. Op dat mijn woordt dien-aangaande bestaa / zal ik twee getuigen by brengen. De eerste is Dr. Leonardus Rysenius, in zijn Boek / genaamt / de Oude Rechtzinnige Waarheidt; Ik had dit Boek aan de kant geciteert; en zo was het een wonderlijke sloffigheidt en onbedachtzaamheidt in Vlak, dat hy zo veel schrijvende aan zijn vrienden / om te weeten / wat de citatie uit de Crocodile Traanen bevatteden / niet eens de moeyte nam / om dit Boek van Rysenius na te zien / een Boek dat zo bekent en vermaart is in Nederlandt / onder alle die de Disputen tegen de Nieuwsdzijvers onderzoeken.

Nu

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

Nu aldus spreekt hy *pag.* 135. 136. Ik zal alle zijn woorden verhaalen / dewijl zy alle te pas komen / en aan het voorige licht kunnen geven ; Hy stelt eerst een objectie uit de Post-Acta ; naamlyk / De Post-Acten des Synodi Nationalis zeggen, dat dit gebodt ten deele Ceremonieel is ; en een gebodt kan niet na de zin des letters te gelijk ten deele Ceremonieel, en ten deele Moreel zijn, *Allinga pag.* 168. Dan antwoordt van Rijssen aldus / Men heeft de Kerken lang genoch bedrogen met het valsch voorgeven, dat dit zijn de Artikelen des Synodi, van de zelve ontworpen en gearresteert ; daar het in der daadt niet meer zijn, dan eenige concepten en regelen, van de twistende Broederen in Zeelandt, waar in zy malkander by provisie verstonden, om vrede te houden ; Blijkende zulks 1. Uit de levende verklaaring van de Heer *Voetius*, in allen dezen present ; verklaarende dat dit geensins Artikelen zijn, van de Synode gestelt, en geapprobeert ; maar dat die zelfs zijn tegen-gesproken, en geimprobeert, zeggende daar op de zalr: *Udemannus* ; *Wat raakt het ons, valeat in quantum potest, als zy maar te vrede zijn.* 2. Om dat 'er staat, dat deze regulen *van de Professoren ontworpen, voorgeleezen, en geapprobeert zijn*, als zijnde verkoorne Arbiters tot deze zaak ; 't welk niet van de Professoren, maar van de Synode zelfs moste geschiedt zijn, by aldien dit de Acten des Synodi zouden zijn. 3. Om dat 'er staat, dat deze Artikelen van de Professoren ontworpen zijn, met toestemming van de Broederen van Zeelandt. Wat zoude het toestemmen of niet toestemmen van eenige Broederen van Zeelandt buyten de Synode geven, by aldien dit Synodaal was? Zoude daar niet staan, is met eenparigheidt, of meerderheidt van stemmen goedt gevonden? Of zijn van den Synode gestelt deze navolgende regelen? 4. Om dat 'er staat, die ontworpene regulen *waren* deze, of *zijn* deze *geweest*, *fuerunt hæ sequentes* ; als historisch verhaalende, 't geen buyten de Synode tusschen de Professoren en die van Zeelandt was gepasseert, en by provisie tot vrede gearresteerr. By aldien dit de Acten des Synodi geweest waren, zouden zy immers gezegt hebben ; de Regulen *à deput. ad Causam*, ontworpen, zijn de Vergadering voorgeleezen, en van de zelve geapprobeert, en zijn deze navolgende. Ik weet wel, dat de Duytsche Overzetting heeft, *de Regulen aangaande de onderhouding van den Sabbath ofte dag des Heeren, by de Heeren Professoren, met toestemming van de Broederen van Zeelandt ontworpen, zijn voorgeleezen, en geapprobeert, en zijn deze navolgende.* Doch wy hebben deze en hondert diergelijke fouten in die Overzetting, al in den jaare 1671. in den Synode van *Overyssel* geremonstreert, en getoont, dat een andere Overzetting *Synodali Authoritate* behoorde gemaakt te worden. Het Latijn heeft, *Regulæ de observatione Sabbathi, seu diei Dominici, a D. D. Professoribus cum fratrum Zelandorum consensu conceptæ, prælectæ, atque approbatæ, fuerunt hæ sequentes* ; klaarlijk toonende, dat dit niet des Synodi, maar der twistende Broederen Artikelen van vrede of accoort waren ; welke men daar na onder pretext, dat het de Nationale Synode zo verstaan hadde, de Kerken onbehoorlijk genoch heeft opgedrongen. Hoewel ik dat niet en zegge, om dat die Artikelen ons eenigzins tegen zijn ; aangezien die alleen het Ceremonieel stellen in dat gene, dat wy gaarne toestaan, dat afgeschaft is, die precisen dag, en die strenge ruste. Maar onze vyanden van den Sabbath dryven daar glad tegen aan, en concludeeren, dat in 't ganssche gebodt, dat is, in alle de woorden desselfs, niet Moreels te vinden is. Het is geheel Ceremonieel na den zin des letters, zegt *Allinga pag.* 178. §. 7. zo is dan de Sabbath een Ceremonieel gebodt, zegt *de Raad, pag.* 186.

§. 159. Dit heeft Rysselius geschreven en uitgegeven in het jaar 1673. eenige jaaren voor de doodt van de Professor Voetius, wel weetende / dat zijn waarde Meester dat Boek zoude leezen / en die uitdrukking opmerken ; indien het onwaarheidt

heidt had geweest / Voetius had gelegentheidt genoch gehadt / om de Leezers anders te onderrichten / 't welk hy noit gedaan en heeft. Maar daarenboven / D. van Ryssen heeft dzie jaaren daar na / de zelve zaak noch eens vernieuwt en bevestigt / mede by 't leven van Voetius; wanneer twee voorstanders van de gevoelens van Coccejus en Cartes, naamlijk Philometor (vander Wajen) en Allinga, tegen dat Boek van de opgehelderde Waarheit schreven / antwoordde hy over deze zaak van de Post-Acten in de Doodtstuypen van de Cartesianen en Coccejanen, *pag.* 131. aldus / Ik had getoont, dat dit geen Artikelen van het Synodus Nationaal waren, maar alleen concepten van accommodatie van de twistende partyen in Zeelandt, gelijk *Walæus* en de Heer *Voetius* opentlijk getuigen. Onze mannen moeten dit wel toestaan, *dat is waar*, zegt *Philometor*, *maar* zegt *Philometor*, *is ook de partyen door de Synode aangeraden, zich na de zelve te reguleeren, zegt Walæus.* Ja even daar uit blijkt, dat het niet zijn de Artikelen des Synodi, van de Synode gestelt, en geapprobeert: want dan zouden zy die voorgeschreven hebben, en niet slechts partyen gezocht te disponeeren, om daar mede te vreden te zijn. Dat hy daar op gaat toonen, dat het *en Theologanten, en particuliere Synoden*, voor Artikelen des Synodi gehouden hebben, bevestigt mijn zeggen, dat wy in dezen zijn bedrogen geweest: want zy staan toe, dat het de Artikelen van de Synode niet en zijn; dieze dan daar voor hebben opgenoomen, die zijn zelve misleidt geweest, ende hebben anderen in het zelve misverstandt gebracht. *Dat ik het durve als een bedrog verwerpen*, is geheel valsch gezegt; Ik spreek van den Autheur, en niet van den inhoudt der Artikelen; daar van zeg ik, dat die niet van ons, maar van u tegen-gesprooken wordt, die gy zegt, dat het vierde gebodt geheel Ceremonieel is; En wy wel toestaan, dat *die zevende dag, met die nauwe ruste Ceremonieel is*, dat is, *veranderlijk en afgeschaft*; als *Amesius* toont, dat het woordt *Ceremonieel* somtijdts genoomen wordt, *de Sabbatho*, en hier klaarlijk zo genoomen wordt; dewijl daar over het verschil was, wat afgeschaft was, en wat niet; En wy hebben klaarlijk getoont, dat het Synodus niet Ceremonieel in de Tien Geboden erkent, als Ceremonieel genoomen wordt voor ziende op Christum.

§. 160. De tweede getuige is Joh. Lodenstein, die in zijn Laatste Gedachten antwoordende op 't Wederbericht van den Sabbath, zegt pag. 81. Veele zoude men ook kunnen bybrengen, die haar meening voor het contrary geuittet hebben, (hy spreekt aangaande den eersten Artikel van de Post-Acta, en dan vervolgt hy) die tegenwoordig door des Heeren genade van de Leden dies Synodi, noch alleen overig is, zal (lust het iemandt) nu noch mondeling zulks verklaaren; zal dat dan niet de verklaaring van des Synodi zin zijn? Ziet daar beroept hy zich op de mondelinge verklaaring van Voetius, die hy altijdt gereedt was te doen / te weeren / dat 'er in 't Synode van etteliike iets tegen-gesprooken / en geimpzobeert was / van 't geen in die Artikelen stondt; 't welk ook den Wederberichter genoch zaam te kennen gaf / zeggende / *pag.* 119. 't kan wel zijn, dat d'een partye in deze questie onder de woorden dezes Artikels dit alzo verstaan heeft. Dit laatste getuigenis door Lodenstein heeft Vlak gezien / en verhaalt in de Pareden pag. 96. zeggende / dat *Lodenstein* daar spreekt uit *Voetius* mondt; Ik zie wel (zegt hy) dat het anders geen zin heeft, Indien 't nu waar is / 't geen Vlak zegt in zijn tweede Brief §. 5. dat hy zo veel achting heeft voor *Voetius*, als zijn Eerwaarde Meester, en zoo een vermaard Lidt van de Synode, als voor iemandt in de geheele wereldt, om geloof te geven aan zijn getuygenis, zo zal hy dit aanneemen.

§. 161. Dus moet nu Vlak verstommen / die zo stoutelijk dorst loochenen / 't geen ik aangaande Voetius bevestigde. Indien hy nu vraagt / waarom ik 't boekjen van

van Voetius, *Lacrymæ Crocodili*, citeerde? ik zal't hem zeggen. Overmits ik eerst Dr. Ryssenius zijn verklaaring citeerde / aangaande Voetii woorden / zo diende de andere citatie / om te toonen / dat de gene / die in 't Synode waren geweest / en aanteekeningen van 't gepasseerde hadden gedaan / waar onder Voetius een was / konden met waarheidt getuigen / hoe het in 't Synode was toegegaan: want dit zijn daar Voetii woorden / Dat het meesterken (*Burs*) nalaate, de zin van 't Synode te verklaaren; de Heeren Neerlandtsche Professoren, en de Zeeuwsche Broeders, die de Artikelen van den Sabbath geconcipieert hebben, zullen haar zin best verklaaren; en dienvolgens ook alle de Synodalen, dewelke weten in wat zin, en tot wat eynde zy die geapprobeert hebben, *Lacrymæ pag.* 19. Doch Vlak begaat een ontrouwheidt / als hy den Lezer meermaal een verkeerden indruk geeft / dat ik sustineer / en met Voetii woorden wil bewijzen / dat die bekende zes Regelen van de Synodus zijn geimprobeert, in zijn Brief aan N. N. §. 27. 35. en in zijn tweede Brief §. 14. even als of 'er een vonnis van improbatie en verwerping was gestrekt door 't Synode over die Regelen; daar het verre van daan is; maar dit is de zin van Voetii woorden / zoo Dr. Ryssen die verhaalt; dat in het Synode eenige die Artikelen hebben tegengesproken / en geimprobeert / te weeten aangaande de eerste en tweede Artikel van het Ceremonieele van het vierde gebodt / dewijl veele / indien niet de meeste / niets eygentlijk Ceremonieels / ziende op Christus / erkenden. Nochtans kan men ook zeggen / dat de Synode in eenige zin / en tot een zeker eynde (gelijk Voetius spreekt) die Artikelen (van de Professoren met toestemming der Zeeuwsche Broederen geconcipieert / en geapprobeert / als Arbiters,) heeft goedt-geheurt / niet als haar eygen gevoelen in alles / maar zo / dat ieder van de strijdende partyen is aengerecommandeert / om met de zelve pro interim, en by provisie vrede te houden; gelijk Voetius en Walæus getuigen; d'eerste zeggende / dat de Synode niet heeft willen veroordeelen de gene / die niets eygentlijk Ceremonieel of schaduwachtig / maar alleen Moraliteyt in 't vierde gebodt erkenden / waar onder waren Udeman, Teeling, Voetius en andere / (ziet zijn woorden boven §. 24. *pag.* 13.) beroepende zich op de Adversaria van de Synodalen. De laatste naamlijk Walæus, zeggende in zijn inleyding van zijn Tractaat van de Sabbath, Het Nationale Dordrechtsche Synode, wanneer na het wechgaan van de uitheemsche Theologanten, die verschillen tot de zelve toen al gebracht waren, heeft niet geoordeelt het aan haar te staan, de zelve volkomentlijk te decideeren, om dat de zelve ook tot de andere Gereformeerde Kerken behoorden; maar zy heeft gedacht die gematigtheidt te moeten gebruyken, datse andere Disputen daar laatende, dat gevoelen aan beyde partyen aanrecommandeerde, waar in de wederzijds Gedeputeerden, ten overstaan van zekere Arbiters (de Professoren) saamen gestemt hadden. Nu de Artikelen, waar in toen ter tijdt wederzijds saamen gestemt is, gelijk die in de 164. Sessie van de Authentijke Acten van dat zelve Nationale Synode (waar uit wy die overgeschreven hebben) staan geconcipieert, en geapprobeert, zijn de navolgende *enz.* zo verstonden dan de Zeeuwsche Broeders elkander op die Artikelen / elk de eerste en tweede Artikel neemende in zijn zin; en 't Synode zulks verstaande / heeft die zo tot vrede aan-gerecommandeert / (maar niet voor-geschreven) tot dat een ander Nationaal Synode zoude gehouden worden.

§. 162. Dat nu de Synode zelfs in die Artikelen / haar eygen gevoelen niet heeft uitgedrukt / is af te nemen uit al 't gezeyde; waar in dit onwederspreekelijk is / dat die Regelen waren van de H. H. Professoren geconcipieert en geapprobeert / zijnde als Zegsmannen op 't verzoek van de Synode; en de Zeeuwsche Broederen / (die met malkander in verschil waren) hadden die saamen toegestemt; de Professoren

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

Heidanus en Coccejus zeggen in haar brief boven §. 28. dat die Regelen, van de ververschillende partyen zijn goedt-gevonden, zonder d'een den anderen te veroordeelen; maar nergens staat, datse van de Synoden zijn gestelt, of met eenpaarigheidt van stemmen, of immers met meerderheidt van stemmen goedt-gevonden zijn, na datse voorgelezen waren, of datse van de selve zijn voorgeschreven authoritativè, maar alleen by provisie aangerecommandeert tot vrede. Ik kan niet zien hoe iemant hier kan tegenspreeken, zo hy maar deze reden overweegt; Dat eenige Synodalen hielden, dat 'er in 't vierde gebodt iets eygentlijk Ceremonieels was, naamlijk Gomarus en eenige van de Zeeuwsche Broederen; en wederom andere Synodalen spraken dat tegen, loochenden en verwierpen het, houdende dat 'et gebodt heel Moreel was; en geen van beyde is voor die Artikelen veroordeelt; zo zijn dan die Regelen niet van de Synode als haar eygene geapprobeert: want de Synode zal niet met opzet dubbelzinnige Artikelen stellen, als sy haar gevoelen uittet, om de Leeraars van contrary gevoelens te behagen, en te bevatten, elk die verstaande in zijn eygen zin; dit ware onbetaamlijk het Synode, als of sy vreesde de waarheidt recht uit te spreeken; ja dit ware bedrieglijk gehandelt, en weinig beter dan het Concilie van Trenten, het welk, gelijk Fra Paulo dat verhaalt, veel Canones zo maakte, datse daar in haar contradiceerende en contrarierende Theologanten wederzyds wilde behagen, en eben gunstig zijn, laatende 't verschil op dubbelzinnige uitdrukkingen als op schroeven staan; zulken gevoelen meugen wy van ons Synode niet hebben; 't is waar, daar na hebben sommige, die de Moraliteyt van 't gebodt loochenden, en het schaduwachtige stelden, gezegt, dat haar partyen door 't Synode veroordeelt waren; doch ziende en hoorende, dat de selve partyen het woordt Ceremonieel uitleyden, en namen voor iets veranderlijks, en datse zo niets hielden tegen die Artikelen, hebben sy gezegt, ja geschreven, dat dan die Artikelen waren een schuylhoek, een Leest voor alle voeten, door de Politijkheidt van eenige met opzet zodanig gemaakt; gelijk Burs zo schreef in zijn gheimsde Weeklage pag. 207. maar Voetius spraak hem ernstig tegen, en zeyde, dat hy schaamrood most worden wegens zijn stoutigheidt, en zich schaamen van zijn ydele roem: want dat het Synode, indien het een van beyde partyen had willen veroordeelen, sy niet gevreest zoude hebben, een schuyt een schuyt te noemen, gelijk bleek in de veroordeeling van Vorstius en de Remonstranten; ziet zijn woorden boven §. 24. *pag.* 13.

§. 136. Boven al het gezeyde, zal ik nu uit Vlaks eygen woorden bewijzen, niet alleen, dat die Regelen in Synodo Nationali zijn tegengesprooken, (want dat erkent hy in zijn boek *pag.* 26. zeggende, men kan daar aan niet twijffelen, of *Udeman* heeft, 't geen hy geschreven had, getracht in 't Synodo te defendeeren; ook konde hem niet onbekent wezen, wie in Zeeland van zijn en *Teelings* gevoelen waren, en in de *Nareden*, *pag.* 95. de woorden van *Udeman* geven te kennen, dat d'een of d'ander op die Regulen wel wat te critiseren gehad heeft, zo dat het in omvraag is geweest, en zo daar uit af te neemen is, eenige *Udeman* ten geval, wat verandering gewilt hebben, misschien wegen dat Moreel en Ceremonieel van het vierde gebodt,) maar ook dat het niet zijn Regulen, die 't Synode als haar eygen gevoelen geapprobeert heeft: want indien 't Synode de selve approbeerde als haar gevoelen, zo heeft sy of 't woordt Ceremonieel genoomen voor iets schaduwachtig, of enckelijk voor iets veranderlijks, stelligs, en voor een tijt, of in beyde die zinnen; het laatste kan hy niet zeggen; want dan zouden de twee eerste Regelen dubbelzinnig zijn, en in een dubbelde zin gemeint zijn; 't welk niet wezen kan: want elke letterlijke zin der woorden is maar eenderley; dubbelzinnigheidt is bedrog; het tweede wil hy niet zeggen, dewijl hy

dan

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

dan geen profijt weet te doen met die regelen voor zijn gevoelen / ja hy kan het niet zeggen: want Gomarus en andere met hem verstonden het van schaduwachtig / en ziende op Thysius / en hy zegt / dat men de regelen moet op vatten na den zin en na 't gevoelen der Professoren *pag.* 29, 143. Het eerste zal hy dan zeggen / en dat zegt hy ook: want hy verklaart / dat men in 't Synode eens was, dat 'er wat Ceremonieels en schaduwachtigs was in 't vierde gebodt; pag. 96; en dat men gaat regel recht tegen de eerste en twede regel van de Post-Acta, als men leert, dat het vierde gebodt eyscht een van zeven dagen, en dat in het zelve niets Ceremonieels, of schaduwachtigs is, *pag.* 78, 79, 80. ziet ook zijn Voorred. §. 13. en zijn twede brief §. 14. nu dit kan niet waar zijn / als blijkt uit zijn eygen woorden; want hy zegt / dat hy niet en gelooft, dat alle de Synodalen dezelve zin hadden; in zijn *Brief aan N N.* §. 36. hy zegt / dat eenige Zeeuwsche Broeders het vierde gebodt t'eenegaar moreel stelden, en niets schaduwachtigs in 't gebodt erkenden, *pag.* 27, en daarenboven zegt hy / dat haar gevoelen in zijn geheel is gelaten, en niet veroordeelt, en dat de regelen zo moften in gestelt worden, dat alle die konden toestemmen, zo wel de Zeeuwsche Broeders, als alle de Leden van de Synode, daar onder *Voetius* mede een was, die van zijn Meester *Gomarus* zeer verschilde *pag.* 29. en dat het Synode geen van beyde heeft veroordeelt, want dat de regelen zo ingestelt waren, om daar in eens te zijn, in zijn twede brief §. 13. Dit alles is enkele contradictie / 't is ja en neen. Zo dat het onmogelijk voor hem is / te stellen / dat de Synode die regulen approbeerde / als haar gevoelen; zo volgt dan van selfs noodzaaklyk / dat men moet houden / dat die regulen waren van de Professoren met toestemming der Broederen van Zeeland geconcipeert en geapprobeert / elk neemende de woorden in zijn zin / zonder malkander te veroordeelen / en dat het Synode heeft goet gevonden / die regelen / zo tot Vrede aen te recommandeeren / tot dat men in 't volgende Synodus Nationalis over die verschillen zoude handelen. Dus heeft heb ik Vlak moeten overtuigen / om zijn laster tegen my wech te nemen.

§. 164. Ten Anderen, ons staat iets te spreeken van 't boekjen van Burs; daar van merkt Vlak *eerst* aan / dat het gedrukt is in 't jaar 1627. 4 Aug. maar hoe kan dat recht gedrukt zijn / dewijl Voetius de wederlegging daar van geschreven heeft in 't zelve jaar den eersten Augusti; en dat tot Heusden, daar men den Nieuwenstijl heeft; en dat Voetii boek geen drukfout heeft blijkt / dewijl hy den dag aldus met Romeinsche letteren uitdrukt. Kal. Augusti CIↃ IↃC XXVII; ten minsten zijn 'er zes dagen door gegaan / eer de Voorreden van Burs gedrukt / en 't boekjen in Hollandt verspreyt was; behalven dat Voetius ook gewach maakt pag. 111. dat Burs zijn boekjen aan alle zo geern vertoonde / en mildelijk wechschonk; en *pag.* 127, dat hy Teelings Noodwendig Vertoog, na 't boek van Burs uitgegeven / had gelezen / en zeer prysselijk bevonden.

§. 165. In de Twede plaats / Vlak zegt tegen my / 't is het grootste misverstant van de Wereldt, dat dit het eerste schrijven was, dat in Neerlandt tegen den Sabbath is uitgekomen; verkeerdelijk geef ik de eere van de eerste Sabbath-twist aan Burs, overslaande Rivetus met Thysius; Burs zegt hy / trekt verscheydene aan, als Danæus, Junius, Gomarus, Thysius; en de geschillen quamen al in 't jaar 1619 op 't Synode; hoe kan Burs, die eerst acht jaar daar na schreef, dan de eerste zijn? dit gaapt als een oven. *Brief aan N. N.* §. 31, 33. Hier van heb ik iets gezegt boven §. 130. Daar is geen boek in in Neerlandt uitgegeven tegen den Sabbath voor dat boek van Burs; doch dat Burs eenige Autheuren citeert / om zijn gevoelen te beschermen / is wat anders; Junius heeft noit tegen de Sabbath geschreven / maar voor dezelve in

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

alles; Thysius heeft ons gevoelen in vijf pointen uit gedzukt / gelijk ik boven toonde §. 34; en noit tegen de Sabbath geschzeven; Gomarus schzeef een jaar na Burs; waar is nu dan een Autheur / die in Nederlandt tegen den Sabbath getwist heeft met eenig Schzift / dooz dat het Schzift van Burs uit quam tegen 't boek van Teeling, genaamt de Rusttijdt (gelijk Vlak in zijn boek verhaalt *pag.* 31) 't is wat anders / dat 'er verschillende gevoelens waren in Zeelant / die in 't jaar 1619 in 't Synode quamen; wy spzeeken van eenig twist-schzift tegen den Sabbath; 't boek van Teeling in 't jaar 1621 uitgegeven / was geen twist-schzift / gelijk elk zien kan; ook was het geappzobeert niet alleen van 't Classis van Walcheren, maar ook van 't Synode van Zuyd-Hollandt / en van de Pzofessor Gomarus.

§. 166. Ten darden. Vlak wil dit boekjen van Burs wat aanpzijzen of verschoonen; zeggende / 't is geapprobeert van de Classis van Tholen, en van Gomarus; en dat den Autheur van het leven van Walæus zegt / dat Gomarus aan Burs de argumenten zoude hebben gesuppediteert, Brief aan N. N. §. 34. Twede brief §. 8, 20. en in zijn boek *pag.* 31, 32. Waar Voetius geest 'er dit getuigenis van / *Lacrymæ Crocodili abstersæ pog.* 10, 11. Dat hy authoritativelijk en publijklijk voor de ganssche Wereldt zijn tegenpartijders beschuldigt (dewelke waren in Belijdenis Gereformeerden, in Beroeping Herders, door geen Kerkelijke censure noch afgezet, gesuspendeert, of getekent) van Joodendom, Phariseischeidt, Papistery, Anabaptistery, Brownistery, Ebionitische Kettery, Heydensche zeedelijkheidt, afscheyding, scheurmakery, opgeblazentheidt, lastering, schending en overtreding van order, misbruyk van Godts Naam door lichtvaerdige eeden (indien niet meyneedigheden) en van een ongenoemde misdaadt, die hy niet derft noemen; en zo stelt hy haar (zegt Voetius) als overtuigt voor aan Atheisten, Epicureers, Libertinen, en onrechtzinnige, om van haar gesmaat en bespot te worden. Die het boekjen van Burs heest / kan hier van onder andere na zien de navolgende plaatsen / pag. 106. 173. 203. 211. 220. 288. 302. 360. 363. 364. 365. 366: in 't byzonder wegens 't geen Burs zegt / pag. 226. spzeekt Voetius hem aldus aan. Hier vergeet gy alle wetenschap en liefde, en gy lastert bottelijk en snoodelijk; hebben de Jesuiten en Remonstranten wel oit wreeder en duyvelscher consequentien, den rechtzinnigen opgelegt, dan gy hier den Sabbatarissen? Godt zal het zien en zoeken; ik vreeze, gy zult 'er eyndelijk eens aan denken, als gy in zwarigheden zult in gewonden zijn; *Lacrymæ pag.* 66. en *pag.* 85. zegt hy over Burs verwijt van een volkomen nieuw Joodendom (*pag.* 288) dit is een zeer zware misdaadt, van dewelke zo de Sabbatarissen zich niet en zuyveren; zo zijnze slimmer dan zelf de hedensdaagsche Joden en Turken; en zo gy haar niet overtuigt, of zo grouwlijken lastering niet met berouw herroept voor God en de Gemeinte, zo ziet, waar men u voor houden moet. Doozts toont hem Voetius buyten het verschil van de Sabbath tot tienmaal dwalingen in de Theologie aan / naamlijk / Lacrymæ pag. 20. 21. 30. 42. 51. 63. 69. 71. 81. 101, behalven zyn contradictien / en veele andere bitterheden en losligheden.

167. Ten vierden, Vlak spzeekt iets in zijn Brief aan N. N. §. 34. over mijn aanwijzing / uit het boek van Burs, daar hy Christus zelfs Sabbaths ontheyliging toe schzift / Weeklage pag. 251. pag. 262, 't welk ik zeyde een Gods-lastering te bevatten; hier over valt hy zeer ongelaten tegen my uit / als een die in een furie is; 't geen hem aandzeef / was / dat hy zelfs niet beter gespzooken had; ik vind my, zegt hy / zwaarder daar aan schuldig dan Burs. *Twede Brief* §. 20. want hy had in zijn boek pag. 101. aldus geschzeven / Christus toont klaar, dat hy op den Sabbath mach werken, ja dien ontheyligen, om dat Hy meer is dan den Tempel. Dit is recht

uit

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

uit gezegt / Chzistus als Middelaar mocht den Sabbath schenden / en hy heeft dien geschonden / 't welk ik Godtslastering noem / dewyl hy met de Pharizeen Chzistus de zonde van Sabbaths-ontheyliging toeschzyft / ziet boven §. 58. Ik zal tot wederlegging van Vlak niet anders doen / dan hem te gemoedt voeren de woozden van Voetius, *Lacrymæ Crocodili pag.* 71. Hier is een dwaling in de Theologie, niet zonder Godslastering, Maakt gy Christus alzoo met de godlooze Jooden tot een zondaar en overtreder van de Ceremonieele Wet, waar aan hy zich om onzen 't wil onderworpen had? ziet waar heen den ongeleerden en onvasten mensch, door de blinde drift van zijn nydigheidt en quaadt-spreekendheidt vervoert wordt! Laat hem uit Danæus (*part.* 4. *Isagoges lib.* 3. *cap.* 20.) leeren, dat de Ceremonieele Wet tot Christi doodt toe geduurt heeft, en uit *Calvinus, Beza, &c.* dat Christus die Wet onderworpen is geweest; indien lichtelijk dat in de Postille niet en staat. Ik zeg kortelijk, 1. Christus is onder de Wet geweest. 2. En ook onder de Ceremonieele Wet, *Calvinus, Beza, Piscator* over Luc. 2. v. 21. Gal. 4. v. 4. en *Beza* over Math. 5. v. 17. Math. 12. Marc. 2. 3. Die Ceremonieele Wet is niet afgeschaft dan met Christi doodt, Col. 2. v. 14. *Calvinus* over Col. 2. Math. 12. Marc. 2. v. 27. En daags te vooren toonde zich Christus noch door die Wet verbonden, als hy het Paasch-Lam at. 4. De Jooden hebben op Christus, als hy op aarde verkeerde, gelet, als een overtreder der Wet; nochtans hebben zy dat noit kunnen bevinden, of bewijzen. 5. Indien de laatere Jooden iets diergelijks tegenwerpen, zo wordt het van 't Christendom tegen-gestaan, maar noit toegestaan. Deze aanmerking dan tegen Burs (en te gelyk tegen Vlak) zo gefondeert zynde / zo zal ieder Leezer verbaast staan over Vlaks woozden tegen my; zeggende in de *Brief aan N. N.* §. 34. Zo handelde Achab met Naboth, de Jooden met Stephanus, Kajaphas met Christus; eerst de lastering zelfs bedencken, dan valsche getuigen zoeken; daar op onrechtvaardig veroordeelen, dat is Godslastering, daar men de godlooze Jooden in navolgt, den onschuldigen opleggen. Het doet my wee in de ziel, en ik staa verbaast over Godts verdraagsaamheidt over zulke grouwelen, en lasteringen, en dat onder de mantel van te strijden voor de zaake Godts. Dit alles moet men van hem verdzagen. Hy beschermt zyn zeggen in de tweede Brief §. 20. Christus was (zegt hy) na zijn Menschheid de Wet onderworpen, maar na zijn Godheit was hy Heer van den Sabbath. Nochtans most Chzistus als Middelaar / Godt en Mensch / de Wet verklaaren / en onderhouden; Christus op aarde levende (zegt de Heidanus Disp. van de Sabbath Th. 19.) heeft zich beleden onder de Wet te zijn, en hy heeft de zelve niet afgeschaft, noch tegen-gegaan; maar hy heeftze na de zin van zijn Vader uitgelegt, en zijn verklaaring heeft hy bevestigt door de Authoriteyt van de Wet, en door redenen, genoomen van 't geen billijk en goedt is.

§. 168. Ten derden, Vlak spzeekt iet over 't boekjen van Voetius tegen Burs, zeggende / Dat het was uitgegeven zonder Naam, in 't Latijn, met een scabreuse stijl, en met verbodt van het te vertalen; Dat Voetius zijns wetens nergens van dit boekjen meldet; Dat hy *Burs* over zijn scherpigheidt zo ongenadig gegeesselt heeft, dat men zulken schryven over en weer, ten opzicht van de scherpigheidt, wel het eerste mach noemen, dat men hier te Lande gezien heeft; Dat den Schryver van 't leven van *Walæus* zegt, dat het was *Juvenile scriptum*, een Jongmans schrift, waar door hy meer scheen zijn party te steeken, dan de Kerk te stichten. Dat het Voetius (in Samuels tijdt) (hoe komt dat te pas / 't heeft geen zin) aan geen Simei ontbrooken heeft, die hem de Urias brief kon erinneren; waarom hy zich dat *Juvenile scriptum*, geen zo deftige Synodale Vader, noch zo lang daar na passende, als een Speel-kindt schijnt geschaamt te hebben; zulks het onder die van het Echte-bedt noit is te voorschijn gekomen,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

men. *Brief aan N. N.* §. 29. *Tweede Brief* §. 9. 21 *Historie pag.* 32. *Nareden pag.* 95. Dus valt Vlak Voetius na zijn doodt op 't lijf / aan wiens voeten hy eenige jaaren gezeten heeft / en dien hy zijn waarde meester noemt / Nareden pag. 114. en als of dat smaaden niet genoch was / zegt hy verder in zijn *tweede Brief* §. 18, Was Voetius meester, die Burs dat meesterken met roeden kastijde, ik mein, dat hy ons slach van meesters met scorpioenen zoude geeselen; nu den ouden man doodt is, danst men op zijn Graf, en hy moet 'er nevens andere zelfs aan. Hoe vinnig! geen wonder dat Vlak my zo bitter valt / daar hy Voetius zo weinig ontziet / wegens zijn schryven tegen Burs. Doch ik zal eenige dingen voor de eere van Voetius antwoorden. 1. Voetius dzukte zijn naam niet uit; doch dat was niet / om dat hy zich dies schaamde; want hoewel hy 't boekjen schreef / om zijn privaat oordeel aan zijn vriendt mede te deylen, nochtans suspecteerende, dat het ook andere zoude mede-gedeylt worden, zo zeyde hy in de Voorreden, *Judicent ergo; sed Socraticè eruditi, sive ministri, sive Academiarum & Scholarum Professores, &c.* Laat 'er de geleerden van oordeelen, 't zy Leeraars, 't zy Professoren van Academien en Schoolen, 't zy allerley menschen die de waare en geleerde godzaligheidt of godzalige geleertheidt ter herten gaat. 2. Menig treflijk Leeraar heeft Boeken geschreven / zonder de naam eenigsins of eygentlijk uitte dzukken / of daar van elders te gewagen / hoewel zy zich niet en hadden der selver te schaamen; ik kan ook Vlak verzekeren / dat Voetius noch vier boekjens geschreven heeft / zonder zijn naam / en zonder dat hy het oit in zijn Boeken erkent heeft. 3. Voetius schreef in 't Latijn / en verboodt het te vertaalen / om dat hy 't genoch rekende / dat de geleerden over die Scholastijke Censuren oordeelden; 't is genoch (zegt hy tot den Leezer) dat die voor de geleerde Mannen en Studenten komen, om vonnis te vellen; ik heb de zaak zo gehandelt, en de stijl zo geschikt, dat ik niet meine, dat de ongeletterde veel onderwijs kunnen ontfangen door de overzetting. 4. Al was Voetius toen noch jong / zo was hy toen al zeer geleert / erbaren / en vroom; 't was zeven jaar / voor dat hy tot Utrecht tot Professor en Predikant beroepen wierdt. Hy gaf zelfs door dat Boekjen een bewijs van zijn ongemeene geleertheidt / en over door de precise godzaligheidt / die van sommige Leeraars in Zeelandt (en bysonder van Burs) in Mr. Willem Teeling, dien grooten overaar en Practisijn / zeer bitter bestreden wierdt; de geleertheidt en tegen-kanting tegen alle de lossigheden gaf te kennen / wie den Autheur daar van was. Zelfs noemt Vlak het een geleerd Boek in zijn tweede Brief, §. 11. 5. Den Autheur van 't Leven van Walæus schrijft alzo smadelijk van Gomarus, zo dat zijn vinnige uitdzukking weinig te achten is. 6. De partyen van Voetius, Marees en Schook, hebben aan Voetius somtijdts in haar eygen bitterheidt den stijl verweten / die hy in dat Schrift gebruykt heeft; maar wat was 'er van zulke vyanden van Voetius beter te verwachten / als zy in haar tooyn schreven? nochtans / zo veel ik gelezen heb / haalen ze nergens uit dat Boek iets aan / waar in Voetius of tegen de waarheidt / of tegen de godzaligheidt zoude geschreven hebben.

§. 16. Ten vierden, Vlak spreekt iets over mijn schrijven; Eerst, dat ik daar mede de wonde, die aan 't heelen was, van nieuws opkrabbe, en dat de goede gedachten tot vrede daar door verydelen, dewijl ik alle de geschillen van voren af ophaalde; *Voorrede* §. 5. Hoe is de wonde aan 't heelen, daar men stoutter en onbeschaamder in menigte plaatsen heele Predicatien tegen den Sabbath doet? dat ongezonde gevoelen met schriften en Catechesatien / en samenspreekingen voortzet? zo dat niet alleen eenige vroomen aan 't wanckelen geraakten / maar ettelijke Leeraars / die beter gronden hadden gelegt / afvallen; hoe / en waarom ik geschreven heb / is te leezen in de Voor-

redens.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

redens dooz mijn Boek.

§. 170. Ten anderen, Vlak zegt/dat ik Kemelen verzwelge in Curcellæus, daar ik de Muggen uitzijge in Burman, N.N.§. 31. Het contrary is waar: want ik heb uitdzuklijk en bzeedt de dwaling van Curcellæus aangetoont in de Hiſtorie pag. 163. 250. en in't Diſpuit pag. 448. maar dewijl hy 't vierde gebodt geheel Moreel hieldt/en zich regelrecht tegen onze partyen kantede / daarom heb ik gezegt / dat hy in 't principale van den Sabbath rechtzinnig gevoelt. zie zijn woozden in de Hiſtorie pag. 160. &c.

§. 171. Ten derden, Vlak verwijt my / dat ik den Artikel van de Feeſtdagen, die in't laatſte Nationale Synode weder op haar hoogſte Throon geraakt zijn, my niet heb willen onderwerpen; Nu is hy (zegt hy/) independent, ſchrijft wat hem luſt, zonder dat approbatie noodig heeft; werdt hem die geweigert, of niet na zijn zin gegeven, gelijk die onlangs, zo men zeydt, over dit Boek niet na wenſch eenpaarig is uitgevallen, patientie, wie kan hem deeren, tweede Brief §. 15. 17. en in zijn eerſte bzief verhaalt hy / dat zijn Vriendt N. N. hem ſchzeef / dat hy mijn Boek niet had willen approbeeren, alzo hy en ik geweldig veel verſchillen. Tot antwoozdt zeg ik/ 1. Het is een ſlechte lof booz 't Synode Nationaal van Dozdzecht van 't jaar 1618. datſe de Feeſtdagen weder op haar hoogſte Thzoon gebzacht heeft/ daar de voorige Nationale Synoden van't jaar 1574. en 1578. verklaaren/ datſe die geern hadden geweert gezien/ om met des Heeren Dag alleen te vrede te zijn. Het was in 't zelve jaar 1618, dat Koning Jacobus de Feeſtdagen in de Kerk van Schotlandt met geweld indzong; doch hoe die Kerk in't generale Synode van't jaar 1638. daar tegen betuigt heeft/ werpende die weer uit de Kerk/ wenſte ik dat gelezen wiert/in de Acten van de generale Vergaderingen van de Kerk van Schotlandt, (laaſt tot Rotterdam in't jaar 1682. herdzukt) pag. 36. &c. 2. Ik ben niet Independent van gevoelen / gelijk ik dat ſchzifteliik tegen de Labadiſten heb betuigt; oozdeelt Vlak zo/ om dat mijn boeken de approbatie van de Claſſen niet hebben; 't Is verkeert; ik konde zommige ſchzifften van Nieuws-dzijvers by bzengen / die approbatie hebben / en nochtans den Independenten in verſcheyde gevoelens naderen / 3. Heden werden in Nederlant verſcheyde ergerlijke en aanſtootelijke boeken van eenige Claſſen geapprobeert; gelijk 't vertaalde boek van Primeroſe, booz 't Claſſis van Leiden, 't boek van Allinga tegen Witzius, booz 't Claſſis van Enkhuiſen &c. 't boek van Vlak, *Eeuwig Euangelium*, booz de Claſſis van Zutphen, waar van hy zelfs in zijn Aanmerkingen pag. 47. verhaalt / dat een geleert man zeyde / dat hy niet wiſt, hoe men 't zelve met een goede Conſcientie, had kunnen approberen; en nu wederom dit boek van Vlak tegen de gezonde Leer van de Sabbath / mede uitgegeven, gelijk 'er ſtaat / na de ordre der Kerken. 4. Dat zijn Vziendt N. N. naamlijk D. van Halen, mijn boek niet approbeerde / als van zijn gevoelen zeer verſchillende / nam ik niet qualijk; maar 't ſmert my / dat die mijn oude en lieve medgezel in de triviale en Academiſche ſtudien / hebbende met my onder zo beroemde Meeſters beter gronden gelegt / nu de nieuwigwigheden / zo ontrent de Sabbath / als ontrent andere pointen te veel begunſtigt. 5. Op dat Vlak en andere Lezers mogen zien / dat d'andere dzie Pzofeſſoren van Utrecht niet bzeemt van mijn boek gedozdeelt hebben / zo zal ik hier haar E E brief aan my ober 't zelve inboegen / aldus luydze van woozdt tot woozt. Utrecht den 21. Sept. 1685. *Eerwaerde Broeder. U E geſchrifte, genaamt een volkomen Diſpuit, aangaande de Sabbath en des Heeren Dag, en hebben wy met zo veel opmerkinge ten vollen niet konnen leezen, als U E of wy zelve wel wenſchten. Onze veelvuldige beezigheden geven ons daaglijks zo veel werks, dat wy voor onze goede vrienden, niet al die tijdt over hebben, die wy anders geerne aan haar beſteden zouden. Hier komt het dan van daan, dat wy ons niet in ſtaat en vinden, om een wel-gegrondt oordeel over het ganſche beſlach uwes werks op te ſtellen: Maar met genoegen hebben wy gezien U E Godvruchtig oogmerk, in 't beweeren van de zedelijkheidt des vierden gebods, ten eynde des Heeren Dag van ons Chriſtenen op een*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

geeſtelijke wyze conſcientieuſelijk geviert worde. In deze Hooftzaake zyn wy het met U E eens, en dringen die waarheidt by alle gelegentheden aan op de gemoederen van onze toehoorders. Wy prijzen ook U E neerſtige arbeydt, in het opzoeken van alle redenen, voor en tegen. Hoewel wy alle byzondere ſtellingen, redenkavelingen, verhalen, uitdrukkingen juyſt niet de onze zouden willen makon; een yder heeft zyn eygen bevattingen, en manier van opſtellen en van ſpreeken, in welke wy een ander die vryheidt vergunnen, die wy voor ons zelven wenſchen. Maar dit is onze hertelijke zucht tot Godt, dat minder over de heylige en geeſtelijke Sabbath-ruſt gediſputeert, en dezelve in de Practijk yveriger behertigt worde: en verblijven na toewenſching van Godts Geeſt, U E Medebroederen, Petrus van Maſtricht, Melchior Leidekker, H. Wits.

§. 172. Ten vierden, *Vlak* betuigt voor Godt, en dat is de geruſtheid en getuigenis van zijn gewiſſe, dat hy niet getracht heeft my te bezwaren, maar te verſchoonen, en dat hy niets heeft willen in brengen tot mijn bezwaring, als 't geen de waarheidt, vrede en ſtichting vereyſchte; *Twede Brief* §. 2. *de Brief aan N. N.* §. 19. Ik verwondere my over Vlaks ongevoelige Conſcientie: zal men zo veel laſteringen / valſche beſchuldigingen / beſpottingen en onwaarheden openlijk voor de ganſche Kerk ſchryven / en dan de mondt af-veegen / en niet ſchaamen te betuigen / ja te zweeren / dat men niets gedaan heeft / dan dat de waarheidt en vrede en ſtichting eyſchte? ik laat de Lezer over al het voorige oordeelen; noch heb ik verſcheyde ſmadelijke redenen voorby gegaan; die men vindt in de Nareden pag. 4. 114. 115. in de Brief aan N. N. §. 26. Twede Brief §. 2. 4.

§. Eyndelijk moeten wy noch iets aanmerken / over Vlaks ſchryven / aangaande de Sabbath; hy zegt / zo 't maar aan de liefde niet en mangelt, men in de zaak van de Sabbath genoegzaam eens is, &c. Voorr. §. 3. 5. 9. Het contrarie hebben wy boven klaar getoont. §. 87. 98. 120; en het blijkt te meer / dewijl hy Voorr. §. 11. vyf van onze ſtellingen verwerpt als buyten Godts Woordt, §. 9. Voorts prijſt hy zyn eygen ſchryven / zeggende / dat hy de rechtzinnige waarheyt klaar uit Gods Woord haalt, en de vlottende gemoederen der Chriſtenenen bewaert, om niet omgedreven te worden met allerley windt der leere *Voorr.* §. 5, 9, en 23. ik zoude in mijn meining zeer bedrogen zijn, zo men met deze ſtellingen niet gemaklijk al den ophef, daar zommige yveraars en onvoorzichtige noch daaglijks van roepen en ſchrijven, zal kunnen ſtillen, om eenmaal te ruſten van verlooren arbeydt, in een zaak, die waarlijk is uitgetwiſt, en waar ontrent niet werdt op de baan gebracht, dat niet al lang is voorgeſtelt, en beantwoordt. Hoe onvaſt zyn ſtellingen zyn / en hoe ongegrondt zyn vrede-maken is / heb ik boven getoont; uit zyn eygen mondt blykt het / dat hy is by hem zelven overtuigt / dat hy verlooren arbeydt doet / niets brengende op de baan / dan dat al lang en meermaal is voorgeſtelt.

§. 174. Maar Vlak kon niet eyndigen / zonder ons noch ter deege te ſmaaden / zeggende / dat wy de Browniſten volgen; en dat zyn gevoelen is / 't gemeen gevoelen der Neerlandtſche, Duytſche en Franſche Kerken Voorr. §. 18. 7. d'onwaerheidt hier van / is boven vertoont; alleen zal ik hem Voetius doen hooren / die Burs aldus tegen-ſpraak; *Lacrymæ pag.* 18. 't Meeſterken zegt, dat zijn gevoelen is't publijk gevoelen der Kerken; wat zal 'er dan weezen van zo veel lichten der Kerken, en zo veel Kerken, die het contrary gevoelen vaſt houden. Daar na verbolgt *Vlak*, men maakt de gemeente wijs; dat het oud nieuw is, en het nieuw oudt; die yveraars doen als Achab, en zeggen dat Elias de beroerder Iſraels is, *Voorr.* §. 7. en wederom §. 12. Of Chriſtus met de Apoſtelen geen zorg genoeg gedragen hadden, om de Conſcientien te verbinden; onze Heeren zullen dat verzuym beteren (ziet diergelijk verwijt *boven* §. 109.) is't niet bedroeft, zegt hy / dat men zulken ſlaaf is van zijn driften, en quanſuys goede meining? noch gaat hy voort:

Voorr.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

Voorr. §. 15. men zoekt met verkeerde kunſten (*pias fraudes*, te bezwaren, niet tegenſtaande dat men beter weet, als men de gemeinte wil wijs maken, dat men heeden onder de Gereformeerde des Sabbaths, en 's Heeren Dags godlijke verbintenis beſtrijt, dat men een der tien geboden tragt weg te nemen, en uit teſchrappen; Robinſon is de 1. geweeſt, ziet dit alles boven § 88. 89. 111. wederlegt) verder dat men de gemeinte animeert, liever een der tien vingeren te laten afhouwen en wech nemen, als een der tien geboden; wie hoorde oflas oit zulken taal! 't is by na, of 'er in dit veld martel-kroonen te winnen waren. ziet ook Nareden pag. 53. Gewis / wy moeten gereedt zijn voor ieder waarheit Godts / die wy in zijn naam leeren / ook ons leven te verliezen / en Martelaars te worden / als hy 'er ons toeriep; maar ik geloove niet / dat de gene / diede Tien Geboden vermincken en verkreupelen / 't vierde daar af houwen / zeggende / 't is heel Ceremonieel en afgeſchaft / het minſte lidt van haar vinger zouden laaten af houwen voor het vierde gebodt / alzo weinig als voor 't gebodt van de Beſnydenis: maar wy hebben die uitvlugt gevlugt in navolging van Hoornbeek; indien hy zijn Meeſters ſchriften wat meer las / hy zoude weeten van zulken taal; dit zijn Hoornbeeks woorden / *Theol. pract. lib. 9 cap. 20. §. 347.* Godt heeft dat gebodt onder de Tien Woorden geſtelt in de Wet, waar van wy alzo weinig een laaten afſcheuren, of afſnijden, dan dat iemandt ons een van de tien vingeren buiten recht en billijkheit af hieuw.

§. 75. Het ſlot is gelijk 't begin / ontrouwigheidt en onwaarheidt / hy zegt / Even zo gereedt is dat roepen, van 't is Sociniaans, enz. *Hoornbeek* beantwoort dit; *Indien't alzo was*, zegt hy, *is niet, als of wy hier in eenige Kettery ſtellen; Och of de Sociniaanen niet zwaarder en hadden! niet al wat van onze partyen geleert wordt is te verwerpen, daar zijn ook by haar goede dingen. l. c. pag. 417, 418.* maar wy zeggen, dat zulks een loutere onbeſchaamde laſtering is. Dat haar leere Sociniaans is / heb ik boven §. 112. getoont. Dat ook Vlak der Socinianen gevoelen niet oprechtelyk voorſtelde / toonde ik boven §. 7. met de woorden van Hoornbeek; Nu moet ik toonen / dat hy Hoornbeeks woorden niet getrouw voortbrengt; want even daar zegt hy / dat haar gevoelen Sociniaans is / zo verre is het 'er van daan / dat hy 't zoude beantwoorden. Uit dit ſtaaltje zal men noch eens oordeelen van Vlaks citatien. Aldus ſpreekt Hoornbeek *pag. 416, 417, 418, van's Heeren Dags heyliging;* Wy hebben die ſententie niet vereenigt, welke houdt, dat den Chriſtenen van geen dag zoude gezeydt zijn, en van haaren Ruſtdag niet zoude mogen verſtaan worden het vierde gebodt, *Gy en zult geen werk doen*; want deze vondt ik niet by die Theologanten, ontrent welker gevoelen te onderzoeken, en te vereenigen ik bezig was: maar ik had die in 't begin verworpen, als een extreme ſententie, dewelke de onze in de Socinianen (NB. als ik noch niet anders en weet) gemeenderhand hebben verworpen. Wel is waar, niet al wat by onſe partyen geleert wordt, is te verwerpen; daar zijn ook by haar goede dingen: maar onze Kerken (NB.) hebben dit van haar, aangaande den Ruſtdag, niet onder goede, maar verwerpelijke dingen altijdt gehouden, en geſtelt, 't welk (NB.) op het goedtduncken van iemandt in de Kerk en Leere niet mach ingetrokken en verdedigt worden. Daar is verſchil aangaande de onvolmaaktheidt der Wet in 't gemeen, edoch boven dien, noch een ander particulier over 't vierde gebodt; hier van wordt nu geſprooken, niet van dat eerſte. (NB.) Inderdaadt is 'er geen onderſcheydt, zo men wilt zeggen, dat het vierde gebodt Ceremonieel en af-geſchaft is, en het gebodt van geen werk te doen op den Ruſtdag, ons Chriſtenen nu niet meer en raakt, of verbindt. Niet dat wy hier in eenige Kettery ſtellen; Och of de Socinianen niet zwaarders en hadden! maar (NB) dat onzes oordeels, en zo veel wy de Sociniaanſche leeringen verſtaan, ganſch geen onderſcheydt tuſſchen deze gevoelens over den Ruſtdag, van iemandt zal kunnen gegeven worden.

EYNDE.

RE-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

REGISTER.

Aërius was geen Ketter, hoewel de Feestdagen &c. verwierp § 138.

Alting (*Jacob*) zijn gevoelen over de Sabbath waar in ongegrondt § 44.

Approbatie van Boeken, heden verkeerdelijk aan veel boeken gegeven § 171.

Augsburgsche Confessie hoedanig van de Sabbath te verstaan § 8, 142.

Augustinus en Hesychius stelden maar negen geboden §. 5. hoe Augustinus zeyde, dat het Avontmaal alleen op 's Heeren Dag bedeylt wierdt § 137.

Bekker (*Balthazar*) heeft aanstootelijke nieuwigheden in zijn Catechesatie-boek, genaamt, der volmaakten vaste spijze § 123.

Beza's gevoelen van den Sabbath gezondt § 140.

Brown bracht geen nieuwe leer van de Sabbath in Zeelandt § 19, 144.

Browniſten verschilden niet in de Leer van den Sabbath en 's Heeeren Dag van de Kerk van Engelandt, en zy zijn daarom niet gescheyden van die Kerk § 18, 144.

Burman erkende geen godlijke Authoriteyt in 's Heeren Dag § 104.

Burs (*Jacobus*) zijn boek, genaamt Weeklage, in wat jaar geschreven §. 164. hy was d'eerste die in Neerlandt tegen den Sabbath schreef §. 165. zijn boek bevatte veel bittere lasteringen en ongezonde stellingen § 166.

Calvinus, zijn woorden van den Sabbath (in zijn instituten) verklaart door *Maresius* en *Ryssenus* §. 6. zijn woorden over Gen. 2. §. 58.

Catechismus, de Heidelbergsche, van wie en wanneer ingestelt, en hoe in Neerland aangenomen §. 100. zy is niet uit te leggen na de sin en schriften van *Ursinus* § 12. 100. in opzicht van de Sabbath is veelsins tegen de Nieuws-drijvers § 101, 102; zy wordt niet oprecht aangenomen van de Sabbath-bestrijders § 33, 100 &c.

Clemens (*Romanus*) had de dwaling der Ebioniten §. 72.

Coccejus geciteert § 31, 147. ziet *Heidanus*.

Concilie van *Laodicea* wat besloot ontrent het houden van den Saterdags-Sabbath §. 73, 137, 139, waar in van *Voetius* geimprobeert §. 73.

Curcellæus den Remonstrant, waar in dwaalde ontrent den Sabbath §. 170.

Dag des Heeren niet recht Zondag genoemt §. 90. desselfs godlijke verbintenis wort bestreden, ook van *Vlak* §. 111, 92. &c. 116. zy kan verandert worden, na de gronden van de Sabbath-bestrijders §. 103

Danæus hoe van den Sabbath sprak §. 47. stelde, dat de Ceremonieele wet duurde tot Christi doodt §. 167.

Engelsche en *Schotten* haar gevoelen over den Sabbath, en 's Heeren Dag §. 11 144. 156. haar dispuiten over den Sabbath uit wat oorsprong §. 13. wanneer begonnen §. 17. 't gevoelen der Engelsche Kerk verschilde niet van de Browniſten ontrent den Sabbath §. 18, 144. haar gezondt gevoelen was bevestigt Kerkelijk en Politijkelijk §. 14, 147.

Fransche Catechismus hoe recht te verklaren §. 10, 142.

Festus Hommius gezont in zijn gevoelen ontrent de Sabbath §. 150.

Gomarus zeyde, dat 't vierde gebodt boven de rust vereyste heyliging door Godsdiensten §. 58. wordt van *Heidanus* en *Vlak* zeer gepreezen, maar daar in niet gevolgt §. 58.

Heidanus en *Coccejus* haar brief aan 't Zuyd-Hollandtsche Synode tot Gouda in 't jaar 1659 §. 28 met aantekeningen daar over §. 29. &c. zy namen de *Post-Acta* niet oprecht aan § 31. noch de *Catechismus* § 33, 101, 102, 103. noch de stellingen van *Thysius* over den Sabbath en 's Heeren Dag § 34, 143. stelden maar negen geboden die ons verbinden § 29; 32, 88, 89, haar gevoelen maakte beroerte ook in 't Synode § 29. 't is allesins tegen gegaan § 40, 41, zeggen, dat 's Heeren Dag niet mach verandert worden, doch haar gronden leggen daar toe § 103. zy verwerpen, dat men 's Heeren Dags onderhouding vast maakt aan 't vierde gebodt § 111.

zeyden

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

zeyden dat de Regelen der *Post Acta* waren van de verschillende partyen geapprobeert para. 116.

Van Hengel hoe 't gevoelen verklaart van de gene, die zeggen, dat een dag van zeven geboden is in 't vierde gebodt. § 54.

Hoornbeek houdt het argument krachtig, genomen uit dien, dat den Sabbath van 't begin was § 4. loochent, dat de ouden tegen 't vierde gebodt gesprooken hebben §. 5. zegt en toont, dat der Socinianen gevoelen van den Sabbath en 's Heeren Dag geheel een is met dat van *Heidanus*, en *Coccejus* §. 7. 175. zijn Brief aan 't Zuyd-Hollandts Synode in 't jaar 1659. §. 35. met aantekeningen daar over §. 36 &c. waarom hy oordeelde, te mogen en te moeten antwoorden tegen *Heidanus* en *Coccejus*, na 't Synode van *Gouda* §. 42. zegt, dat in voorgaande tijden zo niet is gedisputeert tegen den Sabbath, als geschiet is door *Heidanus* en *Coccejus* §. 46. 143. zegt, dat het argument, van dat 'er anders maar negen geboden zullen zijn, recht gebruykt wort tegen *Heidanus &c.* § 89. zegt, dat 's Heeren Dag van de Apostelen, en niet van de Kerk zonder de Apostelen moet afgekomen zijn §. 97. hy erkende een Godlijke instelling van 's Heeren Dag, hoewel niet formeel en solemneel met zo veel uitdruklijke woorden §. 108. als niet zijnde nodig §. 109. zegt, dat *Heidanus* &c. de godlijke verbintenis van 's Heeren Dag niet regt drongen noch konden dringen § 107, 110. nog de onderhouding van 's Heeren Dag krachtig op de Conscientie binden §. 116. zegt, dat men verkeerdelijk roept over de scrupelen in de Conscienty uit het gemeen gevoelen van den Sabbath §. 119, en dat 'er veel valsche rapporten zijn, aangaande superstitien ontrent de onderhouding van 's Heeren Dag §. 121. hoe antwoort op 't geen het Synode van *Iselstein* in 't jaar 1626 sprak van superstitien ontrent de Sabbaths onderhouding, § 121 hy zegt, dat 't Synode van *Dort* sterk aen drong de Sabbaths heyliging §. 120; en dat in Zeeland niet gedisputeert is, of 't vierde gebod was afgeschaft §. 149. zegt, dat men alzo weinig een van de tien vingeren als een van de tien geboden zoude laten wech neemen §. 175.

Ignatius zijn woorden tegen den Joodschen Sabbath §. 71. of recht overgezet zijn §. 134. zijn brief aan de *Philadelphensen* vervalst para. 75.

Leidekker (*Melchior*) zegt, dat 's Heeren Dag moet van de Apostelen zijn ingestelt, zalze verbinden § 97. oordeelt, dat 's Heeren Dags onderhouding niet krachtig kan aangedrongen worden van de partyen para. 116.

Lodenstein valschelijk beschuldigt, van dat hy verandert was van gevoelen ontrent de Sabbath § 45. erkende niet dat de partyen recht een godlijke verbintenis op de Conscientien drongen, om 's Heeren Dag te heyligen §. 105, 111. Getuigde, dat *Voetius* verhaalde, dat 'er in 't Synode tegen de Regelen van de *Post-Acta* gesprooken is §. 160. zeyde dat *Burman* en andere met de Papisten eens waren § 48.

Maresius (*Samuel*) hoe de woorden van *Calvin* over den Sabbath verklaarde §. 6. hoe veroordeelde de Leydsche Theologanten *Heidanus*, *Coccejus*, en *Burman* aangaande de Sabbath, zeggende dat se 't gevoelen der Socinianen hadden, en maar negen geboden stelden § 43. hoe hy 't gevoelen van *Walker* en *Alting* van den Sabbath beschrijft para. 44.

Martelaars leden niet alleen om haar vergaderinge, maar ook om 's Heeren Dag § 117.

Melanchton was na Walæi zeggen, gezont ontrent de Sabbath para. 8.

Origenes (gelijk mede *Hilarius*) noemde 's Heeren Dag een Sabbath § 136, 137.

Ostander hoe de woorden van *Ignatius* verklaarde para. 73.

Paschasius hoedanig geschreven heeft tegen *Heidanus* en *Coccejus* para. 25.

Papisten haar gevoelen ontrent den Sabbath en 's Heeren Dag para. 6, 48.

Polus hoe verklaart de text *Math.* 12:5. § 58.

Primerose (David) hoedanig van de Sabbath geschreven heeft § 25. is in alles wederlegt in 't volkomen Disput van de Sabbath para. 25,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

Post-Acta van 't *Synode* van *Dort*, niet recht vertaalt, §. 152. 158. de Regulen aangaande de Sabbath, zijn in de Synode tegengesprooken, §. 153. 158. 160. 163. zy zijn niet van 't Synode geapprobeert en gearresteert als haar gevoelen, maar van de Professoren geconcipieert, en van de verschillende Broederen van Zeelandt geapprobeert, en daar na door het Synode by provisie tot vrede aangerecommandeert, §. 158. 159. 160. 161. 162. 163. zy zijn niet tegen de gene, die 't vierde gebod moreel stellen, en niets schaduwachtig daar in erkennen, en moeten daarom na *Gomari* zin niet verklaart worden, §. 23. 24. Doch *Heidanus* en *Coccejus*, en *Allinga*, loopen 'er tegen aan, §. 21. 158. 159.

Professoren van Utrecht, *Mastricht*, *Leidekker* en *Witsius*, hoe van 't Boek, genaamt, *Volkomen Disput van de Sabbath*, &c. geoordeelt hebben, §. 73.

Rysenius (*Leonardus*) hoe de woorden van *Calvijn* over den Sabbath verklaart, §. 6. hoe hy toont, dat de Sabbath-bestrijders tegen de Catechismus leeren, §. 101. 102. hoe getuigt uit de mondt van *Voetius*, dat de Regelen van de Post-Acta in 't Synode zijn tegengesprooken, en niet geapprobeert van 't Synode als haar eygene, §. 158. 159. hoe bewijst, dat 't Synode die niet heeft geapprobeert, §. 158. 159.

Rivet hoe disputeerde tegen de Papisten, die 's Heeren Dag zeggen een Traditie en een menschelijke inzetting te zijn, §. 48.

Robinson hoe vroom, geleert, en bemint in Nederlandt, §. 21. zeyde met recht, men most 't vierde gebodt Moreel stellen, of daar zouden maar negen geboden zijn, §. 2. 174.

Sabbath zeer geschonden voor de tijdt van 't Synode van Dort, door 't volk en door de Leeraars, §. 14. Sabbath der Jooden wordt met recht genoemt, en overgezet Saterdag, of Saterdags-Sabbath, §. 132. 137. zy is van de eerste Christenen ten tijde der Apostelen, noch van de Apostelen niet gevyert, §. 68. 69. 91. daar na hebben de Christenen dien tot een werk-dag gebruykt, hoewelze noch in veele plaatsen op den zelven preekten; alleen de Ketters vyerdenze naast 's Heeren Dag, §. 66. &c. 139. altijdt is 't geoorloft, voor de H. Sabbath-leer te disputeeren, maar noit daar tegen, §. 37. Scrupulen ontrent den Sabbath verkeerdelijk gemoveert van die de Sabbath bestrijden, §. 119, als mede superstitien en verkeerde precisiteyten verweeten zonder grondt, §. 26. 121. Sabbathsgodlijke verbintenis door *Heidanus*, *Coccejus* en *Vlak* wechgenomen &c. §. 92. 111.

Socinianen haar gevoelen over den Sabbath eenderley met dat van *Heidanus*, *Coccejus* &c. §. 5. 42. 57. 112. 175.

Spanhemius hoe 't woordt Ceremonieel verklaarde, §. 57. zeyde, dat die 't vierde gebodt heel Ceremonieel stellen, met de *Wederdoopers*, &c. gevoelden, en de weg tot ongebondene losligheit baanden §. 57.

Spiljardus en zijn *Applicatien*, waarom byzonder geciteert, §. 150.

Staaten van *Hollandt* en *West Vrieslandt* hoe zich in 't jaar 1659. verklaart hebben voor den Sabbath, §. 41.

Schotten hoe voor den Sabbath, en tegen de Feestdagen, §. 11. 141. 156. 171.

Superstitien en te groote *precisiteyten*, en oneyndige *scrupulen*, te vergeefs verweeten, aan die op 't vierde gebodt en 's Heeren Dag staan, als haar conscientien verbindende, §. 26. 120. 121.

Synode van *Dordrecht*, hoe klaagde in 't jaar 1618. en 1619. over de menigvuldige Sabbath-schendingen, §. 11. hoe sterk drong de heiliging van den Sabbath, §. 120. hoe het de Feest dagen bracht op de hoogste Throon, §. 171. ziet Post-Acta.

Synode van Zuyd-Hollandt tot *Gouda* in 't jaar 1659, hoedanig besloot over den Sabbath en 's Heeren-Dag, §. 27. 39. 40. 41.

Teeling (*Willem*) had zijn gevoelen van den Sabbath niet van de Browniften, en hy bracht uit Engelandt geen verschillen van den Sabbath in Zeelandt, §. 20. 145. zijn woorden aangaande de verschillen over den Sabbath in zijn tijdt §. 149.

Thysii gevoelen van den Sabbath en 's Heeren Dag, §. 34. niet oprecht van *Heidanus* en *Coccejus* aangenoomen, §. 34. 143.

Ve-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

Vedelius hoe de woorden van *Ignatius* verklaarde, §. 71.

Udeman had zijn gevoelen niet van de Browniſten, maar gevoelde met de gemeene Kerk in Zeelandt, Hollandt, Engelandt? &c. §. 21. 145.

Vlak zegt het navolgende met onwaarheid; Dat 't gemeen gevoelen is, dat de Sabbath niet van 't begin is, §. 3. Dat men in Neerlandt voor 't Nationale Synode van *Dort*, met 't leven vyand was vande profanatien des Sabbaths, §. 14. Dat de Diſputen over den Sabbath uit Engelandt zijn overgewaeyt in Nederlandt, §. 17. Dat de *Browniſten* van de Kerk van Engelant en Neerlandt verſchilden ontrent de leere van de Sabbath, en datſe daarom af-geſcheyden waren, §. 18. 144. Dat *Teeling* een gevoelen van den Sabbath uit Engeland, en van de Browniſten had gebracht, verſchillende van de Kerk van Zeeland, §. 20. 145. Dat *Udeman* zijn gevoelen had van de Browniſten, §. 21. 145. Dat te vooren zo onder de Gereformeerden tegen de Sabbat niet gediſputeert was, gelijk geſchiet is door *Heidanus*, *Coccejus*, *Burman*, &c. §. 46. Dat ons gevoelen van dat een van zeven dagen Moreel is, ſtrijdt tegen 't gemeen gevoelen, en dat het Browniſtis is, §. 55. 174. Dat het tegen de Poſt-Acta is, §. 56. Dat de eerſte Chriſtenen den Sabbath der Jooden zo wel vyerden, als den 's Heeren Dag, en dat na de Chriſtelijke Vryheidt, §. 65. 77. 139. Dat de verbintenis van 's Heeren Dag (die godlijk is) in Neerlandt niet beſtreden wordt, §. 111. Dat het gevoelen van de partyen niet een is met de Socinianen, §. 112. 175. Dat de Martelaars niet leden, om 't vieren van 's Heeren Dag, §. 117. Dat *Ignatii* woorden qualijk vertaalt zijn, §. 134. ook de woorden van *Dionyſius* §. 135. dat de woorden van *Clemens* vervalſt zijn. §. 137. en dat *Origenis* woorden verdraeyt zijn, als men houdt, dat hy 's Heeren Dag Sabbath noemde, §. 136.

Vlaks laſteringen §. 129. 143. 151. 152. 153. 154. 155. 157. 167. 172. 174. 175. is ontrouw in 't gevoelen der Socinianen te citeeren. §. 7. citeert *Voetii* woorden niet getrouw §. 61. 91. 106. 145, noch de woorden van *Hoornbeek* §. 175, en andere woorden, §. 161. zegt, dat *Hoornbeek* niet recht verſtondt de woorden van *Hieronymus* §. 37. ſmaadt en beſchuldigt zijn meeſter *Voetius* §. 168. beriſpt *Baxter* onverſtandelijk §. 138, hy ſpot en ſmaadt wegens een onopmerkentheidt van een ander, zijnde aan ſlimmer ſchuldig, §. 156.

Vlak loochent, dat de Sabbath van 't begin is, §. 51. hy haalt het gevoelen der Engelſche en Schotten niet recht aan, over de Sabbath, § 11. hy is onwetende ontrent den oorſprong der Diſputen over den Sabbath in Engelandt en Neerlandt, §. 13. 14. 17. zegt verkeerdelijk, dat de Regelen vande Poſt-Acta na de zin van de Profeſſoren *Gomarus* &c. moeten verſtaan worden, §. 24. hy wederſpreekt zich, §. 23. 24. 163. hy verſtaat ons gevoelen niet recht, aangaande dat 't vierde gebodt een van zeven dagen gebiedt, §. 54. hy diſputeert zonder kracht van reden, §. 52. 55. 78. 109. 110; zegt, dat in 't vierde gebodt alleen ruſt, en geen Godtsdienſt noch ſaamenkomſt daar toe, geboden is, §. 58. 59. hebbende van *Gomarus* beter kunnen leeren, §. 58. hy zegt, dat de Prieſters in 't Oude Teſtament, den Sabbath in den Tempel ontheyligden, en mochten ontontheyligen, §. 58. en dat Chriſtus zelfs den Sabbath ontheyligt heeft, §. 167, zegt, dat de ruſt van 't vierde gebodt, met den dag is afgeſchaft, zo dat het heele vierde gebodt in de letter de Chriſtenen niet raakt, §. 60. 63. 79. hy wil een godlijke verbintenis tot een weekelijkſch Sabbath en tot onderhouding van 's Heeren Dag ſtellen; doch hy heeft eerſt al de gronden wech-genomen, en zo kan hy dan niet, of moet zijn gronden verlaaten, §. 80. &c. 92. &c. hy ſtelt ook maar negen geboden, §. 88. hy kan de onderhouding van 's Heeren Dag volgens zijn gronden niet krachtig aandringen, §. 116. hy kan geen vrede maaken tuſſchen de partyen, §. 51. 52. 56. 87. 125. 173. hy zoekt verkeerdelijk te toonen, dat 'er onder de Leeraars eenigheidt

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]

heit is ontrent de godlijke verbintenis van 's Heeren Dag § 98. &c. 111. hy verſtaat niet recht, hoe *Hoornbeek* toeſtaat, dat geen formeele en expreſſe inſtelling van 's Heeren Dag is § 108. hy wil, men zal Feeſtdagen houden, als men die in de Kerk vindt §. 122. hy citeert meermaal Bekkers Catecheſatie, die veel nieuwigheden bevat, en hy prijſtze §. 123. hy ſtelt geen onderſcheyt der dagen §. 124. hy neemt de Sabbath uit het Paradijs, uit het vierde gebodt, en uit 't N. Teſt. §. 125. hy loochent, dat men in Zeelandt niet diſputeerde, of het vierde gebod afgeſchaft was §. 149. hy moet zelfs toe ſtaan, dat de Regelen van de Poſt-acten zijn tegen geſprooken, en datſe van 't Synode als haar eygene niet kunnen geapprobeert zijn § 163. hy zweert, dat hy niet geſchreven heeft, dan dat waarheid vrede en ſtichting vereyſte § 172.

Vrede ontrent de Sabbath-twiſten hoe te maken § 126, 127. en in de Brief aan *Vlak*.

Voetius beſchrijft de algemeene Sabbathſchending in Nederland voor de tijdt van 't Synode van Dort §. 14. loochent, dat 't gevoelen van die 't vierde gebodt Moreel ſtellen, van 't Synode veroordeelt is § 24. hy wilde, men moſt niet ſpreeken tegen de ſtrenge ruſt, als men de heele ruſt Ceremonieel ſtelde § 60. hy erkende niets Ceremonieels in 't vierde gebodt § 61. wie hy oordeelde te judaiſeeren § 61, 63. waar in hy 't Concilie van *Laodicea* tegen ſprak § 73, 77. hy oordeelde, datze zich zelven tegen ſpraken, die de Moraliteyt van 't vierde gebodt loochenen, en nochtans een godlijke verbintenis tot een wekelijkſe Sabbath ſtelden §. 80. hy wilde, men zoude 's Heeren Dag niet Zondag noemen § 90. hy oordeelde, dat 'er een vaſte reden was, waarom 't exempel der Apoſtelen, alle Chriſtenen verbondt tot het houden van 's Heeren Dag § 91. hy zeyde, zo het vierde gebodt heel Ceremonieel was, dat 's Heeren Dag wel mocht verandert worden § 103. wat hy van den Sabbath en 's Heeren Dag gevoelde § 106. hy zeyde, men moſt niet altijdt hebben een expreſſe formeele inſtelling §. 108. wat *Voetius* oordeelde de weg tot vrede §. 126, 112. hy zegt, dat ons gevoelen geen Browniſtery is, en dat Browniſten in 't ſtuk van Sabbathleer niet verſchilden van de Engelſche of onze Kerk § 144. hy toonde, dat *Teeling* geen vreemt of eygen gevoelen van den Sabbat had § 145. hy zegt, dat nu veel pointen der Religie beter opgeklaart ſyn, dan door de eerſte Reformateurs § 47. hy wederlegt, dat Chriſtus den Sabbath zoude ontheyligt hebben § 167 hy loochent, dat 't gevoelen van de partyen is 't gemeen gevoelen der Kerken para. 174.

Urſinus verklaringen over de Catechiſmus hoe, door wien, en wanneer in 't licht gekomen para. 100.

Walæus zegt, dat ons gevoelen, van dat de Sabbath van 't begin is, is het gemeen gevoelen der Kerke § 3. en dat het gevoelen, van dat een van zeven dagen Moreel is, is 't gemeen gevoelen §. 55. hy loochent, dat de oude Chriſtenen den Saterdags-Sabbath hebben gevyert met ruſten van werk § 76. hy zegt, dat de Artikelen van de Poſt-Acta zijn geſtelt en geapprobeert van de Profeſſoren en Zeeuwſche Broeders, en van de Synode maar aan-gerecommandeert tot vreede para. 161.

Waldenſen en *Boheemers* gezondt van gevoelen ontrent de Sabbath para. 9.

Walker (George) hoedanig gevoelde van de Sabbath, en van wien wederlegt §. 44.

De Wit met waarheit geciteert voor 't gemeene gevoelen para. 15.

Dr. Young hoe de zaak van het houden van den Saterdags Sabbath uithaalde § 76.

Zwitſerſche Confeſſie hoe te verſtaan, en hoe verſtaan is van de Theologanten, Zwitſerſche, Engelſche, Schotſche § 8. 142, 144, 147.

EYNDE.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [2]